SZERZETESRENDI GYOGYSZERTÅRAK MAGYARORSZÅGON ÉS ERDÉLYBEN A IX.-XX. SZÅZADOKBAN

Egyetemi doktori értekezés

Irta:

Tribel Emese Zsuzsanna

okleveles gyógyszerész

Készült:

Semmelweis Orvostudományi Egyetem

Gyógyszerésztudományi Kar

Egyetemi Gyógyszertár

Gyógyszerügyi Szervezési Intézetében

Igazgató: Dr. Vincze Zoltán egyetemi tanár

Budapest

1994.

TARTALOM

Bevezetés..... 1

1. A disszertációs munka célja..... 2
2. A disszertációs munka kitûzött feladatai..... 3
3. A disszertációs munka módszerei..... 4

Irodalmi rész..... 5

I. A középkori közegészségügy kialakulásának rövid története..... 5

II. A szerzetesrendek kialakulása és Magyarországon való elterjedésük..... 8

1. Ágostonrendiek O.S.A.(Ordo Fratrum S.Augustini)..... 9
2. Bencések O.S.B.(Ordo Sancti Benedicti)..... 10
3. Ciszterciek O.CIST.(Ordo Cisterciensis)..... 13
4. Domonkosok O.P.(Ordo Fratrum Predicatorum)..... 15
5. Ferencesek O.F.M.(Ordo Fratrum Minorum)..... 17
6. Irgalmasok, Betegápoló Irgalmas Rend O.S.I.De Deo (Ordo Hospitalarius S.Joannis de Deo)..... 19
7. Jézus Társaság, Jezsuiták S.J.(Societas Jesu)..... 21
8. Kamilliánusok O.S.Cam.(Ordo Clericorum Regularium Ministrantium Infirmis)..... 22
9. Kapucinusok O.F.Cap.(Ordo Fratrum Minorum Capucinorum)..... 23

10. Minoriták O.F.M.Conv.(Ordo Fratrum Minorum Conventualium)..... 24
11. Pálosok O.S.P.P.E.(Ordo Fratrum S.Pauli Primi Eremitae)..... 26
12. Premontreiek O.Praem.(Ordo Canonicorum Regularium Praemonstratensium)..... 28
Tárgyalás..... 30
I. A szerzetesrendek gyógyító tevékenységének rövid története Magyarországon és Erdélyben az Árpádházi-királyok korától napjainkig..... 30
II. A szezetesrendek gyógyszertárai Magyarországon és Erdélyben a IX.-XX. században..... 44
1. A Szent-Benedek -Rend gyógyszertárai..... 44
a. Pécsvárad..... 44
b. Pannonhalma..... 47
2. A Ciszterci ta-Rend gyógyszertárai..... 48
a. Zirc..... 48
b. Pásztó, Borsmonostor, Bélháromkút..... 51
3. A Ferences-Rend gyógyszertárai..... 52
a. Nagykanizsa..... 53
b. Keszthely..... 54
c. Búcsúszentlászló..... 56
d. Andocs..... 57
e. Felsôsegesd..... 58
f. Sopron..... 60
g. Szécsény..... 60

h. Gyula..... 61
i. Székelyudvarhely..... 61
4. A Kapucinus-Rend gyógyszertárai..... 68
a. Mór..... 68
b. Gödöllô..... 69
5. A Jezsuita-Rend gyógyszertárai..... 69
a. A nagyszombati jezsuita gyógyszertár..... 70
b. A pozsonyi jezsuita gyógyszertár..... 71
c. A kassai jezsuita gyógyszertár..... 74
d. Az egri jezsuita gyógyszertár..... 75
e. A székesfehérvári jezsuita gyógyszertár..... 78
f. A kôszegi jezsuita gyógyszertár..... 83
g. A gyôri jezsuita gyógyszertár..... 89
h. A trencséni jezsuita gyógyszertár..... 92
i. A kolozsvári jezsuita gyógyszertár..... 93
5.1. Jezsuiták a gyógyszerészet és tudomány szolgálatában..... 95
6. Az Irgalmas-Rend gyógyszertárai..... 98
a. A pozsonyi irgalmasrendi gyógyszertár..... 99
b. Az egri irgalmasrendi gyógyszertár..... 100
c. A szepesváraljai irgalmasrendi gyógyszertár. 101
d. A temesvári irgalmasrendi gyógyszertár..... 102
e. A pápai irgalmasrendi gyógyszertár..... 106
f. A kismartoni irgalmasrendi gyógyszertár..... 109
g. A nagyváradi irgalmasrendi gyógyszertár..... 110
h. A pécsi irgalmasrendi gyógyszertár..... 110
i. A szakolcai irgalmasrendi gyógyszertár..... 111

j. A váci irgalmasrendi gyógyszertár..... 111
k. A zágrábi irgalmasrendi gyógyszertár..... 112
l. A pesti és budai irgalmasrendi gyógyszertár. 113
m. A szatmári irgalmasrendi gyógyszertár..... 118
6.1. Irgalmasrendiek a gyógyszerészet és tudomány szolgálatában..... 120
Befejezés..... 124
1. A disszertációs munka megállapításai, eredményei..... 124
Összefoglalás..... 130
Irodalmijegyzék..... 1-9

BEVEZETÉS

A kereszténység kialakulásával megjelenô szerzetesrendekre az jellemzô, hogy tanításaik és tevékenységük alapján igyekeztek megszabadítani az embereket az egocentrizmustól, mert hogy tevékenységüket embertársaik hasznára végezték.

Napjaink egyre anyagiasodó világában ezért is fontos a szerzetesrendek gyógyítással kapcsolatos tevékenységét feltárni és megismerni, mert hozzásegíthet ahhoz, hogy igazabb mások bajait észrevevô és azokon segítô emberekké váljunk.

Minden nemzedék átvesz valamit az elôtte járótól, tanul belôle és továbbfejleszti azt. Csak így volt lehetséges a tudomány és tehnika fejlôdése.

A szerzeteseknek a megszerzett tapasztalatok és ismeretek elsô hírdetôinek, az emberiség nagyon sokat köszönhet, mivel a különbözô szakterületeken (teológia orvoslástan, asztrológia, stb.) elért eredményeik képezték azokat az alapköveket, amelyekre a késôbbi századok tudománya épült.

Ahhoz, hogy helyes képet tudjunk nyújtani a szerzetesrendek gyógyszerészettel kapcsolatos tevékenységérôl, szükséges a történeti adatok kutatását és feldolgozását, a történelmi tudományok, a szervezési tudomány és a statisztikai elemzô módszerek alkalmazásával végezni. Ugyanakkor fontos ismerni a történelmi korszakok tudományos, politikai-gazdasági és társadalmi változásait és összefüggéseit.

1. A disszertációs munka célja

Munkám célja, hogy bemutassam a kereszténység kialakulásával megjelenô szerzetesrendek gyógyítással kapcsolatos gyógyszerészeti tevékenységét Magyarországon és Erdélyben, napjainkig.

Ez a történelmileg is igen hosszú szakasz majdem egy ezredévet ölel át, mely idô alatt a szerzetesrendek mûködése kisebb nagyobb megszakításokat szenvedett, ugyanakkor ezen idôszakban a vizsgált területeken sokféle történelmi, társadalmi és gazdasági változás játszódott le.

Célom volt továbbá Erdélyben, a szerzetesrendek gyógyszertárainak tanulmányozása is és a feltárt adatok elemzése a társadalmi és gazdasági változások tükrében.

2. A disszertációs munka kitûzött feladatai

Elsôsorban vizsgáltam a különbözô szerzetesrendek kialakulását és elterjedését a vizsgált területeken, kiemelve azokat a szezetesrendeket amelyek a hitélet mellet gyógyítással is foglalkoztak.

Másodszor feladatomnak tekintettem vizsgálni a szerzetesrendek gyógyítással kapcsolatos gyógyszerészeti tevékenységét Magyarországon és Erdélyben a történelmi változások tükrében a IX-XX. századokban.

Harmadsorban vizsgáltam a szerzetesrendi gyógyszertárak tevékenységét, személyi és tárgyi feltételeit, szakmai mûködését, valamint a szerzetesek humánus és tudományos tevékenységét a gyógyszerkincs gazdagításában.

3. A disszertációs munka módszerei

A téma jellegétôl fogva a történelemtudomány és a szervezési tudomány módszereit alkalmaztam az alábbiak szeint:

1. Levéltári kutató módszerek:az összegyûjtött levéltári adatokat értékeltem és összehasonlítottam a gyógyszerészeti szakirodalom adataival.

2. Történeti módszer: az általános helytörténeti monográfiákat összehasonlítottam a szaktörténeti adatokkal és megállapítottam azok helyességét és értékét.

3. Interjú módszer: a szakirodalmi adatokat kiegészítettem a megkérdezett személyek által elmondott adatokkal (történész,gyógyszerész,lelkész.)

4. Statisztikai elemzô módszerek: számszerüen is bemutattam a változást és azokat diagramokkal, táblázatokkal értékeltem, a szemléletesség érdekében térképeket is alkalmaztam.

A fenti módszerek alkalmazásával átfogó képet igyekeztem nyújtani a magyar szerzetesrendek történelmi múltjáról és gyógyszerészeti tevékenységérôl.

IRODALMI RÉSZ

I. A középkori közegészségügy kialakulásának rövid története

Goethe egyik axiómája szerint egy-egy tudomány története maga a tudomány.

Ez a tétel a gyógyszerészetre is vonatkozik, mert a gyógyszerészi tudomány is nagyon sok összetevôre bontható. Ha a múltját vizsgáljuk megállapíthatjuk, hogy az még szövevényesebb, mert szálai idegen, távolesô területekre vezethetôk vissza.A szerzetesrendek gyógyszertárainak gyökereit is ezeken a távoli területeken kereshetjük. A rendek gyógyszertárainak ügye, eredetileg a keresztény egyház betegápolásával függ össze, továbbá a szegényüggyel, árvaházak, ispotályok felállításával és mûködtetésével. Ernyei szerint: "Ezekben a betegápolással és gyógyítással foglalkozó szervek éppen a patikák útján közvetítették a napi étel, kenyér, stb. jótétemény osztását, más szóval a természettudományi alapon nyugvó medicina, itt a szorosabban vett társadalomtudományok terére fordult, végeredményben közgazdasági tényezôvé lett."

A népvándorlás és az ezt követô nehéz századok idején, az antik világ veszendô félben levô medicináját ezek az egyházi intézmények mentették meg.A földönfutó orvosok ezekben az intézményekben

találtak otthonra és megfelelô fejlôdési körre, éppen ezért nagyon sok közülük pappá lett. (1) Ez a régi kórházrendszer a múlt idôk társadalombiztosító berendezése, egyházi, de nem szerzetesi jellegû, a szerzetesek ebbe csak jóval késôbb kapcsolódtak be.

Ez a szervezet hozta létre a "fürdôs szállóházakat" (hospitium), mely az utasoknak kényelmet és három napra ingyen ellátást nyújtott, a jól felszerelt "ispotályokat" (hospitale), a betegek gyógyítására, majd az ingyen fürdôket (balneum) a nagyközönség számára. Ezekben az ispotályokban elkülönítik a férfi és nôi betegeket egymástól, valamint a ragályos betegeket. A leprában és a pestisben szenvedôk számára külön házakat létesítenek, valamint a tömegesen fellépô járványos betegségek, így a Szent Antal tüzének mondott "ignis sacer" számára különleges intézeteket hoznak létre.

Ismeretes pld. Szent Vazulnak a IV. századbeli nagy kórháza, a kappadóciai Cezárea városban. Kortársai szerint: egész kis város, ahol a különbözô betegségek számára külön házakat építettek. Külön laktak az orvosok és a betegápolók. Saját mühelyei és iparosai voltak és foglalkoztató telepei a betegek számára. Az ilyen kórház kevés jóakarattal pavilonrendszerû modern kórház elôfutárjának tekinthetô.

Sok ilyen intézmény elpusztult vagy leromlott az idôk folyamán, hol a háborus pusztítások, hol pedig belsô szervezeti ellentétek tették tönkre. Amennyiben

a társadalomnak szüksége volt rá, akkor változott alakban, az új viszonyokhoz idomulva megint újjászervezôdött. Említésre méltók pld. az ingyenes közfürdôk. E tisztasági fürdôk fejlôdése hozta létre a speciális füves és egyéb gyógyfürdôket, az ingyenes gyermekfürdôket, majd az iparosok számára a különbözô fürdôhelyeket, csupa olyan intézményt, ami a késôbbi céhrendszernek, hasznára vált. A kórházak fokozatos fejlôdése hozta létre a szülôotthonokat, gyermekgondozókat, az elaggottak és a rokkant katonák számára a menedékházakat, e kor erkölcseire jellemzô lelencházakat, sôt otthonokat a bukott nôk számára (metanoia). (2) Mennyivel nemesebb világ ez a XVI.-XVII. századbeli városainknak ilyenkor pallossal, szurokkoszorúval, vagy seprûzéssel büntetô kulturájánál!

Adataink hiteléül Ernyei utal Justinián császár törvényeire, ahol ezek az intézetek: "Xenones, geronto - orphanotrophia - plocho - brephotropia" stb. betegápoló (nosocomia) felsorolása mind megtalálható.

Ezek az intézmények annak idején beváltak és feladatuk magaslatán állhattak, hiszen speciális szakorvosokkal, gyógyszertárakkal és egyéb segédeszközökkel rendelkeztek. Hogy "társadalombíztosító feladatuknak megfeleltek", mutatja a fényes anyagi helyzetük, mely királyi adományoktól, magányosok ajándékaitól, végrendeleti hagyatékoktól egyre gyarapodott. E nagy vagyon kezelése és minden irányítása az egyház, de még nem a

szerzetesek kezében futott össze, mert itt képzett világi ápolók és orvosok az un. "parabolanok" mûködtek. A parabolanok egyház rendelte orvosok, akik saját egészségük kockáztatásával ápolták a betegeket, ezért latinul "periclitantes" vagy görögül "enapokindineyon" volt a nevük. Ez a szervezet, bár csaknem kolostori módon "confraternitasba" tömörült, mindamellett nem vált be. (3) Az egyház jobb ápolókat lelt a szerzetesekben, mikor az egész betegápolást új alapokra fektette, ismét püspöki felügyelet alá. (4)

II. A szerzetesrendek kialakulása és Magyarországon való elterjedésük

Szerzeteseknek nevezzük azokat a megszentelt életállapotú férfiakat és nôket, akik meghatározott szabályok - régi magyar szóval "szerzet" vagy "szerzés" - szerint az engedelmesség, tisztaság és szegénység hármas evangéliumi tanácsára tett fogadalom alpján rendezik be közösségi életüket. (5)

A szerzetesi intézmény az anakhoreták mozgalmából fejlôdött ki. Az "anakhoreó" - visszavonul görög szóból ered. Eredetileg az állami - földesúri terhek elôl a sivatagba menekülô parasztok, késôbb azok a korai keresztények, akik, a Decius császár uralkodása (249-251) alatti rendszeres keresztényüldözések elôl a pusztákba menekültek, s mivel úgy találták, hogy pusztai aszkétikus életmódjuk megfelel a keresztény

tökéletességnek az üldözések után is ott maradtak és remete életmódot folytattak.

A legismertebb szezetesrendek: ágostonrendiek, bencések, ciszterciek, domonkosok, ferencesek, irgalmasok, jezsuiták, karmeliták, kamilliánusok, minoriták, pálosok, piaristák, premontreiek, szaléziánusok, szerviták. (6)

Ezek a szerzetesrendek Magyarországon is elterjedtek és legtöbbjük betegápolással is foglalkozott.

1. ÁGOSTONRENDIEK O.S.A.(ORDO FRATRUM S. AUGUSTINI)

Szent Ágoston (354 -430) a szó mai jelentésében nem tekinthetô rendalapítónak. Megtérése után Tagasztéban barátaival, majd püspökként Hippóban papjaival szervezett közös életet élt, mégpedig az elsô keresztény közösség mintájára. Tapasztalatait és életelveit több írásban megfogalmazta.

Ágoston iránymutatásával több szerzetesi közösség jött létre Észak-Afrikában, Itáliában, majd Európa szerte. Az Ágostonrend jogi formában, csak 1256-ban jött létre. IV. Sándor pápa kívánságára az ágostonos szellemû szerzetesek egy Firenzében megrendezett káptalanon elhatározták, hogy közös szabályzattal egytetlen redben egyesülnek, s alapítójuknak Szent Ágostont ismerik el.(7)

Magyar területen is ebben az évszázadban telepedtek meg. 1270 után egymás után alapítottak kolostort, többek között Esztergomban, Pozsonyban, Mezôsomlyón, Örsön, Pápócon és Gyulafehérvárott. Ezeket a kolostorokat a török hódítás semmisítette meg.

A rend XV.-XVI. századi hanyatló irányzatával szemben, belsô reformmozgalmak ébredtek:spanyol földön létrejött a sarutlan ágostonok rendje; (ma alig 100 tagja van). Németországban Luther fellépése után súlyos válságba került a rend. Számos kolostor feloszlott.

A sarutlan ágostonok Magyarországon is alapítottak kolostortokat: Lékán, Pécset, Budán. Ezek mûködésének II. József vetett véget. A francia forradalom után Európa - szerte kiürültek a még meglevô ágostonrendi kolostorok. Változás a XIX. század második felében következett be, mégpedig az ágostonrendi remeték újjáéledésével.

A kultúra és a tudomány világának ismert ágostonos képviselôje a modern genetika atyja: Georg Mendel. (8)

A rend jelmondata:" Cor unum et anima una in Deum" - Egy szívvel és lélekkel Isten felé. (9)

2. BENCÉSEK O.S.B.(ORDO SANCTI BENEDICTI)

Benedek a nyugati szerzetesség atyja, 480 körül született az itáliai Nursiában. Miután elsajátította a

hét szabad mûvészetet, Rómában jogot tanult. A nagyvárosnak hátat fordítva remete életet kezdett Subiaco rengetegében egy barlangban, és összeállította Reguláját, melynek jelmondata:" Ora et labora".-

Imádkozzál és dolgozzál.

Elôszôr a subiacoi völgyben alapított 12 kisebb monostort, majd 529-ben Monte Cassino magaslatán. 547-ben halt meg, életrajzát Nagy Szent Gergely írta meg.

A következô századokban a bencések eljutottak a keresztény világ minden tájára. Története során a bencés rend több reformot élt meg. Legnevezetesebb volt a XI.századi clunyi megújulás. A mozgalom lényege mely VII. Gergely pápa nevéhez fûzôdik: az Egyház legyen független a világi hatalomtól és szigorított belsô fegyelemmel kövesse Krisztust, építse Isten országát.

A XII.században a rend ismét reformra szorult és a régi szabályok alapján két reformált bencés rend is alakult: a ciszterciek és a karthauziak.

A XIV. század hanyatlását a XV. század újabb fellendülése követte, a tridenti zsinat után megalakult a monte-cassinoi, az angliai, a svájci, az ausztriai, a bajor monostorok egységes fegyelmû kongregációja. Ezt a kezdeményezést nagyrészt elsodorta a reformáció. II. József, majd a francia forradalom ismét súlyos csapást mért a bencés családra, Clunyt lerombolták, számos szerzetes vérpadon végezte életét. (10)

Hogy a bencés rend évezredes fája kihajtott, abban 1802-tôl nagy része volt a magyar bencés kongregációnak is. Bencés volt a Rómából koronát hozó Asztrik apát, Szent Gellért csanádi és Szent Mór pécsi püspök.

A Ròmából jött bencések Szent Adalbert vezetésével Géza fejedelem idején 996-ban telepedtek meg Szent Márton hegyén. Pannonhalmán Szent Márton tiszteletére I. István építette az elsô bencés kolostort, amelyet további kolostorépítések követtek: Pécsvárad, Bakonybél, Zoborhegy, Zalavár, stb. A benedekrendi apátságok tagjai térítettek, iskolákat, kórházakat tartottak fenn, korszerû gazdaságokat alapítottak és irodalmi tevékenységet folytattak.

A XV. században jórészt politikai és anyagi érdekek vezérelték az apáti székek betöltését. Ez a gyakorlat szétzilálta és elsorvasztotta a szerzetesi életet.

A XVI. század elején a rend reformra szorult, a század végére azonban a török hodítók mindent letaroltak.

Fél évszázadra (1585-1639) Pannonhalmán is teljesen megszûnt a szerzetesi élet, s csak a XVII. században éledt újjá. (11)

A XVIII. század végén II.József két monostor kivételével a bencéseket is feloszlatta. 1802-ben újraalakultak, s tíz iskola fönntartását vállalták. A magyar bencés rend ekkor vált tanító renddé és azóta is folytatják kiterjedt mûködésüket. (12)

3. CISZTERCIEK O.CIST.(ORDO CISTERCIENSIS)

Alapítása nem egy névhez kapcsolódik. Az elsô lépést Szent Róbert tette meg, aki 1098-ban néhány bencés rendtársával letelepedett a burgundiai citeaux-ban, hogy ott az eredeti bencés Regula szellemében éljen. A rendet magát Szent Alberik (1109) és Harding Szent István (1134) hozta létre. Általában völgyekben telepedtek meg, monostoruk mellett mocsarakat csapoltak, erdôt írtottak mûvelték a földet, gyümölcsösöket telepítettek.

A francia forradalom megsemmísítette a citeauxi apátságot és anyamonostort. Az ôsi rend csak a XIX. században kezdett ismét erôre kapni. Arculata megváltozott: amint kezdetben a földmûvelés volt a fô munkaterülete, most egyre jobban bekapcsolódtak a lelkipásztorkodásba, a tudományos munkába, sôt a tanításba.

A magyarországi ciszterciek történetét a zirci kongregáció jelenti. II. Géza hívta hazánkba Ausztriából a ciszterciekét, ôk alapították Cikádoron az elsô ciszterci kolostort.

A ciszterci rend csak III. Béla uralkodása alatt vert hazánkban mély gyökereket. Ö egyenesen Citeaux-ból kért szerzeteseket, így jött létre Egresen a második kolostor 1179-ben.

1182-ben a Clairvaux-ból érkezetekkel született meg a zirci apátság.

1184-ben létrejött a pilisi és a szentgothárdi alapítás.

1191-ben még II. Béla uralkodása alatt telepedtek meg a ciszterciek Pásztón. (13)

Az Árpád-házi királyok közül, különösen IV. Béla nevéhez több monostor alapítása fûzôdik. (Tapolca, Pozsega, Bélakút, Szepes.)

A tatárjárás a negyedszázad apátságából sokat elpusztított.

A XIV. század a rend hanyatlásának korát jelentette. Nagy Lajos uralkodása alatt a még megmaradt apátságok is elnéptelenedtek. Mátyás 1477-ben magához Citeaux-hoz fordult segíségért, ám csak német ciszterciek jöttek kisebb számban. A teljes pusztulást a török hódoltság és a reformáció hozta magával. Az apátságok bérlôk kezére kerültek, késôbb külföldi apátságokba olvadtak bele. Zirc és környéke török fennhatóság alá került. Mintegy 100 éven át szünetelt a ciszterci rendi élet hazánkban.

Zirc újjáépítése a XVIII. század elején kezdôdött meg. 1750-ben 12 tagból állt a rendi közösség. A pilisi-pásztói apátság új utat vágott a ciszterci hivatáson belül: 1776-ban átvették az egri gimnázium vezetését. A tanításból következett, hogy a rend egyre inkább "hazaivá" vált, függetlenedett a külföldi irányítástól. Elôbb a pilisi és pásztói, késôbb a zirci apátság nyerte vissza függetlenségét.

II. József, Zircet nem oszlatta fel, de plébániai munkára és iskolai oktatásra kötelezte. A magyar

ciszterciek fô apostoli területe az iskola lett. (Eger, Székefhérvár, Pécs, Baja, Buda.)

A rend a középkorban sokat tett a földmûvelés fejlesztéséért. A zaklatott idôkben a haza védelmébôl is kivették a részüket. Az ô alkotásuk pld. a pécsváradi erôd és a pozsonyi vár egy része. A ciszterciek nevéhez fûzôdik a csúcsíves stílus Magyarországon való bevezetése. (14) A rendszerváltást követôen a ciszterci szerzetesek, Budán, Pécsen, Székesfehérváron, megkezdték oktatási, nevelôi munkájukat. (1.térkép)

4. DOMONKOSOK O.P.(ORDO FRATRUM PRAEDICATORUM)

Alapította Szent Domokos (1170-1221) Tolouse-ban, 1216-ban. A Rend apostoli célja az igaz hit hirdetése. Innen a név : prédikátor testvérek.

Szabálya Szent Ágoston Regulájára épült, de hatott rá a ciszterci és a premontrei szabályzat is. Ami Domonkosnál új, az a felsôfokú tanulmányok hangsúlya, az állandó tanulás, továbbképzés.

A Rend jeligéje :" Veritas " - Igazság.

A Domonkos szerzetescsalád gyorsan növekedett. Kezdettôl jelen voltak a párizsi és bolognai egyetemen, ahol közvetlen kapcsolatba kerültek a tudós világgal és az igényes fiatal nemzedékkel. (15)

Magyar földre a domonkosokat még maga Szent Domonkos küldte. 1221-ben Magyar Pál és társai megkezdték a kunok evangelizálását. Az elsô

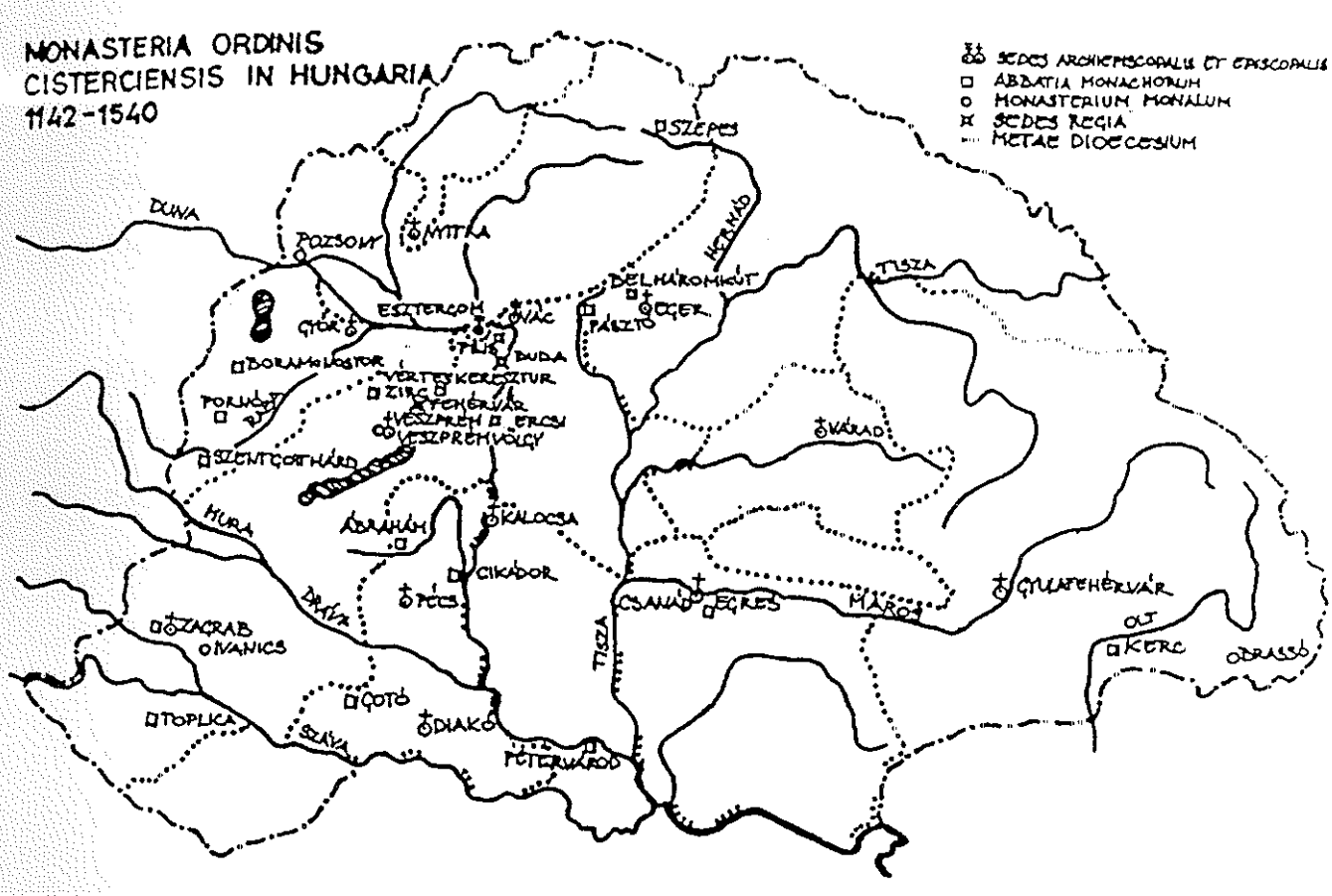
MONASTERIA ORDINIS
CISTERCIENSIS IN HUNGARIA
1142-1540
SEDES ARCHIEPISCOPALIS ET EPISCOPALIS
ABBATIA MONACHORUM
MONASTERIUM MONALUM
SEDES REGIA
METAE DIOECESIUM
DUNA
POZSONY
NYITRA
SZEPES
HERNÁD
TISZA
BELHÁROMKÚT
EGER
PÁSZTÓ
ESZTERGOM
VÁC
GYŐR
PILIS
BUDA
BORAMONOSTOR
VÉRTESKERESZTUR
ZIRC
FEHÉRVÁR
PORNÓ
VESZPRÉM
ERCSI
VESZPRÉMVÖLGY
SZENTGOTHÁRD
VÁRAD
MURA
ÁBRAHÁM
KALOCSA
CIKÁDOR
PÉCS
DRÁVA
CSANÁD
EGRES
MAROS
GYULAFEHÉRVÁR
OLT
KERC
BRASSÓ
ZAGRAB
IVANICS
TISZA
GOTÓ
DIAKÓ
TOPLICA
SZÁVA
PÉTERVÁROD

I. térkép

kolostorokat Gyôrött (1225), Esztergomban (1225), Székesfehérvárott (1230), Pécsett (1238), és Budán alapították. Ezt követte Veszprém, Vasvár, Kassa, Eger, Gyulafehérvár, Beszterce, Szeged Temesvár, Kolozsvár, a Nyulak-szigete, Marosvásárhely, majd Vác. A rendtartomány központja a budavári Szent Miklos kolostor volt.

A XV. század elején a magyar domonkos kolostorok száma elérte a félszázat. Lelkipásztori és missziós tevékenységük mellett jelentôs szerepet töltöttek be a kultúra világában. (16) Mátyás király budai egyetemének elsô rektora is domonkos volt, Petrus Niger. Számos kódex került ki a domonkos írómûhelyekbôl. Legbecsesebb nyelvemlékeink közé tartozik a Margit-legenda. A domonkos rendhez tartoztak a magyarok ôshazáját kutató merész felfedezôk: Ottó, Julianus és társai.

A rend virágzásának a török hódoltság vetett véget. 1569-ben megszünt a magyar domonkos tartomány. Néhány évtized múlva Szombathelyen, majd Sopronban végül pedig Pesten nyitottak rendházat a domonkosok.

II. József három kolostort meghagyott, ebbôl a magból nôtt ki ismét a magyar rendtartomány.

1950-ben 95 magyar domonkos szerzetesnek kellett elhagynia rendi otthonát és apostoli munkaterületét. (17) (2.térkép)

A MAGYAR DOMOKOS PROVINCIA
KOLOSTORAI A XV.-XVI. SZÁZADBAN
ALÁHÚZVA BIZONYOSAN REFORMÁLT OBSZERVÁNS
ALÁHÚZVA VALÓSZÍNŰEN KOLOSTOR
● XV.-XVI. SZ.-BAN ÁLLÓ TÉRFI KOLOSTOR
○ XV.-XVI. SZ.-BAN ALÁBBHAGYOTT
▲ NŐI KOLOSTOR
■ MÁG BELVI KOLOSTOR HELYNEVEK FEJE EGYKOR DOMOKOS VOLT
GÖDÖLLŐ
KASSA
LUDÁNY
SELMECBÁNYA
NAGYSZOMBAT
PATAK
BERETTYÓSZ
SZÉCSÉNY
TAPOLCA
NÉMETI
SZERETH
SZUCSAVA
ESZTERGOM
GYÖR
LÁBATLAN
MOLNÁRSZIGETE
BUDA
PEST (SZENTFÁLVA)
VÉRTESKERESZTÚR
JÁSD
SZÉKESFEHÉRVÁR
VASVÁR
KÖRMEND
VESZPRÉM
VÁRAD-VELENCE
KÖRÖSSZEG
BESZTERCE
KOLOZSVÁR
MONOSTOR
OSIHONTORNYA
KOMÁROM
MESZTEGNYŐ
SZEGED
ZEBEGÉNY
SZEKCSŐ
PÉCS
UDVARHELY
SEGESVÁR
GYULAFEHÉRVÁR
ALVINC
SZÁSZSEBES
NAGYSZEBEN
BRASSÓ
HÁRAY
ZÁGRÁB
CSÁZMA
VERŐCE
OZOBORSZENTMIHÁLY
TEMESVÁR
TEPLISZKÓ
GARA
POZSEGAVÁR
TERGOVIST

2. térkép

5. FERENCESEK O.F.M.(ORDO FRATRUM MINORUM)

Alapítója Assisi Szent Ferenc (1182-1226). Szerzetesrendet nem akart alapítani, de mivel egyre többen csatlakoztak hozzá kénytelen volt rögzíteni életeszményét. Regulája egyetlen szabályzatra épült: az evangéliumra. Regulája voltaképpen interpelált evangélium: lelki gyermekség, belsô szabadság, a teremtett világ szeretete, mindenre kész szolgáló szeretet.

Az évszázadok során Assisi Szent Ferenc hármas szerzetescsaládja - kisebb testvérek, klarissza apácák, és a harmadik rend - számos ágat hajtott.

Az Elsô Rendet ma a "barna ferencesek" - a barna ruhás minoriták és a kapucinusok alkotják.

A második rendben a klarisszák tartoznak.

A reguláris harmadrendbôl számos nôi szerzetes kongregáció született, a világban élô terciárusok száma pedig csak milliós nagyságrenddel mérhetô.
Közös köszöntésük: "Pax et Bonum"! - Az Ur békéjét és áldását!

Magyarországon II. Endre uralkodása alatt telepedtek meg. Elsô kolostoruk Esztergomban épül 1228 táján.

IV. Béla maga is ferences harmadrendi, akárcsak szent életû húga, a Thüringiában élô Erzsébet- közvetlen munkatársának tekintette a ferenceseket.

A Rend eredeti karizmájának megfelelôen a magyar ferencesek két évszázadon keresztül folytattak missziós munkát: a jászkunokat térítették. Ennek emlékét hírdeti a jászberényi ferences templom és kolostor. Az utlsó Árpádok, majd az Anjou királyok idejében 17 missziós állomást hoztak létre a tatárok között. Térítô tevékenységük kiterjedt Moldvára és a Balkán más területeire is.

A XIV. században sokat tettek a magyar anyanyelvi kultúra megteremtéséért. Az Omagyar Mária Siralom valószínüleg egy ferences szerzetes alkotása. (18) A törököt megállásra kényszerítô Hunyadi mellett egy ferences biztosította a sikert: Kapisztrán Szent János. A nándorfehérvári gyôzelem után a magyar ferencesek elôtt megnyílt az út Moldvába.

A 150 éves török uralom idején a ferencesek teljes sorsközösséget vállaltak az üldözöttekkel.A magyar nép ettôl kezdve hívja ôket "barátoknak". Nincstelen kolduskénti maradtak meg a magyar nép szolgálatában, s szinte teljesen el is véreztek.

Magyarországon a ferences rendnek két tartománya volt: - az 1228-ban létrejött önálló magyar provincia 1454-ben az egri káptalanjuk után alakult át Marianus reformált konventuális tartománnyá, s 1523-ban vette föl a Provincia S.Mariae in Hungaria nevet. (19) 1900-ban a magyar rendtartományok új beosztást kaptak, s ekkor a Marianus provincia 29 házat foglalt magában. Trianon után ebbôl 15 elveszett.

- a ferencesek egy másik tartományának eredete a XIV. századra megy vissza, amikor Nagy Lajos és Zsigmond uralkodása alatt a Boszniában 1339-ben letelepedett ferencesek lassanként átterjedtek magyar földre is. Önálló tartománnyá, Kapisztrán Szent János nevét fölvéve, csak a török kiûzése után váltak, 1757-ben. Az elsô világháború kitörésekor 30 kolostoruk volt, Trianon után ebbôl mindössze 18 maradt Magyarországon.

A ferences rendet II. József nem oszlatta föl, csak megnyírbálta tevékenységét.Betiltotta a búcsújáró helyeket (Andocs, Csíksomlyó, Máriagyüd, Mátraverebély, Sümeg, Búcsúszentlászló, Szeged.)

Az erdélyi ferencesek, jóllehet kevés rendtagot vehettek fel, az elmúlt évtízedekben is mûködtek és mûködnek ma is. (20)

6. IRGALMASOK, BETEGÅPOLO IRGALMAS REND O.S.J.DE DEO (ORDO HOSPITALARIUS S. JOANNIS DE DEO)

Juan Ciudad-ot (1495-1550) a világ Istenes Szent János néven ismeri, az irgalmasok pedig szellemi alapítójukat tisztelik benne. Porugáliában született, nyolcéves korában Spanyolországba került, katona lett (állítólag magyar földön is harcolt a török ellen), Afrikában a rabszolgák ügyéért küzdött, üzletelt.

Avilai János pédikációjára tért meg és olyan heves bûnbánatot tartott, hogy bolondokházába zárták. Avilai János kiszabadította, s az irgalmasság

cselekedeteit ajánlotta neki az annyira vágyott vértanuság helyett. Juan Cuida maga szedte össze az élelmet, kötözte, gondozta a nyomorultakat, mindenkinek helyet adott a házában, leprásnak, katonának, utcalánynak.

Ö csak kórházat létesített (1532), s betegápoló társakat vett maga mellé, de nem alapított szerzetet.

A rend 1571-ben alakult meg, végleges szabályzatukat V. Pál 1617-ben hagyta jóvá.

Kolostorban élnek az ôsi: "Ora et labora" elv alapján.

Apostoli célkitûzésük: a betegek gyógykezelése, ápolása. A rendtagok orvosok, gyógyszerészek, betegápolók, egészségügyi szakemberek.

Magyar földön 1650-ben telepedtek meg, Szepesváralján, 1672-ben Pozsonyban.

II. József feloszlató rendelete ellenére is folytatták szolgálatukat, "a kalapos király" halála után igen gyorsan újjászervezôdtek. (21)

1856-ban alakult meg a magyar rendtaromány 13 intézménnyel. Trianon után ebbôl csak 5 maradt meg: Eger (kórház, ideg és elmegyógyintézet), Vác (kórház, fogyatékos gyermekek otthona), Pápa (kórház), Budapest (420 ágyas kórház). Mind az öt kórház mellet mûködött gyógyszerár is.

Vagyonuk nem volt, intézményeiket munkájukból és adományokból tartották fenn.

1950-ben a magyar rendtartománynak 46 tagja volt, köztük 3 orvos, 12 gyógyszerész és 4 kórházlelkész. (22)

7. JÉZUS TÁRSASÁG, JEZSUITÁK S.J.(SOCIETAS JESU)

Alapítója a baszk származású Loyolai Szent Ignác (1491-1556). Izabella királynô fôkincstárosának apródja, majd katona. Megsebesül, a betegágyon unalmában a szentek életét olvasgatja. Elhatározza, hogy ezentúl Krisztus katonája lesz. A manrézai barlangban elvonúl, itt születik meg híres Lelkigyakorlatos könyve. Hét társával együtt a Szentföldre zarándokol. 1540-ben III. Pál pápa jóváhagyja a Jézus Társaságot. Szent Ignác 1556-ban Rómában hal meg.

A Társaság rendkívül gyorsan terjedt. 1773-ban különféle nagyhatalmi érdekek és politikai intrikák kereszttüzében XIV. Kelemen pápa föloszlatta a Társaságot. 1814-ben VII. Pius pápa állította vissza.(23)

Magyar földre Szent Ignác halála után öt évvel érkeztek az elsô jezsuiták. Oláh Miklós esztergomi érsek az ô segítségüket kérte a tridenti zsinat szellemében megfogalmazott reformtervének megvalósításához. Igy jött létre 1561-ben az elsô magyar jezsuita rendház Naygszombatban, ez azonban 1567-ben meg is szûnt. Szántó István kezdeményezésére XIII. Gergely pápa 1580-ban Rómában megalapította a Collégium Hungaricumot. Egy évvel késôbb Báthory István Erdélyben telepítette le a jezsuitákat.

Ugyancsak ô akarta a kolozsvári kollégiumot egyetemi rangra emelni.

Magyarországon újból a század végén nyitottak rendházat, Zinováralján és Vágsellyén. 1615-ben másodszor is megalapították a nagyszombati kollégiumot. Ezt Pázmány Péter esztergomi bíboros érsek 1635-ben egyetemmé fejlesztette, aki a magyar rendtartomány egyik kiemelkedô alakja volt.

A 30-as évek elején a magyar jezsuiták Budapesten, Pécsett, Szegeden, Nagykapornakon és Mezôkövesden mûködtek. (24)

A jezsuiták életmottója: "Omnia ad maiorem Dei gloriam" ! - Mindent Isten nagyobb dicsôségére!

1989-ben a magyar jezsuiták a következô helyeken kezdték meg ismét lelkipásztori tevékenységüket: Budapest, Hódmezôvásárhely, Szeged, Kispest, Kalocsa. (25)

8. KAMILLIÁNUSOK O.S.CAM.(ORDO CLERICORUMREGULARIUM MINISTRANTIUM INFIRMIS)

Alapító: az itáliai Lellisi Szent Kamill (1550-1614) kalandos katonaéletû ifjú. Lábsebe miatt éveket töltött kórházban, közben maga is betegeket ápolt. Megtérése után (1575) kapucinus szeretett volna lenni, de sebe miatt nem vették fel. Visszatért a római Szent Jakab kórházba és hamarosan vezetôje lett.

XIV. Gergely pápa 1591-ben hagyta jóvá a Betegápoló Társaságot. Szerzetesi ruhájukon nagy vörös keresztet viseltek.

Az elsô évtizedekben sokan adták életüket a tifuszos, pestis betegek szolgálatában. (26)

Magyarországra az elsô nyolc kamilliánus a török ellen harcoló pápai sereggel érkezett, XI.Ince pápa intézkedésére. 1683-ban Esztergomnál fölállították az elsô tábori kórházat. Késôbb Gyôrött telepedtek le. Bár a pestis és kolerajárványok idején, valamint a harctereken és ispotályokban felbecsülhetetlenül értrékes szolgálatot teljesítettek, II. József mégis fölöslegesnek tartotta a rendet és feloszlatta ôket. (27)

9. KAPUCINUSOK O.F.M.CAP.(ORDO FRATRUM MINORUM CAPUCINORUM)

A kapucinusok a ferencesekkel és a minoritákkal együtt Assisi Szent Ferenc elsô rendjét alkotják. A teremtett világ szeretete, evangéliumi világszemlélet, feltétlen engedelmesség jellemzi ôket.

A rend gyakran szorult reformra, megújulásra. A legutolsó nagyirányú reform a XVI. században ment végbe: Matteo da Bascio obszerváns ferences, társaival vissza akart térni a teljes szegénység eredeti eszményéhez, Szent Ferencet még külsôleg is utánozva (csuklya, szakáll). A csuklyától (caputium) kapták a

nevüket: kapucinusok. Önálló rendé csak 1619-ben alakultak, de akkor renkivül gyorsan elterjedtek. (28)

A kapucinus rend reformjára a XIX. században került sor, XIII. Leó pápa ismét egyesítette a különféle irányzatokat és helyreállította a kapucinus rend belsô lelki egységét. (29)

Magyar földön a kapucinus rend 1674-ben vetette meg a lábát: Pozsonyban 1676, Budán 1692, Mórott 1695, Tokajon 1712, Nagyváradon 1727, Bodajkon 1741, Besenyôn 1763.

E rendházak nagy részét II. József megszüntette. Az újjáéledt tartomány kolostoraiból Trianon után a budapesti, móri, a tatai és a máriabesnyôi maradt meg.

A harmincas években újabb kolostort nyitottak Szentesen, Békéscsabán, Nagymágocson.

1950-ben a magyar rendtartomány létszáma 71 volt.

1989 végén az újjászervezödô magyar kapucinusok lelkipásztori tevékenységet folytatnak Budán, Máriabesnyôn, Tatán és Móron. (30)

10. MINORITÅK O.F.M.CONV.(ORDO FRATRUM MINORUM CONVENTUALIUM)

A minoriták a barna ruhás ferencesekkel és kapucinusokkal együtt Assisi Szent Ferenc (1182-1226) elsô rendjét alkotják.

Kétféle irányzat lelhetô meg Szent Ferenc rendi családjában: - obszervánsok - (Szt. Ferenc eredeti eszményéhez szigorúan ragaszkodók)

- konventuálisok - (nagyobb közösségben élôk).

X. Leó pápa 1517-ben általános káptalant hírdetett meg, s megkísérelte az egység megteremtését. A konventuálisok, vagy ahogy ma mondjuk, a minoriták, csak a soraikból kikerült V. Sixtus pápa (1585-1590) idején alakultak külön renddé. 1619-ben elnyerték teljes függetlenségüket, s ettôl kezdve tért hódítottak egész Európában.

Maygar földön két évvel korábban, 1617-ben jelentek meg. Elsôsorban az ország keleti részén és Erdélyben alapítottak rendházakat, 1750-ig 17-et: Arad, Csütörtökhely, Eger, Gödöllô, Imreg, Kézdivásárhely, Kolozsvár, Lôcse, Lugos, Marosvásárhely, Miskolc, Nagybánya, Nyírbátor, Pancsova, Szeged, Szilágysomlyó, Giródtótfalu.

1744 óta a minoriták töltötték be a római Szent Péter bazilikában az apstoli gyóntató tisztet. Trianon után a minorita rendnek 4 rendháza maradt: az egri, a miskolci, a nyírbátori és a szegedi.

A minoriták készen álltak minden lelkipásztori szolgálatra. A ferences karizma szellemében mûködtek plébániákon, kórházakban, hittant tanítottak, s az ôsi rendi hagyományoknak megfelelôen elôszeretettel indultak missziós területekre is. (31)

1950-ben 35 magyar minorita élt hazánkban, 7 pedig külföldön. Az erdélyi minoriták mûködését 1947-ben tiltották be. (32)

11. PÁLOSOK O.S.P.P.E. (ORDO FRATRUM S.PAULI PRIMI EREMITAE)

E törzsökös magyar szerzetesrend eredetét a Mecsek erdôségében kell keresnünk. A rend 1225-ben alakult Bertalan pécsi püspök akaratából. Amikor Özséb (1270), esztergomi kanonokból lett remete 1250 körül a Pilisben élô remetéket gyüjtötte össze, elkérte a Bertalan püspök által írt szabályt az akkkor már a Szent Jakab kolostorban élô szerzetesektôl. A két közösség ekkor ôt választotta meg elôljárójának. Özséb 1263-ban Rómába ment, s ott egy részletesebb Regulához igyekezett elnyerni a pápai jóváhagyást, méghozzá Aquinoi Szent Tamás segítségével. A rend Remete Szent Pált tekintette szellemi atyjának. Kisugárzó központja a budaszentlôrinci kolostor volt. 1308-ban Gentilis bíboros pápai követ látogatásakor kapta meg a rend az engedélyt, hogy végleg Szent Ágoston regulája szerint szervezze meg életét.

1319-ben Lôrinc generálissal kezdôdött a pálosok aranykora. XII. Benedek pápa kötelezôvé tette számukra a fehér kámzsa viseletét. A kolostorok száma 1327-ben meghaladta a félszázat. Nagy Lajos a pálosok nagy tisztelôje és barátja Velencébôl megszerezte a rendnek Remete Szent Pál földi maradványait. Zsigmond de különösképp Mátyás, nagy jótevôi voltak a pálosoknak.(33)

A pálosok a domonkosokkal együtt a kunokat térítették. A rend külföldön is gyökeret eresztett: Németországban, Lengyelországban, Ausztriában.

A pálos közösség virágzásának a török pusztítás vetett véget. A török ellen a pálosok is fegyvert fogtak (Visegrádot és a szent koronát is a márianosztrai pálosok mentették meg.) 1600 körül magyar földön hat kolostoruk maradt.

A rend reformjáért sokat tett Pázmány Péter. A nemzeti irodalom mûvelése szinte kezdettôl fogva jellemezte a szerzeteseket. A jezsuiták mellett pálos tudósok tanítottak a nagyszombati egyetemen.

1786-ban II. József 37 magyar kolostort szüntetett meg. 1864-ben II.Sándor az összes pálos kolostort bezárásra ítélte. Erdélyben a XIV-XVIII. században 11 kolostor mûködött.

Több sikertelen próbálkozás után lengyel segítséggel 1934-ben a gellérthegyi kolostorban és sziklakápolnában, 1935-ben Pécsett, 1940-ben Pálosszentkúton, 1944-ben Soltvadkerten, 1945-ben a mecski Szent Jakab hegyen kezdtek el újra közösségi életet és folytatták. 1950-ben 40 volt a rendtagok száma. (34) A rendszerváltást követôen a budai, a pécsi, a márianosztrai kolostor megkezdte mûködését. (3.térkép)

Pálos monostorok Magyarországon 1526 előtt

12. PREMONTREIEK O.PRAEM.(ORDO CANONICORUM REGULARIUM PRAEMONSTRATENSIUM)

Alapító: Szent Norbert (1085-1134), elôkelô német család sarja. Vándorprédikátor lett, javait szétosztotta. Lyon püspöke egyházmegyéjébe hívta, s Norbert ezt a területet nevezte el: pratum monstratum, franciásan Prémontré.

1120-ban 13 társával együtt Szent Ágoston Regulája szerint közös életet kezdett. II.Honorius 1126-ban megerôsítette a gyorsan felvirágzó közösséget. Norbert ugyanebben az évben magdeburgi püspök lett.

A XII.-XIII. században a rend elterjedt a latin kereszténység területén. (35)

A premontrei fehér kámzsás szerzetesek még az alapító életében eljutottak magyar földre. Norbert állítólag rokonságban volt az Árpád-házi királyainkkal.

Az elsô prépostságot (így nevezték az apátságukat) II. István idején alapították Nagyváradhegyfokon 1130-ban. IV. Béla korában már 45 volt a prépostságok száma, többek között a Margitszigeten.

A török hódítás, majd a reformáció következtében egy idôre megszûnt a premontrei rend mûködése hazánkban, majd mint tanítórend kezdi újra mûködését az 1800-as években.(36)

Amint látjuk az új nyugati intézmény a szerzetesség több reformra szorult. Pompás szervezetük, intézményeik és ezzel együtt a betegápolás bomladozni kezdett. Szerencsére hozzánk ennek vihara nem jutott el, mert Szt.István munkatársai a térítés nagy munkájában már megreformált és megtisztult új szerzetesség, a bencés, clunyi majd a citeauxi kongregációk neveltjei fôleg az orvostudomány terén éppoly elsôrangú erôk mint az erkölcsi világban. Közvetlen az új törzsbôl kaptuk mind a kettôt, mégis egyes hajtásai, noha a szomszéd országokban jól beváltak, hozzánk egyáltalán nem jutottak vagy csak nagyon késôn a XVIII. században és akkor is csak rövid ideig maradtak fenn. pld.kamalduiak. (37) (4.térkép)

SZERZETESRENDEK MAGYARORSZÁGON

XI–XV. sz.

TÁRGYALÁS

I. A szerzetesrendek gyógyító tevékenységének rövid története Magyarországon és Erdélyben az Árpádházi - királyok korától napjainkig

A magyarság a keresztséget az 1000-dik év táján vette fel. A francia Gerbert nevü benedektinus (II.Sylvester pápa) orvos, Szent Istvánnak koronát küldött,melyel Istvánt királyá koronázták.

Ezután a táltosok helyét legnagyobb részt a szerzetesek töltötték be, valószinûleg a bencések. Nyugaton, fôleg Németországban és a szomszédos államokban a gyógyítás mesterségét a kultúra elsô úttörôi a bencések végezték, akik Olaszországból jöttek és mint gyógyító szerzetesek voltak ismertek. E szerzetesek magukkal hozták a salernói és monte-cassinói híres egyetemeken nyert teológiai, mûvészeti, valamint orvosi ismereteket és lettek a késôbbi orvosi, gyógyszeri ismeretek ápolói és mûvelôi. (38)

A szerzetesekre nehéz feladatok vártak ami a pogány magyarok megtérítését illeti, mivel ezek paporvosai a táltosok voltak. Az ôsmagyar istentiszteleteket (lóáldozat) a pogány magyarok források mellett tartották, ezek vizeit gyógyító erejüeknek vélték. Ezt kihasználva a szerzetesek, elsô magyarországi rendházaikat hegyi vagy völgyi források közelében állították fel. Ezekre a forrásokra nem is

kellett ráfogni, hogy "csodahatású szent vizek" (aqua sacrae), mert legtöbb esetben ásványi anyagokat tartalmazó gyógyító hatású források voltak. (39)

A pogány magyar paporvosok gyógyításai babonákon, büvölésen, megigézésen alapultak. A tudományosan képzett olasz szerzeteseknek nem volt nehéz elônyt szerezniük velük szemben, hiszen orvosi tudásuk (Dioscorides, Plinius Major, Hippocrates, Galenus és Oribasius tanításai szeint) teljesen koruk szinvonalán állott. (40)

A gyógyítás tudományát a szerzetesek a teológiával kapcsolatosan a rendházakban ismerték meg. (Ars curae sanitatis Medicina pastoralis). Ugyanitt menedékhely (xenodochium), kórház (hospitale) és gyógyfürô (balnearium) is állott a betegek rendelkezésére.

A gyógyítás a korszellem értelmében nem annyira gyógyszeres mint inkább fizikai és vallásos jellegû volt. A fizikai gyógymódok közül leginkább a hidroterápiát alkalmazták. E gyógymódok mellett lelki ráhatásokat is végeztek. (41)

A szerzeteseknek arra kellett törekedniük, hogy a táltosokat a népnél mindenben pótolják, nemcsak a test hanem a lélek orvosaivá is kellett válniuk, (non corporis solum, sed animae etiam medici) valamint, hogy a pogány gondolkodást a krisztusi tanítással pótplják.

A szerzetes orvosok elônyére vált, hogy nem hajhászták a gazdagok és fôemberek kegyeit. A

legszegényebbeken és a legelhagyatottabbakon is igyekeztek segíteni, éppen ezért a betegek és a szükölködôk bizalommal kezdtek hozzájuk fordulni, s így akik kórházukat elhagyták azok nemcsak egészségükben hanem hitben is újjászületve távoztak. (42)

A szerezetesi kórházakban a XI.-XV. században mindenütt voltak képzett szerzetesorvosok, míg a betegápolást részben confraterek, részben laikus barátok végezték.

A XII-ik századtól a szerzetesi kórházakban gyógyszertárak is mûködtek, ahol a rendi orvos felügyelete alatt laikus barátok és világi szolgák készítették a gyógyszereket. Ezek a gyógyszertárak nem voltak nyilvános jellegüek, hanem mint kórházi és rendi házi patikák mûködtek. (43)

A szerzetesorvosok munkája abban a korban már azért is fontos volt, mert a XIII. századig magán orvos alig létezett. Ha mégis akadt magángyakorlatot üzô orvos vagy gyógyszerész, ezek jórészt "kóbor szerzetesek" (monachi vagantes) vagy más néven "iraló barátok" voltak. Akadtak ugyanis ezekben az idôkben olyanok, akik a szerzetesi fegyelmet nem tudták megszokni, ezért elhagyták a rendházakat és kóborolva járták be a községeket.

Különösen a " sarutlan ágostoni" (Ordinis Sancti Augusti discalceati) és a bencéseknek voltak ilyen kóbor gyógyító fráterei. (44)

Az 1131. évi reimsi zsinat ezeket az "iraló barátokat" szigorú feddésbe részesítette és felszólította ôket, hogy térjenek vissza rendházaikba.

A budai zsinat 1279-ben kimondja: "Egyházi meber ne gyakorolja a sebészetnek azt az ágát, amelyik égetésben és vágásban nyilvánul meg! ("Ne illam partem chirurgiae exerceat clericus,quae in ustionem, vel in cisionem tendat!")

A szerzetesorvosok közül sokan voltak akik csak sebészettel foglalkoztak, így e zsinati tilalom miatt hivatásukat elvesztették és szintén kóbor szerzetesekké váltak. Kóborlásuk során felhasználták a rendi kórházban szerzett ismereteiket, gyógyítottak, sebészkedtek és magukgyártotta gyógyszereket árultak. Ezek az iraló barátok megtalálták számításaikat, mert a falvakban ahol megyeszámra nem akadt orvos, gyógyításaikért a nép sokszor elhalmozta ôket élelmiszerrel és pénzzel.

A falukat és az országutakat e kornak még két specialitása rótta szüntelenül: a "szökött zsoldos" és a "kóbor diák" (garabonciás). Míg a garabonciás és a szökött zsoldos a közbiztonság kárára volt, az iraló barát a közegészségügynek feltétlenül hasznára vált, ugyanis ezek soraiból kerültek ki az elsô keresztény évszázadok gyógyszert osztogató magánorvosai.

Miután a Szentszék eltíltotta az egyházi orvosokat a sebészet gyakorlásától, a szépen fejlôdô sebészetre ez nagy csapást mért. Ezután már csak tanulatlan borbélyok kuruzslók és fürdôsök

sebészkedtek a betegek rovására egészen Mária Terézia koráig. (45)

Magyarország egészségügyi viszonyai a XI.-XIV. századokban elszomorítóak voltak.

A leggyakrabban fellépô járványok ebben a korban a pestis, angol nátha (morbus anglicus), bélpoklosság (lepra), Szent Antal tüze (ignis sacer), lues (morbus gallicus).

A Szent Antal tüze valószínüleg azonos az anyarozsmérgezéssel, legalábbis a tünetekbôl erre lehet következtetni. Az akkori hiányos örlési tehnika bennehagyta a búzában az anyarost (Secale cornutum) és üszköt (ustilago). Ezek okozták a kínos görcsöket, melyek gyakran végzôdtek halállal.

A pestis úgy öt évenként jelentkezett, de néha négy évig egyfolytában tartott. Volt olyan pestis járvány amely a lakosság 3/4-ét elpusztította.

A járványok elterjedését elôsegítették a kereszteshadak vándorlásai is. Az egészségügyi szabályok és vesztegzárak (quarantana) teljes hiánya miatt igen nehezen szüntek meg a járványok.

A Duna gyakori áradásai okozta rossz termések nyomán fellépô éhinséget, fokozták a közlekedési utak nyomorult állapotai, ami megnehezítette az inségtôl sújtott falvak ellátását. (46)

Ilyen mostoha viszonyok mellett is a szerzetesek egészségügyi tevékenysége igen hasznos és áldásos volt. Bár a járványok és a betegségek az ô soraikat is hihetetlenül megtizedelték, mégis rendházaikban,

kórházaikban valóságos oázist teremtettek az országszerte gyilkoló nyomor és dögvész közepette. A szegényeket felruházták, az éhezôket táplálták, a betegeket gyógyították, ápolták.

Ennek tudatában királyaink a szerzetesi kórházakat elôszeretettel szaporították.

Szent István király Esztergomban állított fel 1000-ben egy Contubernium pauperumot (Xenodochium Sancti Lazari). Rómában, Konstantinápolyban és Jeruzsálemben is építtetett kórházakat és szállodákat vándor és zarándok magyarok részére, amikor 1007-ben ott járt.

1138-ban Székesfehérvárott, 1163-ban Csurgón és Szentén, 1211-ben Borsán (András királytól), 1234-ben Bácson, 1248-ban Semenyén kapnak kórházat a szerzetes barátok.

1241-1242-ben a rendházak és kórházak a tatárvészben javarészt elpusztultak. Helyreállításukon IV. Béla sokat fáradozott.

1280-ban II.László király elrendeli, hogy a szegény betegeknek az országban kórházat építsensk.

Kolozsváron IV. Lázsló özvegye alapított kórházat és adta a szerzetes barátoknak, a betegek ápolására. (47)

A királyság elsô hat századában a szerzetesi orvosgyógyszerészek és a késôbbi paporvosok munkálkodása nélkül Magyarország közegészségügye ázsiai szinvonalra süllyedt volna. (48)

Ezért érdemesnek tartom, hogy néhány szóban a papi orvosgyógyszerészekről is szóljak, kiemelve Mátyás király korát.

Említettük már, hogy a királyság elején alapított szerzetesi rendházak kórházaiban rendi orvosok működtek, ők vezették a rendi gyógyszerárakat is. Ebben a korban az orvosi működés a gyógyszerészet gyakorlásától érdemlegesen különválasztva még nem volt. Ezért e kor orvosait nyugodtan nevezhetjük orvosgyógyszerészeknek.

A XI.-XII. század ilyen orvosgyógyszerészeinek a neve nem igen maradt ránk.

A XII.-XV. században a társadalom legtanultabb rétege a papság volt, mert ennek a rétegnek legjava vagy Olaszországból került hozzánk, vagy ha magyar volt akkoar olasz főiskolán tanult. Ugy Monte-Cassinóban mint Salernóban, később Nápolyban és Bolognában is a teológia mellett filozófiát és orvostant is tanultak a papok. Ennek az volt a következménye, hogy a legtöbb ott tanult pap egyben orvosmesteri képesítést is szerzett. Papi hivatásuk mellett gyakran orvosi és orvosgyógyszerészi gyakorlatot is folytattak.

Itthon előnyben részesültek, a pápáktól és magyar királyoktól ők kapták meg a legjobb javadalmazási plébániákat, kanonoki stallumokat, sőt apáti, préposti és püspöki székeket is. Királyaink (II. Endre, IV. Béla, V. István, II. László) orvosai szintén papok voltak. (49)

A kolozsvári születésû Mátyás király (1458-1490) a klasszikus tudományok hazáját, Olaszországot, annyira nagyrabecsülte, hogy tudósait így az orvosgyógyszerészeket is onnan hozatta.

Mátyás orvosgyógyszerésze volt Giovanni dei Leoni, aki azonos Joannes de Leonibus casertai püspökkel és mint nápolyi király követe jött Budára 1488-ban. Képesített orvos is volt és a már akkor betegeskedô Mátyást sokáig gyógyította.

Mátyásnak magyar orvosa is volt Martinus artium magister et medicinae doctor, késôbb budai plébános, aki Bécs elfoglalásakor (1485) a király mellett személyes szolgálatot tett. Márton doktor azonos Ilkusch Mártonnal a király kedvelt asztrológusával, aki elôbb a pozsonyi, majd a budai egyetemen volt hírneves teológiaprofesszor. (50) Mátyás királynak a krónikások szerint Kolozsváron egy nemében páratla egyetem alapítása volt a terve, ahol a gyógyszerészeknek is lett volna hely. Erre vonatkozó adatokat a Heltai krónikájában olvashatunk: ..." Ugy akara a küssebic piatzát épüteni,hogy az, elsôkbe az Ornas Doctoroc laknac, a másikban a Patikárosok és Borbélyok..." (51)

Mátyás uralkodása után a jagellók 36 esztendôs gyenge uralma következett, ami természetesen úrrá lett a közegészségügy terén is. Bár egy ideig az udvar fénye a korvini ragyogás reflexébôl táplálkozott,az olasz mûvészek, tudósok,orvosgyógyszerészek elhagyták a pénztelen udvart s ami megmaradt a dicsô múltból,

azt romhalmazzá változtatta a mohácsi vész után elôretörô mohamedánság. (52)

A mohácsi vész és az ezt követô 1541-ki török foglalás és hódolás Erdély különszakadását eredményezte Magyarországtól. Az ország nagy része hanyatlásnak indult.

A szerzetesrendek virágzásának is a török hódoltság vetett véget. A kolostorok és kórházak többségét bezárták annak ellenére, hogy a különbözô járványok nagyon gyakoriak voltak. (53)

A szerzetesrendek zavartalan mûködésüket igazán csak a török kiûzése után kezdhették el újra.

A XVI. század végére nagyjából már minden kolostor el volt látva gyógyszertárral és a szerzetesek a szegényeknek ingyen a gazdagoknak pedig pénzért szolgáltatták ki a gyógyszert. (54)

Az újkor eljén, az egyház többszöri tilalma után, a szerzetesrendek visszaléptek az orvosi gyakorlat terérôl, de mint "bona vacca-"t a gyógyszertárakat megtarották, amelyekre azért volt szükségük, mert általa némi anyagi függetlenséget is biztosítottak maguknak és így még befolyást is gyakorolhattak a népre még szószéken kivül is.

Azok a szerzetesrendek, amelyek kizárólag kontemplatív életet folytattak és világi javakkal szûkebben voltak megáldva, jövedelmük kompenzálására patikát tartottak fenn. A bencések és ciszterciek mellôzték ezt a jövedelmi forrást, ellenben a

reformáció után alakult jezsuita rend, kívánatosnak tartotta.

A reformáció fellépésével és terjedésével a világi elem is erôhöz jutott, felülkerekedett és hosszú idôre kizárólag a maga számára foglalta le a gyógyszerészi pályát, amelyet addig fôképpen a papság tartott a kezében. (55)

Erdélyben Bocskai István fejedelemmé választásáig (1605. febr.21-ig) vagy 30 évig katolikus fejedelmek ültek a tónon. A reformáció oly erôvel terjedt el, hogy Erdély már résztvehetett az európai protestáns államok szövetségében, a katolikus Habsburgok elleni küzdelemben, sôt az erdélyi fejedelemségben a református vallás államvallás jellegét ölti és a református szuperintendens,az egész fejedelemség legfôbb papja lett.

A reformáció elsô vihara megfosztotta a kolostorokat birtokaiktól,gyógyszertáraiktól, utóbbiak sok seteben az apostatált szerzetesek tulajdonába mentek át. (56)

A protestantizmus terjedésével a katolikus egyház is magára talált, mely ellenreformációs törekvésekben myílvánult meg. A magyar fôpapok közül többen is részt vettek a tridenti zsinaton, s igyekeztek Trident szellemében fellépni az " eretnekségnek " minôsített protestáns irányzatok ellen. Åm ez csak a jezsuitáknak Magyarországra való bejövetele után hozta meg gyümölcsét.

Az elsô jezsuiták az I.Ferdinánd által alapított nagyszombati kollégiumban telepedtek meg (1561), s a következô évben már kibontakozott oktatási tevékenységük. 1567-ben azonban egy hatalmas tûzvész megsemmísítette nagyszombati rendházukat,mire a rendtagok visszatértek Bécsbe.

Erdélybe, lengyel földrôl a mindkét országban uralkodó Báthory István telepítette be a jezsuitákat. Kolozsvári iskolájukban tanult többek között a protestáns származású fiatal Pázmány Péter.

1588-ban a medgyesi országgyûlés határozata kiparancsolta a jezsuitákat Erdélybôl. Hét évvel késôbb Báthory Zsigmond ismét bebocsátotta ôket a fejedelemségbe, de 1603-ban a kolozsvári polgárság lerombolta rendházukat, majd ismét országgyûlési határozat tiltotta ki ôket Erdélybôl.

A jezsuiták 1586-ban újra letelepedtek Magyarországon Sellyei gimnáziumukban 400 diák tanult, amikor Bocskai elôretörése miatt menekülniük kellett. Az 1606. évi bécsi béke kitíltotta ôket az országból,de lelkes tanítványaik utánuk mentek s a rend bécsi, római és más kollégiumaiban folytatták tanulmányaikat. (57)

1615-ben Bethlen Gábor ismét visszatelepítette a jezsuitákat Kolozsmonosorra, akik birtokszerzését a királyi Magyarországon ekkoriban törvény tilalmazta.(58)

A XVII. századot a magyar szabadságharcok századának lehet nevezni. Az osztrák uralom ellen

különösen a Felvidéken és Erdélyben harcoltak az elégedetlenkedô magyarok. (59)

A XVII. század végére Erdély mint független fejedelemség megszünt. Bár felszabadult a török uralom és befolyás alól, a " Diploma Leopoldinum " az erdélyi fejedelemséget az osztrák császár uralma alá helyezi és az új hatalom exponense a Gubernium a közigazgatás minden ágát igyekezett Bécsbôl kapott rendeletekkel és utasításokkal kormányozni. Ezen intézkedések a közegészségügyre vonatkozó részükben üdvösek voltak, így az orvosi tevékenység és gyógyszerészet terén is.(60)

A XVIII. században nôtt a különbözô szerzetesrendek száma, így a korábban többször kiûzött jezsuitáké, a betegápolással foglalkozó irgalmasoké és a középkor óta virágzó ferencesrendeké.

A magyar jezsuitákat késôbb azzal vádolták, hogy a " Habsburg elnyomás engedelmes eszközei " voltak. Valójában a rend tagjaia a nemesi-nemzeti tradiciókat is ugyanúgy felkarolták mint a királyhûséget. (61)

A XVIII. században a szerzetesrendek a nagyobb városokban gyógyszertárakat állítottak fel. Azokban a helységekben ahol polgári gyógyszertár nem mûködött, a szerzetesi gyógyszertárak hasznos szolgálatokat tettek a közönségnek. Ahol polgári gyógyszertár is mûködött, ott örökös súrlódás támadt a nyilvános gyakorlat miatt, s nem egyszer kellett a felsôbb hatóságoknak beavatkozniuk a rend és béke helyreállítása végett. Ezek után a szerzetesi gyógyszertárak csak akkor

nyertek nyilvánossági jogot, ha alávetették magukat a polgári vizsgálatnak és a megadóztatásnak,azonban ezt a feltételt a szerzetesek nem szívesen fogadták el.(62)

A legtöbb szerzetesrend mûködésének II. József vetett véget, 1773-ban. Feloszlatt a nem oktatással, betegápolással vagy a tudományok mûvelésével foglalkozó szerzetesrendeket, a rendtagokat a világi papság soraiba állította, vagy a megmaradt, az államérdek szempontjából is hasznos tevékenységet folytató más szerzetesrendekbe építette be ôket. (63)

A szerzetesrendek gyógyszertáraitól megvonta a nyilvánossági jogot, ugyanis 1770-ben életbe lépett a Normativum Generale, mely kimondja, hogy gyógyszertárat csak olyan személyek vezethetnek, akik gyógyszerészi diplomával rendelkeznek.

II. József feloszlató rendelete ellenére az irgalmasrend tovább folytatta szolgálatait és a "kalapos király" halála után gyorsan újraszervezôdtek, így gyógyszertáraik is tovább mûködtek. A rend azonban azokat a rendtagokat akik gyógyszerészettel szerettek volna foglalkozni, kötelezte az egyetem elvégzésére. Ezzel magyarázható, hogy az irgalmas rend a késôbbi századokban is összegyüjtötte azokat a rendtagokat akik gyógyszerészek szerettek volna lenni és egyszerre küldte ôket egyetemre.

A napoleoni háborúk alatt (1809-1810) a hazánkon átvonuló, vagy az állandó jelleggel ott tartozkodó katonaság betegeinek az ápolására a legtöbb kórházat,

így az irgalmasrend kórházait is ilyen célra alakították át.

Az 1848-as szabadságharc alatt számos rendház és gyógyszertár súlyos károkat szenvedett. A rendtagok sok esetben el kellett hagyják rendházaikat, helyüket a katonaság vette át.

1856-ban a magyar irgalmas redtaromány különvált az osztrák rendtartománytól. A magyar rendtarományhoz 1920-ig 13 rendház és kórház tartozott : Szepesváralja, Pozsony, Eger, Temesvár, Pápa, Kismarton, Nagyvárad, Vác, Pécs, Szakolca, Zágráb, Budapest, Szatmárnémeti. (64) (5.térkép)

Az 1914-1918-as világháború éveiben a Rend intézményeivel, betegápoló rendtagjaival szolgálta az ország érdekeit.

Az elsô világháború után a trianoni békeszerzôdés szerint (1920) a magyar redtartománynak csak öt rend - és kórháza maradt (Budapest, Eger, Pápa, Vác, Pécs). A pozsonyi, szakolcai, szepesváraljai rendházakat az akkor alakult cseh - szlovák rendtartományba kebelezték be.

A kismaroni rendházat az osztrák rendtartományhoz csatolták.

A zágrebi legnagyobb kórház a jugoszláv államé lett, míg a temesvári, nagyváradi, szatmári rendházak Romániának jutottak. (6.térkép)

1940-ben Erdély egy részének Magyarországhoz való visszacsatolásával, a szatmári és nagyváradi rend- és

MAGYARORSZÁG A XVIII. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

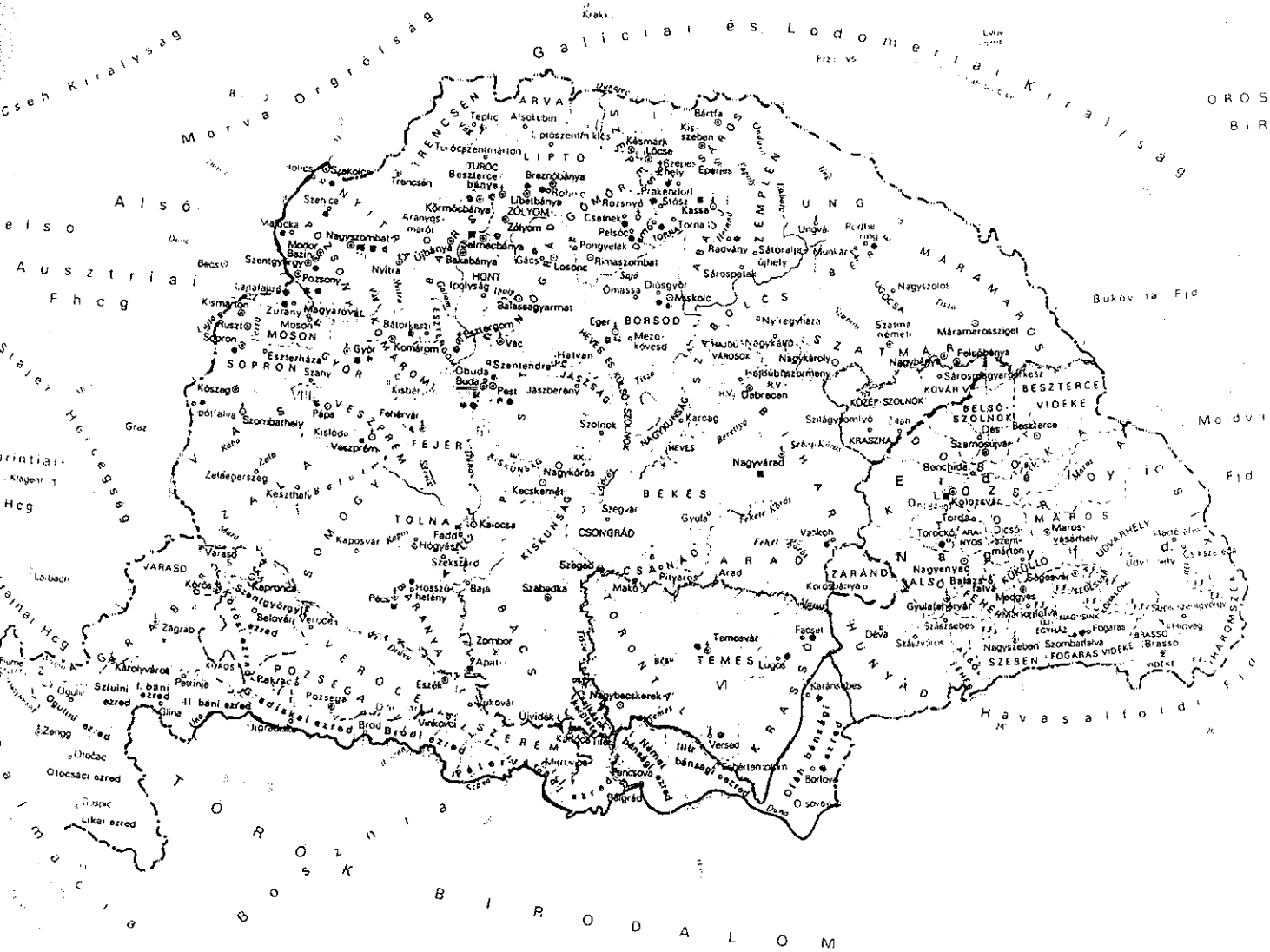

5. térkép

MAGYARORSZÁG FELOSZTÁSA A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS SZERINT (1920 VI 4.)

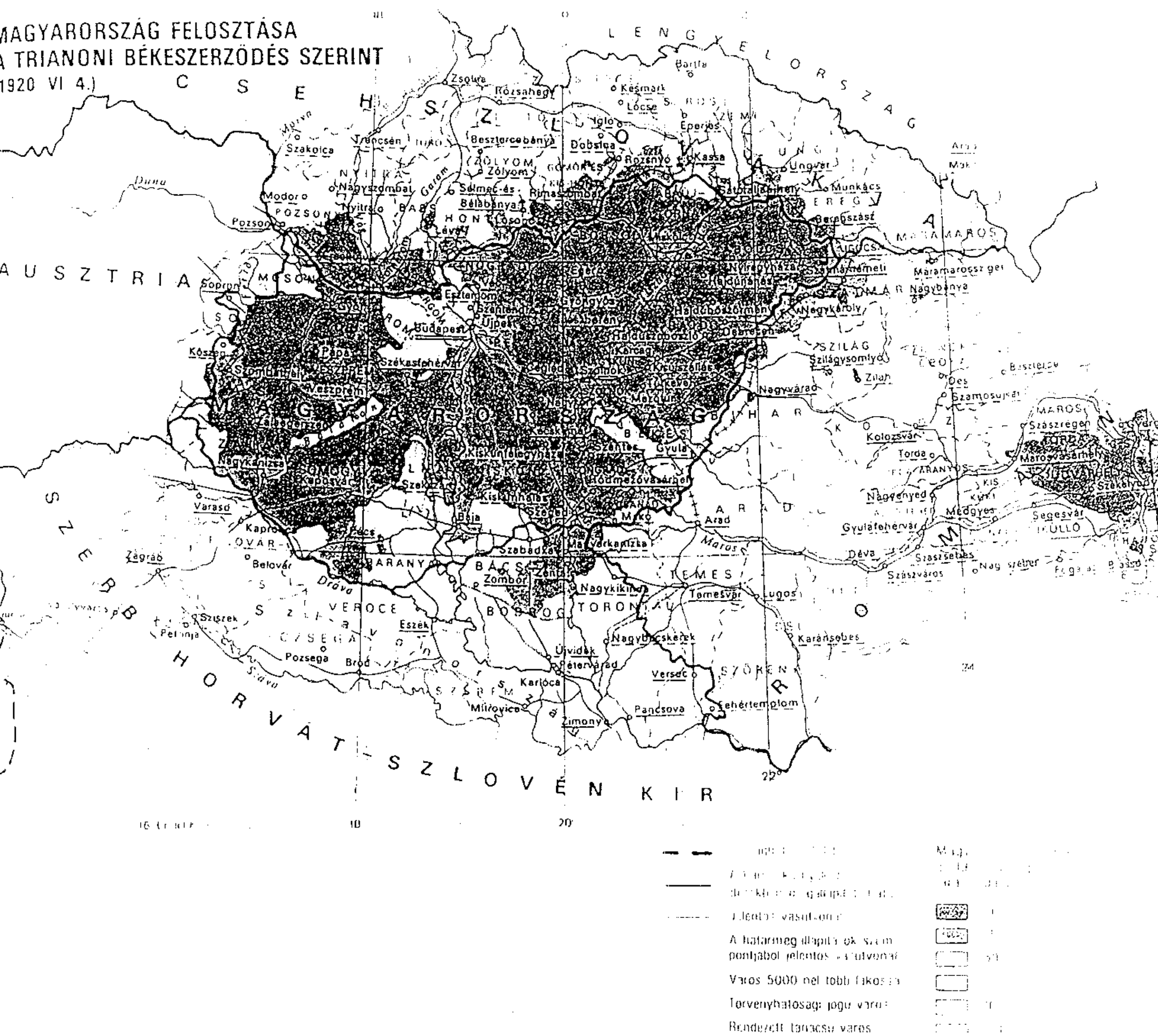

6. térkép

kórházak ismét visszakerültek a román delegaturából a magyar rendtartományba. (65)

1944. évi magyarországi háború befejezése után a Romániához csatolt Erdéllyel együtt Szatmár és Nagyvárad újra elszakadtak Magyarországtól és a romániai "viceprovinciába " kerültek vissza. (66)

Az államosításkor nagyon sok rendház, kórház és gyógyszertár megszûnt, vagy ha nem szünt meg akkor állami tulajdonba ment át.

Hazánkban a szerzetesrendek rehabilitása folyamatban van és remélyük, hogy a legtöbb szerzetes barát mihamarabb visszatérhet emberbaráti tevékenységének színhelyére.

II. A szerzetesrendek gyógyszertárai Magyarországon és Erdélyben a IX. -XX. századokban

1. A SZENT-BENEDEKREND GYÒGYSZERTÅRAI

a. Pécsvárad

A bencések, még Géza fejedelem idején 996-ban telepedtek meg Magyarországon, a ma Pannonhalmának nevezett Szent Márton hegyén. Szent Istvántól származó kiváltságlevelük fontos kultúrtörténeti emlékünk.Ebben megkapták mindazokat a jogokat, amelyeket Monte-Cassinó is élvezett. Még Szent István alapította a pécsváradi, bakonybéli, zalavári, és zoborhegyi apátságokat. (67)

Ezekben az apátságokban élô szerzetesek a hittérítés és a tanítási feladatokon kívül a betegápolást is vállalták. Erre nagy szükség is volt, mert a honfoglalást követô idôkben a fellángoló járványok, a háborúk és a pestis mellet az egészségügyi viszonyok is követelték áldozataikat. Az egészségügyi állapotok szükségessé tették és sürgették a betegellátást, menedékházak, ispotályok létesítését.(68)

I. István király már szükségét látta, hogy a Nyugat-Európában ebben a korban mûködô intézmények mintájára "ispotályos kolostorokat" hozzon létre. Az elsô ilyen "ispotályos monostort" Pécsváradon létesítette, amit az 1015-ben kiadott alapító levél is bizonyít.

I. István -akkor még fejedelem-a Mecsek délkeleti részén a Zengô-hegycsúcs lábánál (a középkorban: Mons Ferrus, ma Vashegy) levô udvarházát egyik bizalmasának a lengyel származású meseritzi Asztrik (Asrik, Anasztáz) apátnak adományozta. Asztrik II. Szilveszter pápának követe (legátusa) volt, aki Isván mellett feltehetôen azért szolgált, hogy a kereszténységet terjessze a Kárpát-medence területére érkezett pogány magyarok között.

Asztrik érseki palliummal költözött Lengyelországból, Magyarországra, majd mint kalocsai érsek mûködött tovább és akit István fejedelem az 1000.év táján küldött el II. Szilveszter pápához a korona megszerzéséért. Asztrik 1002-tôl pannonhalmi

apát volt, 1007-tôl pedig István király a magyar római katolikus egyház irányítását bízta rá, Esztergom székhellyel. (7.térkép)

Asztrik, István királytól megbízást kapott, hogy udvarházában bencés szerzetesekkel apátságot alapítson Pécsváradon. Ezt igazolja egy pécsváradi "Havrik" nevû bencés pap által 1080 körül közérthetô nyelven megírt "István király legendája" mely szerint Asztrik többnyire Pécsváradon tevékenykedett, és az 1015-ben alapított bencés kolostor munkálatait és annak irányítását nemcsak ô, hanem István király is irányította szálláshelyérôl. (69) (1.kép)

Az 1015-ben kelt alapító oklevél szerint az ispotályt 4 ápoló és 6 fürdôszolga látta el. A szerzeteseket valószínüleg a Szent Galleni kolostorból telepítették Pécsváradra, és az olasz salernói és monte-cassinói elvek szerint végezték a hittérítésen kívül gyógyító munkájukat. A pécsváradi "kolostorispotályban" az elsô ápolásra szorulók valószínüleg a pogány magyarok voltak, akik a harcok során megsérültek, vagy pedig gyógyulásra szorultak. A szerzetesek az ápolás során az akkori orvostudomány szerint különbözô lemosásokkal, fürdôkkel, borogatásokkal, valamint a gyógynövények fôzeteivel gyógyították a rászorulókat.

A XIII. században a kolostort bôvítették. A régészeti kutatásokból és a nyugat-európai kolostorispotályok leírásából rekonstruálható a

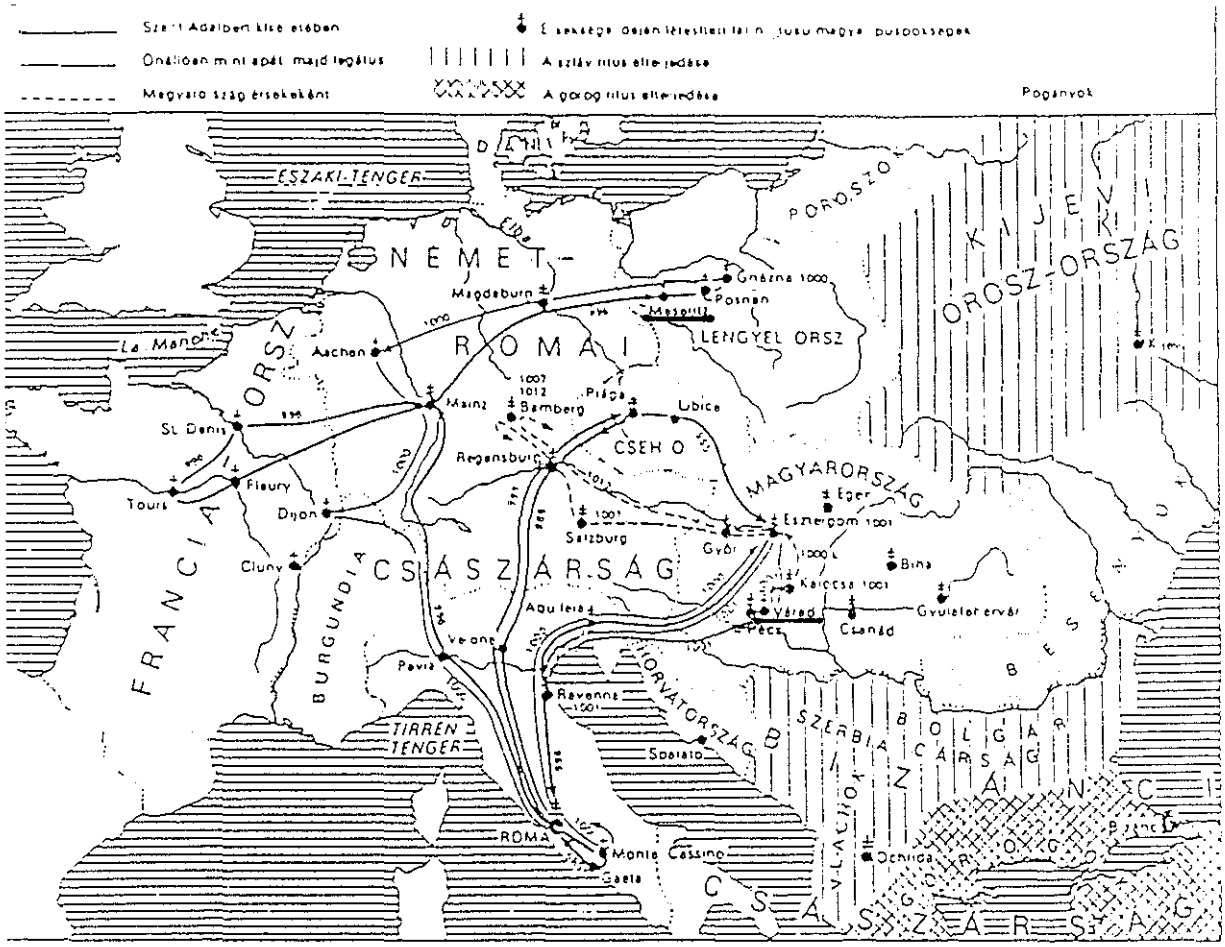

Anastasius Aszinik (Asrik) ismert külföldi útjai

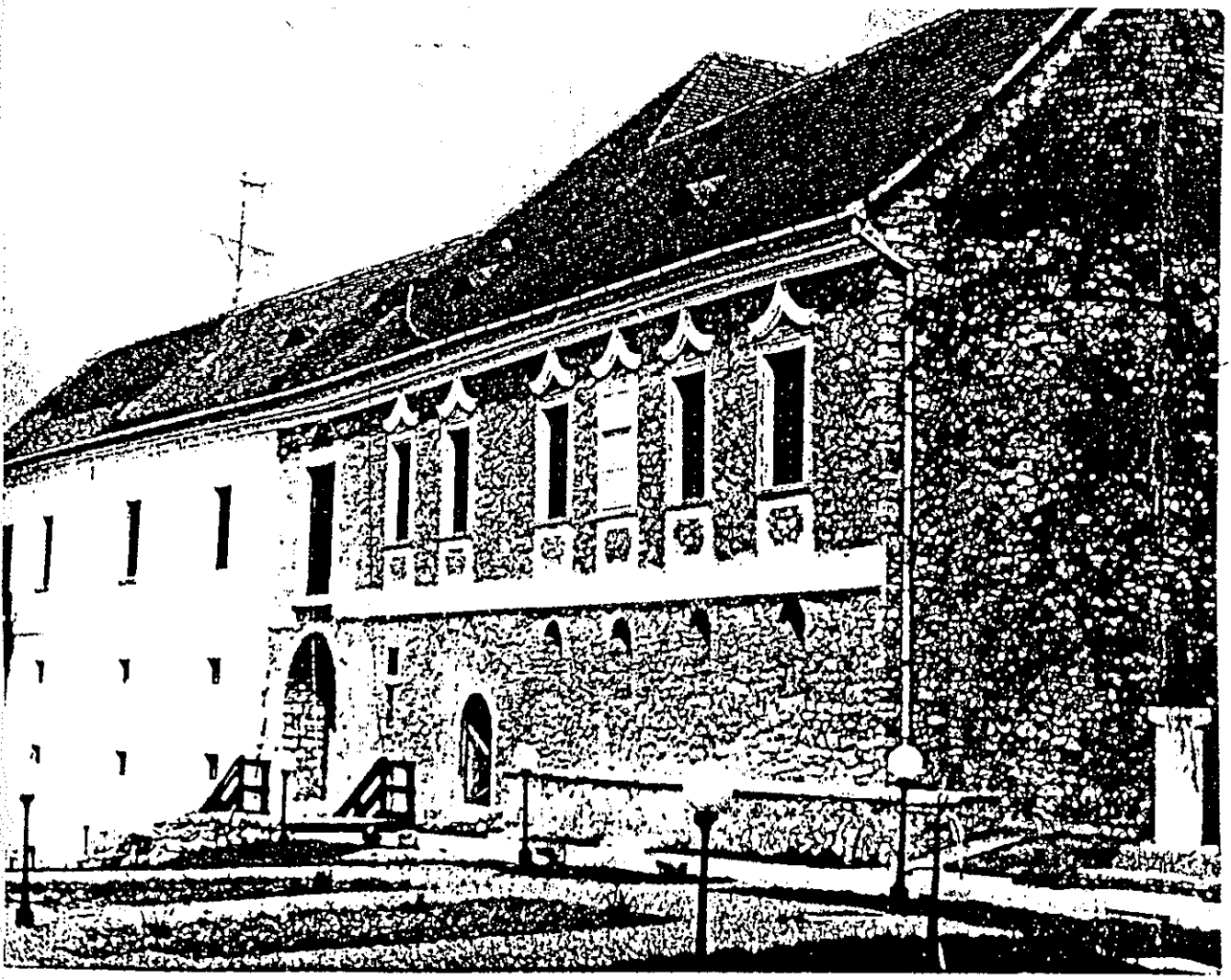

A felújított, 1015-ben alapított bencés monostor

I. kép

kolostor felépítettsége,és korabeli tevékenysége is. (70) (1.tervrajz)

A régészeti kutatások alapján megállapítható, hogy a fürdést a kornak megfelelôen kialakított fürdôkádban végezték. (2.kép) A vizet az alpító oklevélben is rögzített, és az ásatások során megtalált vízvezetékrendszer szolgáltatta. (Ez több száz évvel megelôzte a budai várban Zsigmond király által 1416-ban építtetett rendszert.

A középkori közegészségügy történetét kutatók szerint az ispotályban beteg szobán és "orvosi" szobán kivül korabeli gyógyszerszoba -armarium pigmentorium - is volt itt, e helység mellett helyezték el a gyógynövénykertet. (2.tervrajz)

A középkori kódex tanusága szerint a "kolostorispotályban" gyógyították 1126-1128-ig Álmos fiát, Béla herceget (Vak Béla), akit 1131-ben Székesfehérvárott királlyá koronáztak. Ezt követôen a pécsváradi kolostor több anyagi támogatást kapott a királyi udvartól.

A pécsváradi kolostor 1543-ban került török kézre késôbb átépítették és hadi célokat szolgált. (71)

b. Pannonhalma

A rendelkezésre álló irodalmi adatok szerint a pannonhalmi ispotály 1201-ben kezdte el mûködését. A konvent egyik tekintélyes tagja, Márton apát ispotálymester (hospitalaris magister), aki segédeivel

A PÉCSVÁRADI BENCÉS KOLOSTOR - ISPOTÁLY TERVRAJZA

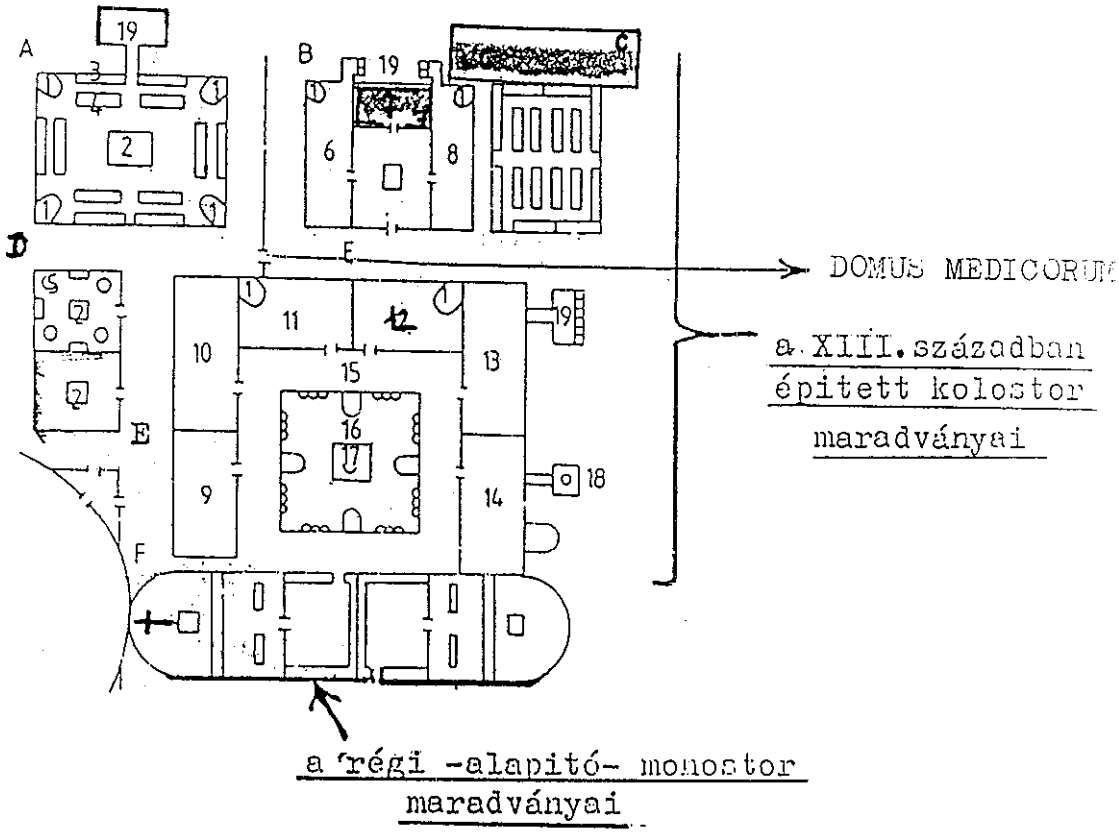

MAGYARÁZAT :

A - érvágó és purgáló

B - orvosi ház

C - gyógynövény kert

D - fürdőház

E - betegház

F - ispotály kápolnája

I - kályha

2 - tüzhely

3 - pad

4 - asztal

5 - fürdőkád

6 - sulyos betegek szobája

7 - gyógyszertár

8 - orvosi lakás

9 - kamra

I0 - refektórium

II - felügyelői szob

I2 - sulyos betegek szobája

I3 - hálószoba

I4 - váró

I5 - tornác

I6 - nyitott udvar

I7 - kutak

I8 - kémény

I9 - Wc

I. tervrajz

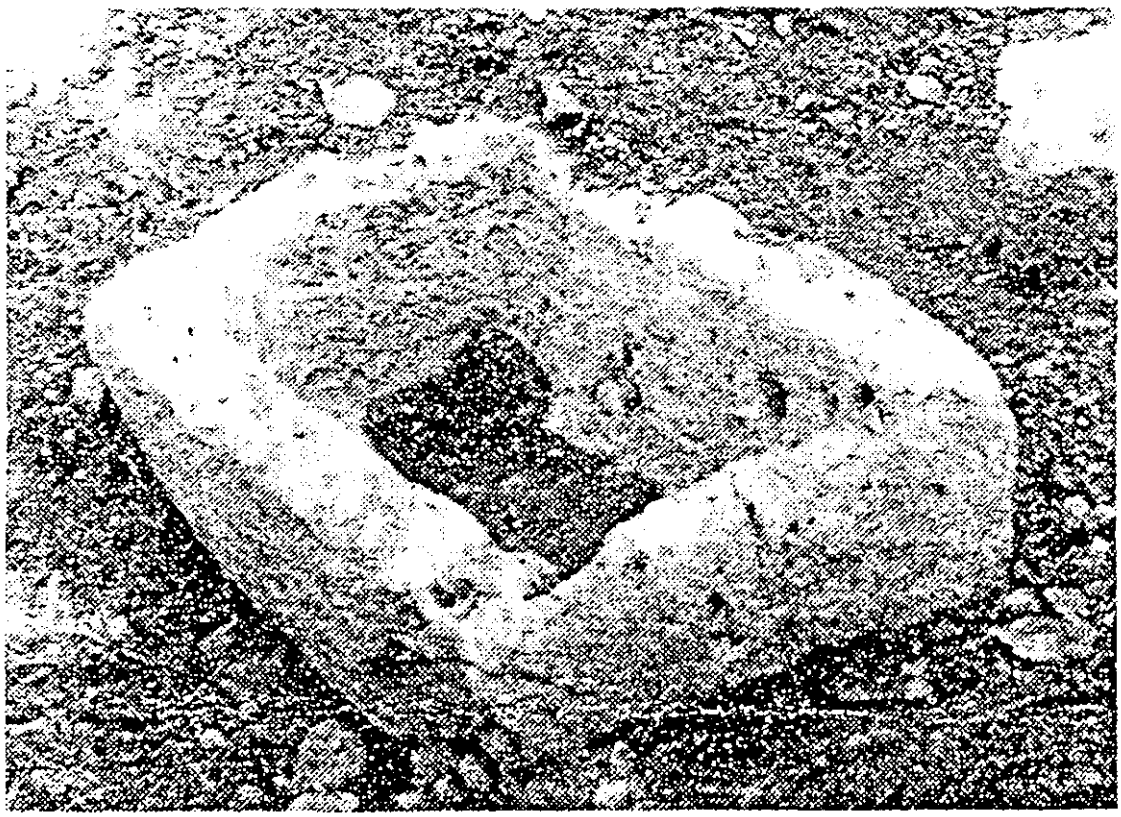

XIII. századi fürdőkád Pécsváradról .

Középkori PATIKA - az orvosok házában /DOMUS MEDICORUM/

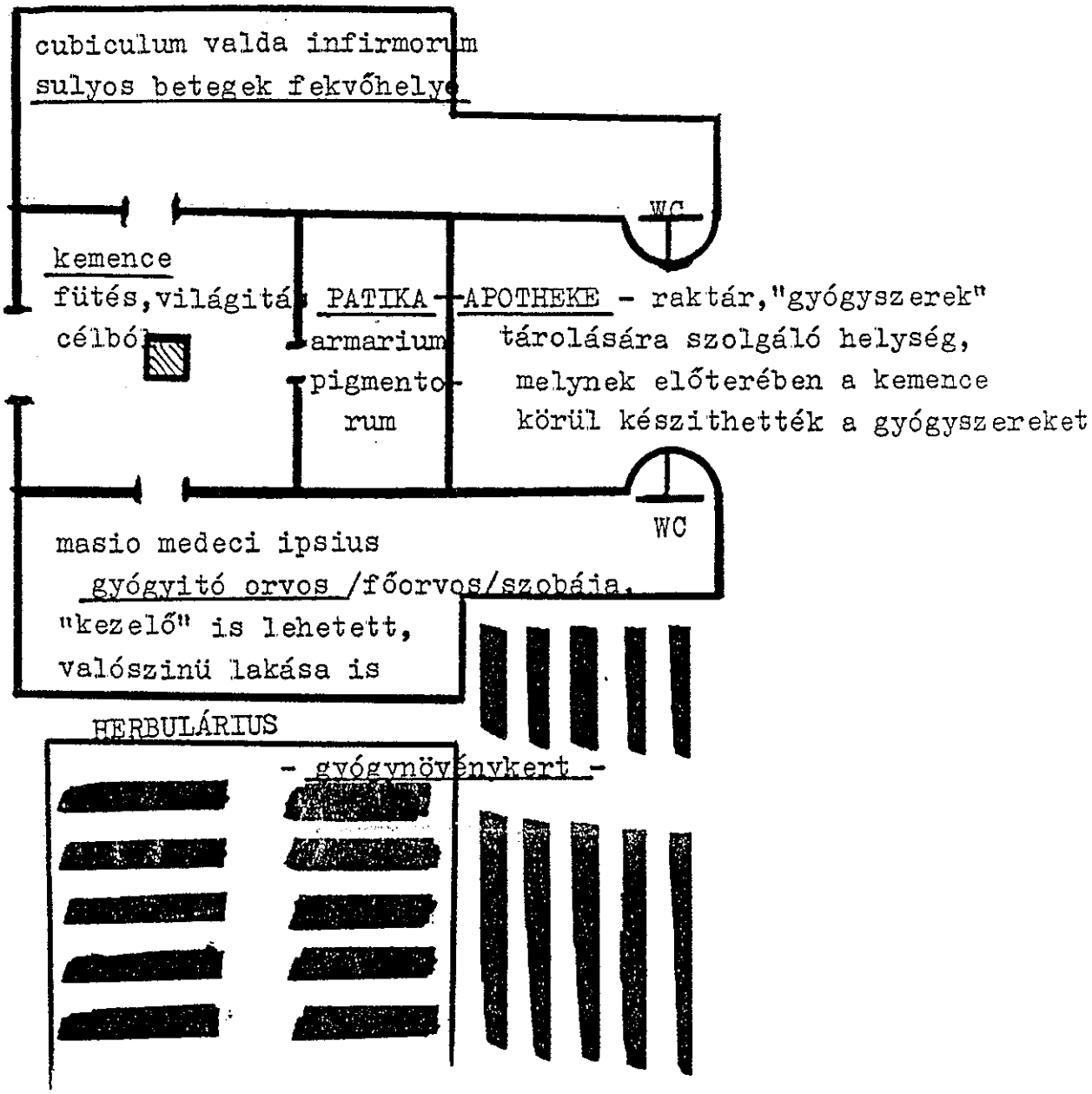

2. tervrajz

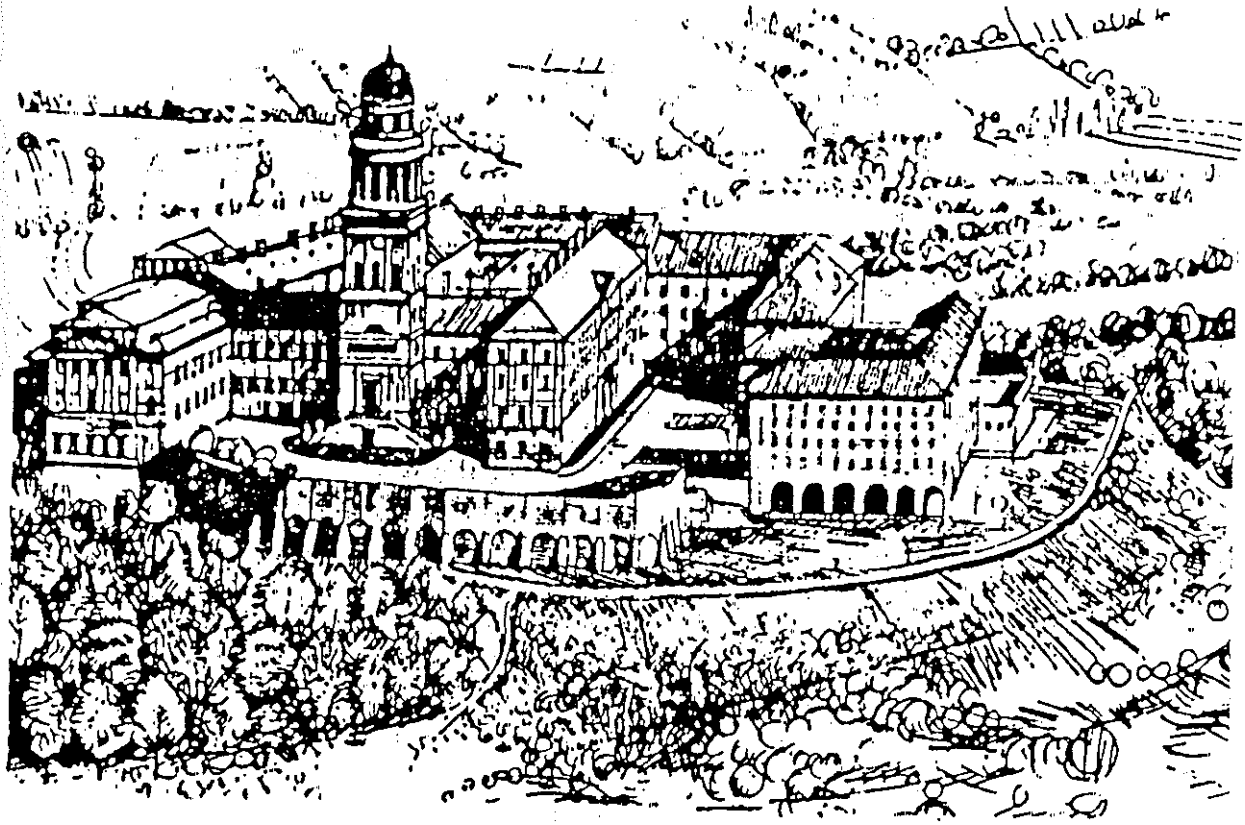

A bencések rendháza Pannonhalmán

3. kép

együtt az orvostanban is járatos volt. Az orvos apát 1226-ban az apátság jövedelmének egy részét a betegek ápolására rendelte el.

Az apátság házi gyógyszertára, részben a környék lakosságát is ellátta gyógyszerrel. A gyógyszertárat a rend orvosgyógyszerésze vezette, az ô felügyelete alatt készítették a laikus szolgák és fráterek a gyógyszereket, növényi részeket (virágokat, gyökereket) gyûjtöttek, szárítottak, aprítottak. (72)

Az apátság házi gyógyszertára 1859-ig mûködött. A konvent 1959 június 9-én megszüntetését határozta el. A községben ui.öt évvel elôtte 1854-ben közforgalmú gyógyszertár létesült. (73)

2. A CISZTERCITA -REND GYÒGYSZERTÅRAI

a. Zirc

1142 táján II.Géza a ciszterciták adja a bátaszéki apátságot. A század végétôl Egresen, Zircen, Pilisen, Pásztón, Bélháromkúton, Borsmonostoron, telepedtek meg. Rendházaikban és kórházaikban gyógyítással és tanítással foglalkoznak. (74)

A zirci kongregáció a magyarországi ciszterciek történetét jelentette. 1182-tôl már írásos emlékek is tanuskodnak a mai Zircrôl, a Bakony szivében fekvô kis településrôl. A neve is valószínüleg ebbôl a korból származik: "src" = szív, "crk" = kis templom,

de lehetséges, hogy a "zsirec" = jó makkoló hely, miatt nevezték el így.

Zirc fejlôdésében igen jelentôs szerepet játszott III. Béla király, akinek elsô felesége a francia Chatalon Anna. III. Béla, Franciaországból hívta be hazánkba a ciszterciták. Igy a Clairvaux-ból érkezô szerzetesek alapították 1182-ben a magyarországi anyakolostort: a zirci apátságot,amely körül alakult ki a falu. (75)

A Franciaországból érkezô szerzetesek megnyították az utat a francia befolyás számára, így "Latin-Európa" kialakuló középkori kultúrájának, tudományának, mûvészetének Magyarország lett a legkeletibb állomása. (76)

Zirc gazdasági és kultúrális jelentôségét közel két és fél évszázadon át a ciszterci rend határozta meg. A francia mûveltségû monostor három és fél évszázad múltával elenyészett. Sajnálattal kell megállapítani, hogy ebbôl a korszakból kódexek, oklevelek, írásos feljegyzések nem maradtak fenn, pedig feltételezhetô, hogy a kolostor lakói gyógyítással is foglalkoztak.

A változó magyar-török harcok és a reformáció az egykor virágzó települést lakatlanná tette. Ujraalapítása a XVIII. század elején következett be.

Zirc második honfoglalói az 1710-1720 közötti években érkeztek meg, az akkori Poroszországhoz tartozó heinrichaui ciszterci anyamonostor területérôl. A fokozatosan magyarrá vált német eredetû

cisztercita szerzetesk és a velük együtt érkezett kézmûvesek, földmûvesek teremtették újjá monostorukat és a települést.

1814-tôl I. Ferenc császár és király intézkedésére Zirc lett az addig külföldi függôségû ciszterciták - a konvent,a gazdasági és kormánytanács - magyarországi központja. A kolostor könyvtárát ötvenhétezer kötetre fejlesztették. (77)

Dr. Horváth Konsztantin: "Zirc története" címû könyvében értékes adatokat szolgáltat, miszerint a zirci monostorban a könyvtár mellett gyógyszerszoba is volt és Fráter Lukács cisztercita szerzetes egyszemélyben "betegápoló és gyógyszertáros" tevékenységet látott el. Nem képzett orvosról vagy gyógyszerészrôl van szó, hanem betegellátó és gyógyszerellátó feladatokat végzô betanított szerzetesrôl. A gyógyszerszoba is minden bizonnyal a rendház szerzeteseinek és az alkalmazottak gyógyszerszükségleteinek a kielégítésére szolgált. (78)

A Zircen mûködô cisztercita rend tanító rend volt, az orvoslás terén fôleg a citeaux-i kongregációk paporvosneveltjei voltak kiválóak.

A rendszerváltást követôen a rend újból megkezdte mûködését, de elsôsorban az oktatásra és intézményeik visszaállítására fektetnek hangsúlyt. A budai, pécsi, egri, székesfehérvári cisztercita gimnáziumok elsônek kezdték meg az oktató-nevelôi munkát.

b. Pásztó, Bélháromkút, Borsmonostor

Pásztón 1191-ben, telepedtek meg a ciszterciek, ahol a rendház mellett fürdôt is létesítettek. A fürdô túlélte a rend pusztulását, akárcsak a rend birtokában lévô szántói bórkút, amelyrôl bár adatok nem maradtak fenn, a vidék a török világ kezdetén, ezt rég ismert orvosságként emlegette. (74)

Hogy a cisztercita rend betegápolással is foglalkozott, bizonyítja az 1234-ben megépített borsmonostori kórház "hospitale ad receptionem infirmorum" melyet a kalocsai érsek a pápa jóváhagyásával a cisztercita rendnek adományozott. A kórház egyik ápoltja Imre comes 1314. évi végrendeletében kiemelte, hogy tehetetlen béna állapotában a cisztercitáknak, fôleg az apát ápolását élvezte sokáig, ezért hálából nekik ajándékozta egyedi birtokát.

Kilit egri püspök 1332-ben a bélháromkúti források területére cisztercitákat telepített. A rendházuk mellé fürdôt is épített. Ugy látszik a fürdô jól bevállt, mert a kolostor rég elpusztúlt, jóformán a helye is elenyészett, de a fürdô ma is keresett hely. (79)

Feltételezzük, hogy ezekben a rendházakban és kórházakban gyógyszertár is mûködött. Viszont akárcsak a bencések gyógyszertárai, a ciszterciek gyógyszertárai sem voltak nyilvános jellegûek, hanem

mint kolostori és kórházi házi gyógyszertárak mûködtek.

3. A FERENCES -REND GYÒGYSZERTÅRAI

A Szent Ferenc által alapított szerzetes rend elsôsorban hittérítô és lelkipásztori tevékenységet fejtett ki.
Kolostoraikban, intézményeikben a külsô lelkipásztorkodás mellett egy másik tevékenységük is mutatkozik ez a közmûvelésben betöltött szerepük. Iskolákat nem csak a rendtagok, képzésére hoztak létre, hanem a világi ifjak mûvelését is végezték.(80)

Rendházaikban mindenütt könyvtárakat is létrehoztak. A teológiai mûveken kivül megtaláljuk az oktatáshoz szükséges irodalmi mûveket, valamint az orvosi-gyógyszerészi irodalom e korban jelentôs mûveit. (81)

A ferences rendben a betegek ápolásának súlyos kötelességei Szent Ferenc reguláiban találhatók. Magyarországon szívesen és elôszeretettel foglalkoztak ezzel már a XIII. századtól. A ferences viszonyokra jellemzô, hogy a rendházban mindig megtaláljuk a betegápoló (infirmarius) barátot. A gyógyszertárakban amely lehetett házi vagy akár nyilvános is orvorsgyógyszerészek mûködtek.

A rend zavartalan mûködését csak a török kiûzése után folytathatta. A XVIII. században az orvosok és gyógyszertárak ritkasága hozta magával, hogy a

ferencesek gyógyító tevékenységet is folytattak nyilvánosan. (82)

A törökök által elfoglalt területeken, a hódítók egyedül a ferencesrendi rendházak mûködését hagyták meg. Ennek ellenére a szerzetesek a rendházak könyvállományának jelentôs részét elszállították és a gyöngyössi ferences rendházban gyûjtötték össze és ôrízték meg.

A ferencesek gyógyszerellátó tevékenységének jelentôségét az is mutatja, hogy a XVIII. század elsô felében Somogy és Zala megyékben csak ferences gyógyszertár mûködött.

Zala megye területén 1714-ben Búcsúszentlászlón, 1709-ben Nagykanizsán, 1723-ban Keszthelyen telepedtek le véglegesen a ferences barátok. Sümegen és Csáktornyán már az 1660-as évektôl volt mûködô rendházuk.

a. Nagykanizsa

A gyógyszertárat a nagykanizsai ferences szerzetesek alpították 1714-ben, amely nyilvánosan mûködött, kezelését a rend chirurgus-patikusai végezték.

Ha a rend személyi állományában ilyen foglalkozású laikus barát nem volt, akkor a gyógyszertárat idôszakosan polgári személyekkel kezeltették.

A gyógyszertárat kezelô laikus barátok közül Büx(?) Simon meve ismert, akit Somolányi Antal a rendház kronikása (1770) "nominatissimus Apothecariusnak " nevez. (83) 1769-ben a nagykanizsai ferences gyógyszertárat definitori határozattal a Somogy megyei Segesdre helyezték át. Ez idötôl a segesdi kolostor látta el gyógyszerekkel a kanizsai rendházat is. (84)

b. Keszthely

A keszthelyi gyógyszertár 1748-1789-ig mûködött a ferences barátok vezetése alatt.

A gyógyszertár tulajdonviszonyáról viták merültek fel, éspedig: dr. Sági Károly, Keszthely történetének nagy ismerôje arra a következtetésre jutott, hogy a gyógyszertár a Festeticsek tulajdona lett volna, és a ferencesek kezelésében állt.

A Blázi Árpád rendelkezésére álló újabb adatok alapján megnyugtató módon kijelenthetjük, hogy a gyógyszertár a ferencesek gyógyszertára volt, melyet a Festeticsek szükség esetén adományokkal támogadtak. Ez az adomány lehetett magának a gyógyszertár létesítésének anyagi bázisa is, de ez nem zárja ki a rendi tulajdonjogot. (85)

A városnak az a pontja, ahol a rendház és a vele összeépült templom helyezkedik, a XVII. században keszthelyi végvár volt,melyet palánksorokkal és árkokkal erôsítettek meg. A török veszély elmultával

Keszthelyen sem volt szükség többé várra. A kolostort és a templomot az 1720-as években kapták vissza a ferencesek. A helyreállítás után a rend szolgálatában állt 1789-ig. Az 1748-ban már mûködô gyógyszertár elhelyezésére a rendház egy helysége szolgált.(86) Egyes szerzôk szerint arra lehet következtetni, hogy az épület nyugati oldalán befalazott ajtó és 4 vasablak, talán az egykori patika helyét jelöli meg. E következtetést alátámasztja az a tény, hogy a múltban a gyógyszertárak ajtaját, ablakait gyakran védték vas ajtóval-ablakkal. (87)

A gyógyszertár a fôúri családnak és az uradalom alkalmazottainak hitelbe adta a gyógyszereket, ezek receptjeit idônként összegyûjtötték, az uradalomnak benyújtották és az kiegyenlítette. Errôl az eljárásról számos recept tanuskodik a Festetics levéltárban.

A gyógyszertár szakszerû kezeléséről a ferencesek gondoskodtak. A gyógyszertárat chirurgus-patikusok kezelték így pld. 1751-ben Knapp Vitus gvardian, Donner János 24éves tiroli chirurgus, F.Gietz Ágoston chirurgus. Legtovább azonban F.Mayberger Kamill chirurgus kezelte a gyógyszertárat, 1776-tól a rend feloszlatásáig 1788-ig.

A keszthelyi ferencesek számadáskönyve szerint a gyógyszertár jövedelmébôl több alkalommal fizettek ki összegeket a rendház szükségleteire. Arra is vannak adatok, hogy a gyógyszertár számláját a gvardián kérésére Festetics konsiliarius egyenlítette ki. (88)

A keszthelyi szerzetesek 1788-ban II. József rendeletére beszüntették mûködésüket, a rendtagok azonban csak 1796-ban hagyták el végleg Keszthelyt.

A gyógyszertárat a rend a nagykanizsai gyógyszerésznek Thein Jakabnak adta el. (89)

c. Búcsúszentlászló

A Zala vármegyei Szentlászló búcsújáró hely volt, a rendház és a templom körül a XVIII. században település még nem volt.

A rendelkezésre álló adatok szerint a ferences rendházban önálló patikaszoba nem volt, valószínüleg a gyógyszerek a fûszeres kamrában voltak elhelyezve. A gyógyszerek többségét nem maguk készítették, hanem úgy szerezték be, mint ahogy errôl a számadáskönyv bejegyzései tanuskodnak: "pro aromaticus et medic. comp. Sopronij ..."

A XVIII. század második felében, mikor rendszeressé vált a gyógyszertárak vizsgálata,az adatok hiánya alapján arra lehet következtetni, hogy a megyei fôorvos egyetlen vizsgálatot sem tartott Búcsúszentlászlón, míg Keszthelyen és Nagykanizsán erre vonatkozó adatokat találunk. A rendelkezésre álló adatok azt bizonyítják, hogy ez a házi gyógyszertár még 1796-ban is mûködött. A helytartótanács írataiból kitûnik ui., hogy "...még mindig gyakorolják az elôljárók elnézésébôl az orvosságkészítést, gyógyítást, ápolást..."

Valószínüleg az egyre érkezô tiltó rendelkezések miatt, a rendház tagjai errôl a tevékenységükrôl a továbbiakban lemondtak. (90)

Somogy vármegyében, Andocs, Marcali, Mesztegnyô, Nagyatád, Szigetvár és Felsôsegesd helységekben volt ferences kolostor. Ezek közûl a nagyobb és a nyílvánosság számára is megnyitott, vármegyei engedéllyel mûködô és a vármegye fizikusa által ellenôrzött patika volt az andocsi és felsôsegesdi. Szigetváron és Nagyatádon is volt egy kisebb házipatika, de ezeknek nyílvánosságát nem engedélyezték. (91)

d. Andocs

Az andocsi kolostort 1725-ben kezdték el építeni. A legrégebbi forrást, amely a házigyógyszertár fennállására utal, az 1763. évi közgyûlési jegyzôkönyvben található.

A gyógyszertárat gyakorlott patikus fráterek vezették. Részben ôk készítették a gyógyszereket, részben pedig Bécsbôl szerezték be. Tudásukat, gyakorlottságukat, Németországból hozták magukkal.

Az andocsi gyógyszertár nyílvános jelleggel 1781-ig mûködött, amikor is II. József császár megvonta attól a nyilvánossági jogot.

Miután a ferencesek a Somogy vármegyei andocsi patikájukat megszüntették, a felszerelés egy részét a keszthelyi rendház kapta. (92)

e. Felsôsegesd

Az 1290-ben alapított Somogy vármegyei felsôsegesdi kolostor a török háborúk alatt elpusztúlt. Ujjáépítéséhez 1755-ben kezdtek Széchenyi György gróf és utódai anyagi támogatásával, de a kolostor nyugati szárnyát már a vármegye építette azzal a szándékkal, hogy az ott létesített gyógyszertárat a vármegye közönsége is igénybe vehesse.

A vármegye már 1740 óta levelezéseket folytatott a zágrábi tartományi vezetôkkel és a kanizsai guardiánnal is tárgyaltak, mert szerették volna elérni, hogy a rend kanizsai gyógyszertárát Felsôsegesdre helyezzék át. Ezzel a megye jelentôs kiadásoktól és fenntartási terhektôl szabadult volna meg. A rend megpróbált ellenállni, de 1769-ben a zágrábi tartományfônök mégis az áthelyezés mellett döntött, mivel a rend kanizsai gyógyszertárának a forgalma csökkent, mert Kanizsán már mûködött a nyílvános városi gyógyszertár, másrészt, mert Somogy vármegye részérôl nagyobb támogatásra számítottak.(92)

A kanizsai patikajogot és a gyógyszerkészletet polgári gyógyszerésznek adták el, míg a patika felszerelését, melyet 4000 forintra becsültek, a felsôsegesdi kolostorba szállították. Ettôl kezdve ez a kolostor látta el gyógyszerekkel a kanizsai rendházat is. A zágrebi tartományfônök feltételei

között szerepelt, hogy a gyógyszertár független és mindenben a rend szabályai szerint mûködô gyógyszertár maradjon, azzal a közös megállapodással, hogy a hivatalos taxa betartásával, orvosi vényre gyógyszert szolgáltat ki. Hozzájárult ahhoz is, hogy ne fizessen adót a jövedelem után, azt mindig jótékony célra fordítsa és természetesen a készlet kiegészítésére és javítására. Gyógyszert ingyen adjon a szegényeknek, továbbá olyan szakszemélyzetet alkalmaz, akiknek a képzettségét hivatalos formában igazolja a vármegye elôljáróinál. A gyógyszertárak rendjére és tisztaságára vonatkozó általános és szakmai rendszabályokat betartja és az osztrák gyógyszerkönyvben elôírt felszerelést biztosítja. A gyógyszerekért befolyó összeget, a gondnokság (syndicus) intézi melynek elszámolásait a vármegye bármikor ellenôrizheti. (93)

Amennyiben a megye a patikát nyilvánossá kívánja tenni, abban az esetben errôl adjon hivatalos nyilatkozatot és azt hírdesse ki.

A vármegye az 1769 április 2-án tartott megyegyûlésen iktatta jegyzôkönyvbe ezt a szerzôdést, s egyben kinyílvánította, hogy a gyógyszertárat oltalmába veszi és mint a sajátját támogatja.

A segesdi gyógyszertár nyilvános jelleggel 1781-ig mûködött, amikor is II. József császár megvonta tôle a nyilvánossági jogot. (94)

A továbbiakban a patika, mint házi gyógyszertár mûködött, és a késôbbiek során sem sikerült a

vármegyének visszaszereznie a patika nyilvánossági jogát. (95)

f. Sopron

A XVIII. századtól kezdve Sopronban is mûködött egy ferencesek által vezetett gyógyszertár, mely a kolostorban volt elhejezve. Alapításáról nem maradt fenn adat. A ferences kolostor lakóinak a száma már a XVIII. században elég tekintélyes volt, 22 lelkész és 7 laikus testvér tevékenykedett itt.

A gyógyszertár mûködését azzal tudjuk bizonyítani, hogy 1772 július 27-én az atyák árverésre tûzték ki a patikát, remélve, hogy akad egy patikus aki megveszi, de a kisérlet eredménytelen maradt. (96)

g. Szécsény

Nógrád megyében Szécsényben, a XIV. században, Szécsényi Tamás birtokolta a települést és városfejlesztési elgondolásai közé tartozott egy kolostor alapítása is. Ennek megfelelôen, 1741-ben Szécsényben a ferencesek ispotályt is építettek. Igy feltételezhetô, hogy a kornak megfelelô gyógyszertár is mûködött itt. (97)

h. Gyula

Békés megye elsô, írásos dokumentumokkal is alátámasztott gyógyító intézménye a gyulai ispotály volt, amelyben az 1409-ben letelpített "szigorú ferences redû szerzetesek" gyógyítottak. Az ispotály keletkezésének az idôpontja 1410-1435 közötti idôre tehetô. A ferencesek a "Boldogságos Szûz" tiszteletére építették a kolostort, amihez kórház és menedékház is társult. Fenntartásához a gyulai uradalom évi 4 sertéssel, 4 köböl búzával, szabad ôrlés biztosításával járult hozzá. A megye lehetôvé tette, hogy a kórház jövedelemforrásokkal rendelkezzék, így saját téglaverôje és jobbágytelke volt.

A protestantizmus terjedésével az ispotályt kivették a katolikus egyház hatáskörébôl és világi képviselôkre bízták. Gyula várának eleste után (1566) az ispotály megszûnt.Nagy valószínüséggel a kórházban gyógyszertár is mûködött. (98)

i. Székelyudvarhely

A keleti Kárpátok tövében él egy maroknyi tôsgyökeres magyar nép, aki századokon keresztül bástyája volt Magyarországnak és mentôvára az erdélyi magyarságnak. Ez a nép a székely és földje a Székelyföld. (99)

A kereszténységnek Szent István általt történt behozatala nagy ellenállást váltott ki az ôsvallásukhoz ragaszkodó székelyek között és végül is fegyverek hatalmával kellett a székelységet annak elfogadására bírni. Az akkori fôrabonbán Apor (Upor) Sándor, aki a székelyek szabadon választott fônôke volt, kinek személyében a fôpapi méltóság a politikaival egyesült, nemcsak felvette az új hitet, hanem ennek elfogadását is keresztül vitte.

Az Árpáddal kötött és Szent István király által is megerôsített szövetség értelmében a székely népnek nemzeti önállósága volt.

I. Béla trónraléptekor megszüntette a fôrabonbánságot és helyette bevezette az ispánok vezetését, akiknek ugyanolyan hatalmuk volt mint az erdélyi vajdáknak a megyékben. (100)

Erdélyben a magyarok, románok, székelyek mellett a Marostól délre lévô területen a szászok éltek. A szászokat II. Géza magyar király (1141-1161) Luxemburgból és Észak-Lotharingiából telepítette be a "korona védelmére". Ezek a betelepített szászok alapították Kolozsvár, Dés, Magyarigen, Torda, Nagyenyed, Nagyszeben, Nagysink, Százsváros, Segesvár, Beszterce, Medgyes városokat. (38)

A XIII. század elején alakult ferences szerzetesrend tagjai eljutottak ezen városok nagy részébe, ahol kolostorokat építettek. Igy 1314-ben Beszrecén, Szebenben, Százsváros és Marosvásárhelyen, 1446-ban pedig Kolozsváron.

Ezek a kolostorok voltak Erdélyben abban azidôben az egyedüli helyek ahol a gyógyítási ismereteket el lehetett sajátítani. (101)

IV. Béla a mongoldúlás után a Székelyföldre is elküldte a ferenceseket. (102)

Székelyudvarhely északkeleti részében a "Csonkavár"-nak nevezett erôdítmény áll. Az eddigi történelmi ismeretek szerint itt elôbb a ferences szerzetnek állt a zárdája, amelyrôl több vonatkozásban a kutatók különbözôképpen nyilatkoznak.

Lakatos István írja 1702-ben: "Réges-régen volt egy meglehetôsen szép és tágas Szent Ferenc rendi zárda is a város északi részén; ennek temploma délre nézett; déli kapujának homlokzatán tisztán látszik a Boldogságos Szûz festett képe, és látszanak a zárda északi és nyugati fekvésû cellái."

Szigetvári Gyula Migály kollégiumi professzor a "Csonkavárról" szólva, az egykori kolostor jelentôségét hangsúlyozza "[...] eleinte a Szt. Ferenc szerzetbelieknek conventjek és templomok állott,[...] itt volt a Székely Nemzet Leveleinek Archívuma, Zápolya János erdélyi vajda mindenkor, mikor a székelyek közé jött, ide szállott. [...].János király parancsolatjából több épületekkel szaporíttatott, az hely erôs várral, s bástyákkal megerôsíttetett."

Benkô József úgy vélekedik, hogy a kolostort a ferencesek építették 1113-ban.

Szeles János, a XVIII. század végének helyi krónikása hasonló képpen "a tiszt. p. franciskánusoknak conventjérôl és roppant templomukról " szól.

A városon 1799-ben átutazó Gr. Teleki József is azt jegyzi fel, hogy a vár helyén egy 1273-ban emelt ferencrendi kolostor állott, és "mivelhogy más bátorságosabb hely nem volt, a székelyek archívumokat is ott tartották".

A történészek álláspontja is egybevág a fenti állításokkal. Udvarhely vármegye történetében ez áll: "Itt az 1562. év elôtt jóval a Szent Ferenc rendnek konventje és zárdája, abban temploma hihetôleg iskolája is volt."

A ferencesek udvarhelyi megtelepedésének idôpontjára vonatkozó megállapítások ellentmondásosak. Okleveles adatok híján a kolostor és a kolostori templom építésének idejét is csak hozzávetôlegesen lehet megállapítani. (103)

A történészek véleménye abban is eltér, hogy a rend egy valamikor (XIII-XIV.? századi) királyi várba költözött volna be, vagy a rendházat erôsítették meg késôbb annyira, hogy katonai védekezésre is alkalmassá vált. Ma már határozottan az utóbbi felfogást vallják. Ezt igazolja egy 1492-ben Udvarhelyen kelt levél, amelyben Báthory István erdélyi vajda megparancsolja Szeben városának, hogy fizesse ki az ácsokat, akik az udvarhelyi váron ("castellum Udwerhel") dolgoztak.

Egy 1493-ban kelt oklevélben a székelyek a királyi vár építése ellen tiltakoznak II. Ulászlónál. A király a kolostort visszaadja a szerzeteseknek.(102)

1604-ben a ferencesek "ôsi jogon" követelték vissza a fejedelemtôl a rendházat, s még abban az évben szeptember 24-én Kornis Boldizsár udvarhelyi várkapitány védnökségével be is szállásolták magukat az egykori kolostorba. (104)

Az udvarhelyi "Csonkavár" maradványait Orbán Balázs jó száz évvel ezelôtt még láthatta és tanulmányozhatta az épületmaradványokat, köztük a templomromokat is.

Ö készített el a vár alaprajzát is, amelybôl kitûnik, hogy a délnyugati bástyától L, a kapus bástyáig D, a külsô oromfaltól 10 lépéssel beljebb egy második 1m vastagságú fal M, vonul el, amihez belülrôl kis cellák támaszkodnak, melyeknek alapfalai most is látszanak. Ezek a cellák a szerzetesek cellái voltak.

Az alaprajzból az is kitûnik, hogy a vár belterületének déli szárnya R, a régi templomból lett lakóépületté átalakítva. Erre mutat az épület alaprajzán is látható aránya és templomszerû idoma, egész szerkezete, melynél fogva a keletnek fordított rész, tehát az ahol szabályszerûen a szentélynek kellett feküdnie, keskenyebb. Ezen épület mûidomai kétségtelenné teszik elôszôr azt, hogy ez volt a várbeli kolostor temploma, másodszor pedig azt, hogy úgy a vár mint maga a templom is a vélt építési kornál (1562) jóval régebbi. (105)

Az északi szárny S, 55 lépés hosszú akárcsak a déli szárny és 4 lakosztályra van felosztva. A leírt két szárnyépületet keletrôl összekötô T, rész már teljesen eltûnt, most csak alapfalai mutatják egykori létezését. (106) (3.tervrajz)

Az, hogy a hajdani ferences kolostorban létezett-e gyógyszerszoba nem tudjuk, mivel az épületet többzsôr lerombolták, majd újjáépítették, így a levéltár is, amit a kolostorban ôríztek megsemmisûlt. Feltételezhetô, hogy az alaprajzon látható valamelyik helységet gyógyítás céljára használták,mivel, ebben a korban a kolostorok voltak az egyetlen helyek ahol a gyógyítás tudományát el lehetett sajátítani, valamint a késôbbi századokban az orvos és gyógyszerész hiány késztette arra a ferences barátokat, hogy a lelkipásztorkodás mellett gyógyítással is foglakozzanak.

Ezt a feltevést alátámasztja az a tény is, hogy a városban az elsô nyilvános gyógyszertár csak jóval késôbb nyílt meg, 1782-ben és a környéken sem volt másik.

A ferencrendi szerzetesek 1706-ban telepedtek le véglegesen Székelyudvarhelyen és egy emberöltôn át szolgálatot teljesítettek a városban és az udvarhelyi vár körül meghuzódó kicsiny falvakban. (104) A templom és a kolostor építése 1712-ben kezdôdött és 1779-ben fejezôdött be . Barokk stílusban épült.Hosszú idôn keresztül a kolostorban mûködött a római katolikus elemi iskola.

AZ UDVARHELYI CSONKAVAR ALAPRAJZA

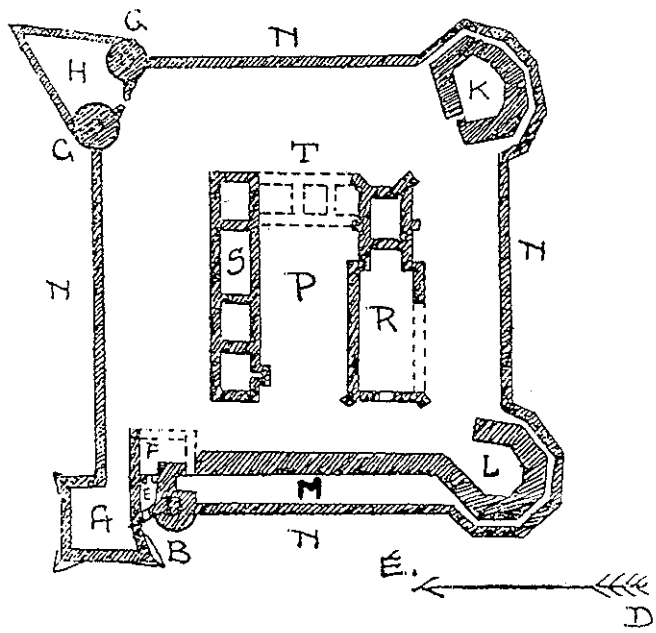

A : északnyugati bástya

B : bejárat

D : tömör bástya

E : folyosó

F : belső kapu

G : kör idomu tömör bástya

H : háromszögü bástya

K : délkeleti bástya

L : délnyugati bástya

M : I m. vastag fal - itt találhatók a szerzetesek cellái

N : mély sánc

P : U - idomu épület

R : templom

S : különböző helységek / lakószobák /

T : a két szárnyépületet összekötő rész

3. tervrajz

Azt, hogy az udvarhelyi ferences atyák is helytálltak a betegek mellett a pestis járványok idején, bizonyítja a ferences templom (mai mûemlék) oldalán található emléktáblán olvasható sorok:

"Fôtisztelendô

P.Fábián Bernárdin

1652-1710

és

P.Kálmándi Ferenc

1650-1710

legelsô udvarhelyi ferences házfônökök emlékezetére akik az 1710-ben duló nagy pestisjárványkor az udvarhelyi haldoklókat hôsi helytállással szolgálva, maguk is egymást követve, a pestis áldozatai lettek, mint a szeretet vértanui."

Azok a szerzôk akik az udvarhelyi kolostorról munkáikban említést tesznek, valamennyien jelentôsnek, nagynak tüntetik fel azt. Nincs okunk kétségbevonni állításaikat.

Joggal feltételezhetjük, ismervén a koldulórendek tagjainak felkészültségét, népszerûségét, tömegkapcsolatát, hogy az itt lévô ferencesek hatása a városka szellemi életére nem múlt el nyomtalanul. (107)

A Székelyföldrôl sajnos több adatot nem sikerült összegyûjtenem, bár próbálkoztam. Csíksomlyóra küldtem levelet ahonnan Benedek Domokos ferences atyától azt a választ kaptam, hogy idevonatkozó adatokkal nem tud szolgálni ugyanis :"könyvtáraink a történelem viharának estek áldozatul." (idézet a levélbôl)

4. A KAPUCINUS-REND GYÒGYSZERTÅRAI

A kapucinusok a ferencesekkel és minoritákkal együtt Assisi Szent Ferenc elsô rendjét alkotják. Magyarországon a kapucinus rend 1674-ben vetette meg a lábát.

a. Mór

Mórott 1695-ben telepedett le a rend és épített rendházat. Ispotályt is tartott fenn ahol az akkoriban nevezett "felcserek" és "chirurgusok" dolgoztak.

Mórott a "Segítô Szûz Mária" gyógyszertárat, 1741-ben a kapucinusok alapították és 1754-ig volt a tulajdonukban. 1754 után egy Angerer nevû fényképész vásárolta meg a gyógyszertárat.

Ugy a gyógyszertárra mint az ispotály mûködésére igény volt, hiszen a városban a katonaság és a német telepesek állomásoztak. (108)

A gyógyszertári vizsgálatokat a megyei fizikus végezte. A polgári ellenôrzéssel szemben a kapucinus atyáknak semmi kifogásuk nem volt. A megyei fizikus megállapította:" hogy a gyógyszertárban minden megfelel a bécsi normáknak." (109)

A móri "Segítô Szûz Mária" gyógyszertár berendezését és bútorzatát részben vásárolták a jezsuitáktól, részben saját faragóik barokk stílusban készítették. (110)

b. Gödöllô

Gödöllô mezôvárosban és az ahhoz tartozó besnyôi kapucinus kolostorban is mûködött gyógyszertár 1769-1813-ig. A gyógyszertárat a Grassalkovich család rendezte be a zárda régi refrektóriumába.

A gyógyszertár elsô kezelôje Fráter Joachim "magister pharmaciae", akinak feladata volt a gyógynövények gyûjtése, gyógyszerek készítése és a vármegyétôl kapott felhatalmazás alapján a betegek ápolása is.

1780-ban bekövetkezett halála után Fráter Bernardinus folytatta a gyógyító munkát, majd 1802-tôl 1813-ig Fráter Fridericus volt a chirurgus és gyógyszerész mester. (111)

1813-ban a budai Helytartó Tanács a gödöllôi Hamvay kúria földszíntjére helyeztette át a gyógyszertárat. Ezzel a kapucinusok 44 éves tevékenysége Besnyôn megszûnt és reáljogú gyógyszertárként üzemelt tovább a patika. (112)

5. A JEZSUITA-REND GYÒGYSZERTÅRAI

A jezsuita rendet Loyola Ignác alapította 1540-ben a tudományok mûvelésére, a tiszta, erkölcsös élet ispotálására, emberbaráti, gyakorlati és szociális tevékenységre, szegénységi fogadalommal. A Jézus-Társaság óriási ereje abban rejlik, hogy minden

emberben kifürkészte amihez hajlama van, tehetsége, hivatottsága, abban aztán tökéletesen kiképezte és arra a pályára alkalmazta. Ez a gyógyszerészekre is vonatkozott.

A legelsô jezsuita gyógyszerész az olaszszármazású, 59 éves De Milanensiis Maximus volt, 1587-ben Gyulafehérvárott, aki a Társaságba 1569-ben lépett be. Az 1586-ban pusztító pestisrôl több igen érdekes és hosszú levelet írt. Milanensiis maga is pestisben halt meg. (113)

Magyarországon a XVIII. század közepéig a legtöbb patikát a jezsuiták alapították. Patikáikat a rend és a díszes berendezés jellemezte. Rendházaikban a fogadalmat tett egyháziakon kivül, laikus szerzetesek is éltek akik közül egyesek gyógyszerkészítéssl foglalkoztak, mások pedig kiválló kézmûvesek voltak és résztvettek az építkezések és berendezések elkészítésében. (114)

A jezsuita gyógyszertárak mindegyike mint nyilvános gyógyszertár mûködött egészen II.József uralkodásáig, amikor is megvonta gyógyszertáraik nyilvánossági jogát és a rendet feloszlatta.

a. A nagyszombati jezsuita gyógyszertár

Az elsô gyógyszertárat, melynek élére vizsgázott gyógyszerészt állítottak, Nagyszombatban nyitottak meg 1636-ban.

A hivatalos évkönyvekbôl, illetve a rendi névtár feljegyzéseibôl kitûnik, hogy a gyógyszertár alapításától 1636-1713-ig a gyógyszertár vezetôinek a száma mintegy 24 volt.

Ebben a patikában írta Pázmány Péter érsek, Eszterházy nádornak, mikor az öregségrôl panaszkodott a következôket: "Kérem kegyelmedet, ajálja mindenkinek szolgálatomat és csináltassa meg ebben az apothekában ezt az egynéhány pilulát:

Rp./

" Pilulas tres pro sene annorum, ut viginti annis junior fiat.

Amit kíván a patikárius megfizetem."

Humoros jó kedvét tárta itt fel. (115)

b. A pozsonyi jezsuita gyógyszertár

A pozsonyi gyógyszertárat Lippay György prímás ajándékozta a jezsuita kollégiumnak 1658-ban,jótékonysági célból, hogy a patika jövedelmébôl a szegény diákokat tanítassa és hogy a szegényeken segítsen. Lippay prímás saját költségén és a maga hasznára berendezett gyógyszertárat adta át azzal a feltétellel, hogy amíg ô él, a kollégium tartozik a háztartását a szükséges gyógyszerekkel ellátni.

Az érdekeiben veszélyeztetett polgári gyógyszertárak nem nézték jó szemmel a konkurrens új gyógyszertár felállítását, valamint a túlnyomórészben protestáns városi hatóság sem nézte jó szemmel egy

kizárólag katolikus jellegû gyógyszertár létesítését. A kollégiumi atyáknak ebbôl kifolyólag sok zaklatást kellett eltûrniük.

A XVIII. század elsô évtizedeiben a város azon ürügy alatt, hogy a jezsuiták gyógyszertára nemcsak a kollégiumhoz tartozókat, (ideértve a diákokat is) és a városi szegényeket látja el gyógyszerrel, hanem a nagyközönség számára is szolgáltat gyógyszert, azt követelte, hogy: 1. a gyógyszertár mint minden más vállalat viselje a városi közterheket, 2. a gyógyszertári vizsgálatokat, a polgári hatóságok által kirendelt orvosok végezzék, a gyógyszerész vizsgát tett egyén legyen és a szokásos hivatalos gyógyszerészi esküt letegye. (116)

Bár 1727 október 7 és 8-án a gyógyszertár személyzete hivatalos vizsgát tett, a közterhek viselése ellen, a kolléium minden törvényes eszközzel védekezett. 1735-ben sikerült az ügyet úgy rendezni, hogy a gyógyszertár jogainak meghagyása mellett, a kollégium a városnak 1000 forintot fizetett és ennek 60 forintnyi évi kamatja fejében pedig minden köz- és polgári terhektôl mentes marad, a királyainktól már korábban nyert szabadalmak értelmében. Az évenkénti hivatalos vizsgálatnak a gyógyszertár továbbra is alá volt vetve, sôt ha rendi gyógyszerész hiányában "provisor" minôségben világi ember állt a gyógyszertár élén, annak a világi hatóság elôtt le kellett tennie a hivatalos esküt. Az évenkénti hivatalos vizsgálatot a gyógyszertárban rendszerint ôsszel tartották meg, amin

a bizottság tagjain kívül a kollégium rektora is részt vett.

1746-ban a többi városi gyógyszerész ismét azzal fordult a királyhoz, hogy a jezsuita patikát zárja el a polgárság elôl, azonban kérelmükkel nem értek el célt, ugyanis 1748-ban a gyógyszertár kiváló vezetôvel dicsekedett, ki fôleg pénzûgyi dolgokban nem egyszer szolgálatot tett a kollégiumnak. Beteg állapota miatt azonban kénytelen volt lemondani vezetôi állásáról, helyét a trencséni patika volt vezetôje vette át, Hradik János. A gyógyszertár személyzete a vezetô atyán kívül egy vagy két segédbôl és egy gyakornokból állt.

A XVIII. század végén a rend pozsonyi gyógyszertára is megszünt, 1812-ben helyére a bencések költöztek. Ezt bizonyítja a gyógyszertár még ma is meglévô felírata, mely magyarul így szól: "A régi Jézus - társasági gyógyszertár, Szent Benedek apátsággá alakult." (117)

A jezsuitáktól való, 6 puha márványból készült, oroszlánok által tartott asztal, egy alabástrom zúzóedény, a gyógyszertár jeligéje a helység mennyezetén mely magyarul így hangzik: "Akármit cselekszel, megfontoltan cselekedd és tekintsd a végét!"

Az Országos Levéltár adatai szerint a gyógyszerész váltáskor átadott összes anyag összeírásán látszik, hogy gazdagon felszerelt gyógyszertár volt. A Bécsbôl idônként beszerzett

utánpótlások és a rendelések listája mutatja, hogy nagyforgalmú is volt. (118)

c. A kassai jezsuita gyógyszertár

A kassai gyógyszertárat 1640-ben alapították. A kassai gyógyszertár neve:" Ad oculum Dei" - "Isten szemhez".

A lelkiismeretes vezetés folytán gyorsan felvirágzott, de kezdettôl fogva sokat is áldoztak a jezsuiták a gyógyszertár felszerelésére és gazdagítására. 1682-ben a gyógyszertár nagy vagyont képviselt. A gazdagon aranyozott díszes faállványpolcokon kb. 500 kisebb-nagyobb vert ezüstbôl készült, belül arannyal bevont edények tündököltek. Az "Isten szem" körül lábnyi hosszú aranypálcák képeztek felhôzetet. (118) Hullámzatos fiókállványai bámulatosak, a jezsuita mûasztalos munka ipari remekei,melynél a hullámvölgyek a fiókok szélén, a hullámhegyek pedig azok fogantyujánál ismétlôdnek. Mindegyik fiók közepén világos fabetétbôl szalagcsokor van formálva a különféle tartalom feljegyzésére. Több jezsuitakori üveg és 3 értékes törômozsár van ma is használatban. A legkisebb sárgarézbôl készült és az 1697-es évszámmal, a középsô nagyobb, vörösrézbôl készült és az 1727-es évszámmal van ellátva. A harmadik a legnagybb szintén vörösrézbôl készült.

A gyógyszertár vezetôje mindig a kollégiumi rektor közvetlen felügyelete alá rendelt jesuita

fráter volt aki elôzetes kiképzés és gyakorlat, valamint a világi hatóság elôtt az ünnepélyes eskû letétele után vezethette önállóan a patikát.

1745-ben gyógyszerész váltás volt a kollégiumban. Az újonnan belépô fráter, tekintettel arra, hogy ô csak a rendi hatóság alá tartozik, az esküt nem akarta letenni sôt attól még a gyógyszertár világi alkalmazottait is visszatartotta.

1748 okt.11-én a gyógyszertárat a közterhek alól felmentették, de kikötötték, hogy a gyógyszertár a szereit a városi közönség részére a bécsi árak szerint kell,hogy számítsa. (119)

A kassai jezsuita gyógyszertár idôvel a városi és vidéki közönség legkeresettebb gyógyszertárává vált, melyhez a helybéli katonaság is hozzájárult. Csakhogy a katonaság valószínüleg nem fizetett pontosan, legalább is ez tûnik ki egy 1766-ból fennmaradt kérvénybôl melyet az akkori rektor írt a kamara igazgatóságához. Ez ügyben több irat van a pesti Országos Levéltárban. (120)

d. Az egri jezsuita gyógyszertár

Eger ôsi püspüki város volt, mely 1596-1687-ig török megszállás alatt állt és elpusztult. A város püspökei sokat fáradoztak Eger újjáépítésén. Egerben az elsô állandóan mûködô patikát a jezsuiták állították fel, 1713-ban. A patikatartási jogot Telekessi István egri püspök adta a rendnek. A bécsi

jezsuita fôrendházból, 1699-ben küldték meg az egrieknek, rendházuk jóváhagyott terveit. Ebben a tervben már szerepel a patika is. (121)

Az építkezések 1703-ban megszakadtak, ugyanis Eger is csatlakozott a II. Rákóczi Ferenc Habsburg-ellenes szabadságharcához, és a jezsuitáknak el kellett hagyniok a várost. 1708-1710-ben nagy pestisjárvány dúlt a városban. A szerzetesek visszatértek egerbe és ôk ápolták a betegeket. Mivel a városban még gyógyszertár nem volt ôk gondoskodtak az orvosságról is. (122)

A jezsuita vagyonról, így patikáik jövedelmérôl is különleges adatokat terjesztettek el, pedig könnyen kontrolálhatók, jórészük nyomtatásban is megjelent. (123) Az egri patika jövedelmérôl tájékozást nyújt, hogy 1743-ban, mikor a templom már kész, a patika négy évi tiszta jövedelmébôl 1100 forintot fordítanak belsô felszerekésre. 1761-ben a "patika 4 évi összjövedelmébôl" összegyült 5165 forintot fordítanak a templomra. 1763-ban 2039 forinton órát és egy harangot vesznek, 1765-ben 2000 forintot adnak két új harang beszerzésére, végül 1773-ban, közvetlenül a feloszlatásuk elôtt készült fôoltár, a hazai barokk építkezés e szép emkéke, ugyancsak a patika jövedelmébôl telt ki. (124)

A patikát 1731-1733-ig a szászrégeni születésû Simon Ferenc gyógyszerész fráter vezette. Kiváló és lelkiismeretes patikus volt, aki sok embert gyógyított meg orvosságaival. A gyógyszertár jövedelmével jól

gazdálkodott, és az épülô templomnak különbözô kegyszereket és más berendezési eszközöket is vásárolt.

Simon Ferenc és Gincze Albert faragóasztalos fráter együtt dolgozott az egri jezsuita rendház felvirágoztatásán és a patika jó hírnevének a megalapozásán. A két szerzetes és Strassalovszky János asztalos, (laikus testvér) tervei szerint készült el az egri patika rokokó berendezése, feltehetôleg 1745-1746-ban.

A patika állványzata három falra támaszkodik. Tölgyfából készült, sajnos utólag ezt is feketére festették át. Faragványai aranyozottak. A berendezés táraasztala hasáb alakú, külsô oldalán üvegajtós. Sarkai csigavonalú faragványokkal vannak díszítve. A patikához még két kis csigavonalú lábakon álló ülôke is tartozik. (125)

A patika utolsó gyógyszerésze Naissl Jakab 49 éves fráter volt, aki mellett mint sebész orvos infirmárius Kartner Bernát dolgozott.

A szekularizáció idején (1773 november 3-án) Egerben 16 jezsuita páter, 5 jelôlt és 8 laikus testvér mûködött, köztük a gyógyszerész is. Az orvos elment a távozó páterekkel, de Jakab mesternek felsôbb rendeletre ott kellett maradnia, hogy a patika mûködésében zavar ne legyen. Igy dolgozot két évig, míg 1775 június 17-én a kincstár nyilvános árverésen 4500 forinton a patikát eladta. (124)

A patika híres készítménye volt az "Egri víz", aminek összetételét titokban ôrízték. Naissel Jakab adta át a receptet hálából az egri irgalmasrendi kórház patikusának, mert amikor súlyos beteg volt, kórházukban hûségesen ápolták. (126)

II. József a jezsuiták fekoszlatása után, az egri kollégiumot templomával és minden tartozékával együtt beleértve a gyógyszertárat is a cisztercita rendnek adományozta. Jogilag ugyan 1775. augusztus 17-tôl fogva mint királyi adományt kellett volna megkapniuk, de valóban csak öt év múlva, azaz 1780-ban vették át mikor a kincstár nagysokára megtérítette a cisztercita szeminárium követelését. (127)

e. A székesfehérvári jezsuita gyógyszertár

Székesfehérvár az Árpád-házi királyok koronázó városa és temetkezési helye is volt. A török háborúk alatt ezt a várost érte a legtöbb pusztítás. A törökök kiûzése után a káptalan és a szerzetesrendek hamarosan visszaköltöztek a városba.

A jezsuiták itt csak akkor kezdtek nagyobb építkezésbe, amikor neveltjük, Vanossi Antal - Székesfehérvár harmincadvámszedôjének a fia - belépett a rendbe és szülôi örökségét 1742-ben a székesfehérvári jezsuitáknak adományozta. Rajta kívül a város és más fôúri családok segítették építkezéseiket. (128)

1744-ben már állt a kétemeletes rendház. Vanossi Antalt később rendi tartományfônökké választották. Székhelyérôl Bécsbôl számos levelet írt a székesfehérvári jezsuitáknak és a készülô berendezését innen is ô irányította. A rend két kiváló faragómûvészét, Codelli Józsefet és Baumgartner Bernádot is ide helyeztette át az építkezések idejére.

Székesfehérvár egyetlen polgári patikája éppen 1745-ben került eladásra. A jezsuiták a patikatartás jogát 1200 forintért vették meg a patikus özvegyétôl. A város megígérte a jezsuitáknak, hogy másik patika nyitásra nem ad engedélyt. A rend kötelezte magát, hogy a gyógyszereket a bécsi árszabálynál még a járványok idején sem fogja drágábban árulni és aláveti a gyógyszertárat a szokásos ellenörzô vizsgálatoknak.

A patika már 1746-ban mûködött. 1748-tól Fráter Hill Mátyás gyógyszerész vezette a patikát, egészen 1773-ig, a rend feloszlatásáig. (129)

Hill Mátyás atya, mint pap és mint gyógyszerész a legkiválóbb jellemek egyike volt. A patikai jövedelem nagy részét a szegény nép nyomorának enyhítésére fordította. A rektortól gyûgyjtött a szegények részére és ingyen adott gyógyszert azoknak. Dolgozott mások javára, magyar munkákat írt, iskolák és templomok alapításához járult hozzá, maga járt a betegekhez, nem engedte, hogy borbélyokkal kúráltassák magukat. Fehérvárott a kollégiumban csupa alamizsnából és részben a patika jövedelmébôl, 20-25 gyereket ingyen nevelt és tanítatott.

Sokat tettek itt a jezsuiták a magyarosítás ügyéért, mert akkor a fele város német a fele magyar volt.Ö általuk kezdett a magyarosítás nagyobb arányokat elérni. (130)

A patikai vizsgálatokat a pozsonyi fizikus végezte el, komolyabb hiányosságokat nem talált.Hill atyáról megállapították, hogy közmegelégedésre dolgozik. A vizsgálatok eredményeként megállapították, hogy a jezsuita patikában minden megfelel a bécsi normáknak. (131)

A versenytárs nélküli patika jól jövedelmezett és a befolyó pénzt a rendház építkezéseire és a berendezések elkészítésének költségeire fordították. 1755-ben nagyobbításra gondoltak. Vanossi ekkor már Rómában volt helyettes rendfônök és innen írta a patika átrendezésére vonatkozó leveleit.Elhelyezésére két ablakos szobát ajánlott, amely mellett elfér a mûhely, a laboratórium és a gyógyszerész szobája is. Mindenütt egyszerûséget írt elô, hiába kérték rendtársai, hogy a patika mennyezetét díszesebbé tehessék. Abba azonban beleegyezett, hogy a patikát a régi, stukkódíszítéses ebédlôbe helyezzék át.

Ez a 6,90x6,80m-es helység szintén közvetlen a kapu mellett volt. A patika állványzatát a rendház asztalos mûhelyében készítették el. A mûhely irányítója 1749-1760-ig a felvidéki származású Baumgartner Bernát faragómûvész volt, akinek segítségére volt az 1745-ben odahelyezett Frater

Codelli József is. 1757-ben készült el a patika bútorzata tölgyfából. (129)

A patika eredeti edényzetébôl esztergált, hengeres testû, fedeles fatégelyek és üvegbôl készült, hasáb alakú - a rend jelvényével díszített - patikaedények maradtak fenn. A fatégelyek eredetileg zöld színüek voltak, jelenleg sajnos szintén feketére vannak átfestve. (4.kép)

A jezsuiták szerezték be az 1752-es évszámot viselô nagy mozsarat és az ugyanebbôl az idôbôl származó prést is. (5.kép) A patika eredeti berendezéséhez tartozó táraasztal ma már nincsen meg.

1773-ban a rend feloszlatásakor, a patika a pálosok kezelésében mûködik, de ôk is Hill atyát alkalmazzák. (132)

1774-ben a patikát elárverezik, az új tulajdonos Walter Ferenc, 8160 forintért vásárolhatta meg a patikát, aki hivatkozva a magass/ vételárra a jezsuiták botaniku/ kertjét is kérte. Walter a rendházzal szemben álló házába szállítatta a patikát, amelyet ekkor neveztek el "Fekete -Sas" gyógyszertárnak.

Mielôtt a patikát elárverezték, a gyógyszertárat leltározták. Az 1774-es leltárt Grabits István tanulmányozta és arról disszertációt írt.

A leltár címlapjának tanusága szerint a bécsi taxa tételei alapján határozták meg a gyógyszerek árát. Ugyanakkor a pozsonyi taxát is használták a gyógyszerek minôsítéséhez és csoportosításához. Ez a

Fatégelyek és üveg patikaedények a székesfehérvári jezsuita gyógyszertárból .

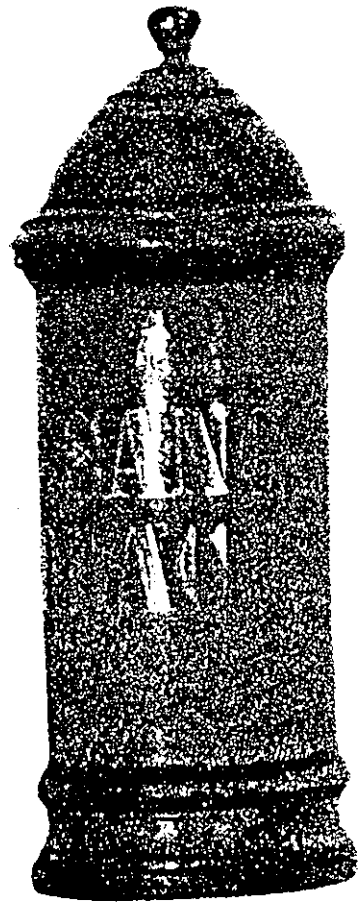

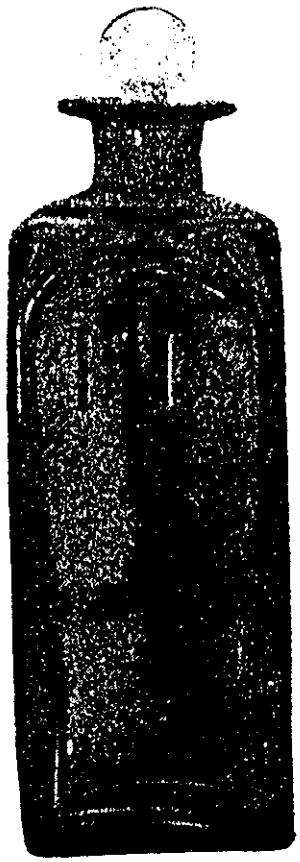

4. kép

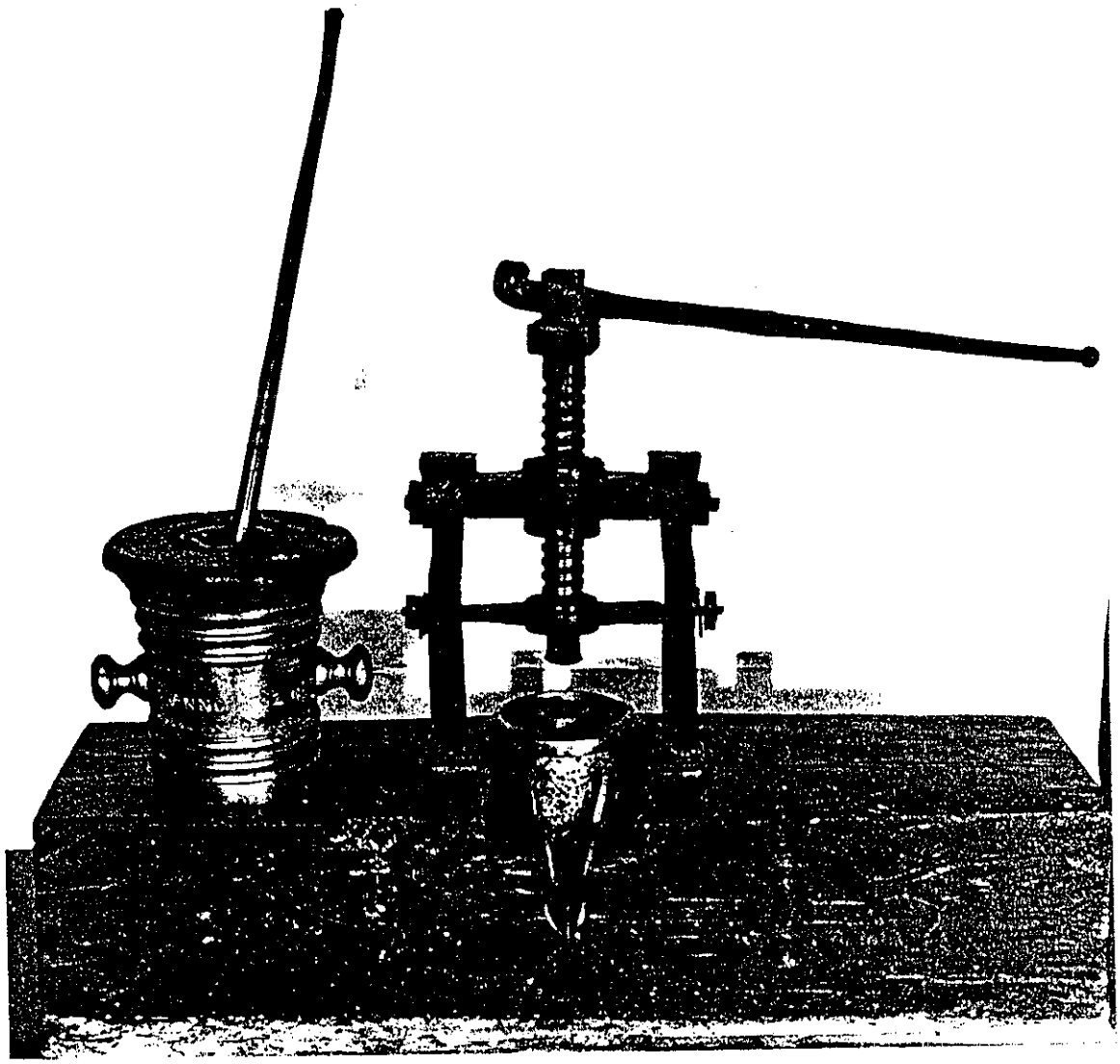

Mozsár és prés a székesfehérvári patikában. 1752

leltár végén található megállapításból tünik ki, ahol a leltározók bizonyítják, hogy "az írásban szereplô gyógyszerek tökélétesen megfelelnek a Taxa Posoniensis minden követelményének."

A fennmaradt leltár sajnos nem az eredeti, hanem a leltár felvétele után két nappal készült másolat, de a királyi megbízott 1774 november 16-án ezt az eredetivel azonosnak bizonyítja.

Az edényzet és az eszközök leltára precíz,részletes. A fém edényeket és eszközöket súlyuk és darabszámuk alapján a fém egységárának megadásával árazták. (133)

A leltár tartalmazza a patika könyveit is 14 forint értékben melyek a következôk: "Dispensatorium scilicet Vienense Braudenburg augustano cum Taxis Vienensis et Posoniensi item Herbaria Mathioli et Tabernae Montani cum Schraedero et Minsichto Apotheca appertinentia." (134)

A leltárba 1300-nál több anyag nem volt felvéve, ebbôl 400 mint drog szerepelt. Az anyagok jó része ma már nem használatos, különösen az állati eredetûek.

A taxa adataiból kitûnik, hogy kuruzslással nem foglalkoztak, csak hivatalos készítményekkel dolgoztak. Exotikus szerek nem szerepeltek a készletben mivel a háborús körülmények ezen anyagok beszerzését megnehezítették. (135)

A gyógyszervizsgálati jegyzôkönyvek tanusága szerint az anyagok mennyisége kicsi lehetett, de választékuk mindig elegendô volt. (136)

f. A kôszegi jezsuita gyógyszertár

Az ellenreformáció idején - minden bizonnyal a katolikus papság csökkent számának egyensúlyba hozatalára - a protestáns Kôszegre 1675 április 21-én jezsuita atyák érkeznek a katolikus plébánia teendôinek ellátására: P.Lakitz Ádám SJ. mint plébános, P.Wilfer György SJ.és P.Zily Miklós SJ. a plébános segítôi mint káplánok.

1675 június 5-én Széchényi György gyôri püspök és kalocsai érsek elrendelte, hogy jezsuiták telepedjenek le Kôszegen. 1676 július 14-én P.Ordóy Mihály jezsuitát, gróf Kollonich Lipót kamarai elnök küldi Kôszegre, hogy megvásárólja a Szt. Jakab templom melletti házakat, amelyek helyére kollégiumot szerettek volna építeni. A három ház megvásárlása a telekkel együtt megtörtént 1300 forintért. (137)

Székházuk az 1680. évben készült el, iskolájuk már 1677 novemberében megnyította kapuit. Hat évi tanítás után a Bécs ostromához felvonuló Thököly hadainak közeledésekor, 1683-ban a jezsuiták Steierországba menekültnek, ahonnét Bécs felmentése után tértek vissza. Az 1700.évi tûzvész következtében leégett a templom, a székház és az iskola, a tanítás 1703-ig szünetelt.A Rákóczi szabadságharc idején 1705-1709 között a tanítás nem volt folyamatos. A háború és az újabb tûzvész következtében a tanítás ismét szakaszos volt. A rend zavartalan mûködését 1722-tôl

kezdhette el újra, és folytatta egészen a rend feloszlatásáig. (138)

Bár a városban már 1716-tól mûködött Küttel Sámuel gyógyszertára, a kollégium rektora, Sztankay Pál a kôszegi magisztrátushoz 1743. II. 8-án adta be írásban kérelmét, amelyben engedélyt kért patika felállításához. A szükséges jogosítvány kiadása ekkor még a szabad királyi város jogköre volt.

A patika felállítási kérelmében Sztankay ígéretet tett a jó és olcsó gyógyszerek forgalmazására, a bécsi taxa alkalmazására, továbbá, hogy a szegényeknek a gyógyszereket ingyen fogja kiadni. Kérelme megindokolásaként a patika létesítésének, szerinte is az volt a célja, hogy tiszta bevételébôl pótolhassák az elvesztett birtokaik hiányzó jövedelmét. A magisztrátustól négy nap alatt megkapták az engedélyt, a szegényeknek ingyen történô gyógyszereléséért a patika adómentes volt. (139)

A patika felállításához az engedélyen kívül pénz is kellett, amit a rend (2000 forintot), az ausztriai-magyarországi közös rendfônök Vánossi Antal (400 forintot), és a tehetôs kôszegi polgárok adományai (283 forintot), biztosították. (140)

A Küttel Sámuel "Fekete Szerecsen" nevû gyógyszertára, egészen 1737-ig látta el gyógyszerrel a jezsuiták kollégiumát is. Hogy miért csak 1737-ig vették ígénybe a jezsuiták Küttel szolgálatait arra egyszerû a válasz: addigra létesítettek maguknak házipatikát, amelyhez nem kellett senkitôl sem

engedély, hisz extrateritoriális jogokkal rendelkezett a rendház. A szükséges berendezés munkálatait már korábban is elkezdhették, az akár készen is álhatott az engedély megkapásakor.

Már az 1743-ban is mûködô patikájukra enged következtetni a Küttel panaszára adott válaszuk mellékleteként készített kimutatás, a szegényeknek kiszolgáltatott ingyen gyógyszerekrôl, ebben már szerepel az 1743-as év.

Említett szempontok figyelembe vételével a patika megnyítását 1743-ra lehet tenni. (141) Ezt a feltételezést megerôsíti egyébként Perényi megállapítása is, miszerint:" a jezsuita patikák házipatikaként kezdték el mûködésüket". (142)

Az 1680-ra elkészült rendház több tûzesetet vészelt át. Az épület külsô képét még eredeti formában ôrzi az 1746-ból származó kôszegi városkép. (6.kép) A képen is jól látható, hogy az épület jobb szélén az emeleti második ablak függôleges tengelyében van a bejárat. Ettôl a kapun belépve, balkézre helyezték el a patikát. Az épületet a bencések az 1900-as években bôvítették, a bejáratot is áthelyezték a negyedik ablak helyére és az épületet még négy ablaknyi résszel toldották meg észak felé. (143)

A patika eredeti elhelyezése tehát a jelenlegi kapualjban, illetve az ettôl balra esô lakásban volt, ahol a padozat még ma is alacsonyabb, az ablakhoz lépcsôkön lehet feljutni. Az azóta megbontott helyiség 7m hosszú volt (ez megegyezik a bútorzat mai hosszával

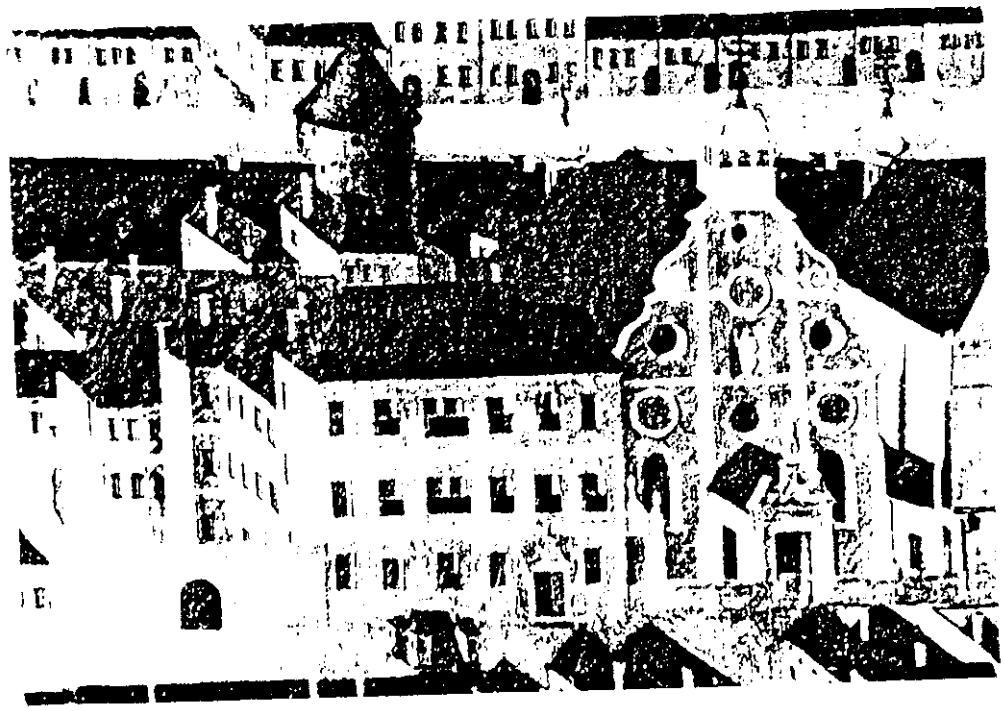

A jezsuita rendház Kőszeg 1746-ban festett képén

6. kép

is), szélessége pedig akkora, hogy az 5m széles bútorzat mellett még maradt az ablak felôli oldalon egy, kéziraktár céljára is alkalmas 1,20m széles folyosó, ahonnan az ablakokat is kezelni lehet. (144)

A patika berendezése európai viszonylatban is az egyik legszebb barokk patika. Anyaga tölgyfa és diófa. Polcai a terem három falát foglalják el. (114) Az officina bútor legalsó része 18 db. ülésre is alkalmas, nyitható fedelü láda, amelyet elônyösen felhasználhattak a nagyobb mennyiségben szükséges gyakrabban elôforduló drogok, expediciós üvegek stb. tárolására. A következô szinten egymás felett három sorban 114 db. nagyméretû fiók van, a feliratok tanusága szerint egy fiók egy-egy féle drog tárolására szolgált. A párkány felett még két sorban kisméretû fiókok vannak összesen 92 db.,szintén egy-egy szer számára szignálva. (145) Maga az állványzat 7 nyitott polcból áll. A bútorzatot hatalmas, ívelô vonalú, csíkos furnérozással díszített párkány zárja le. (7.kép) A polcrendszer négy sarkában elôreugró, festett és faragott tetôvel díszített üvegajtós szekrények állnak. (8.kép) Az egymás melletti állványokat egy-egy ajtónyílás köti össze. A nyílások felett faragott pálmaágakból alkotott keretekben Szûz Máriát gyermekével, Szent Kozmát és Szent Damjánt ábrázoló festmények láthatók. (9.kép) A középsô legmagasabb állványzatban szintén ajtónyílás van beépítve, amelynek két oldalán egy-egy tárcát tartó szerecsen figura áll. Az ajtó nyílás felett faragvány

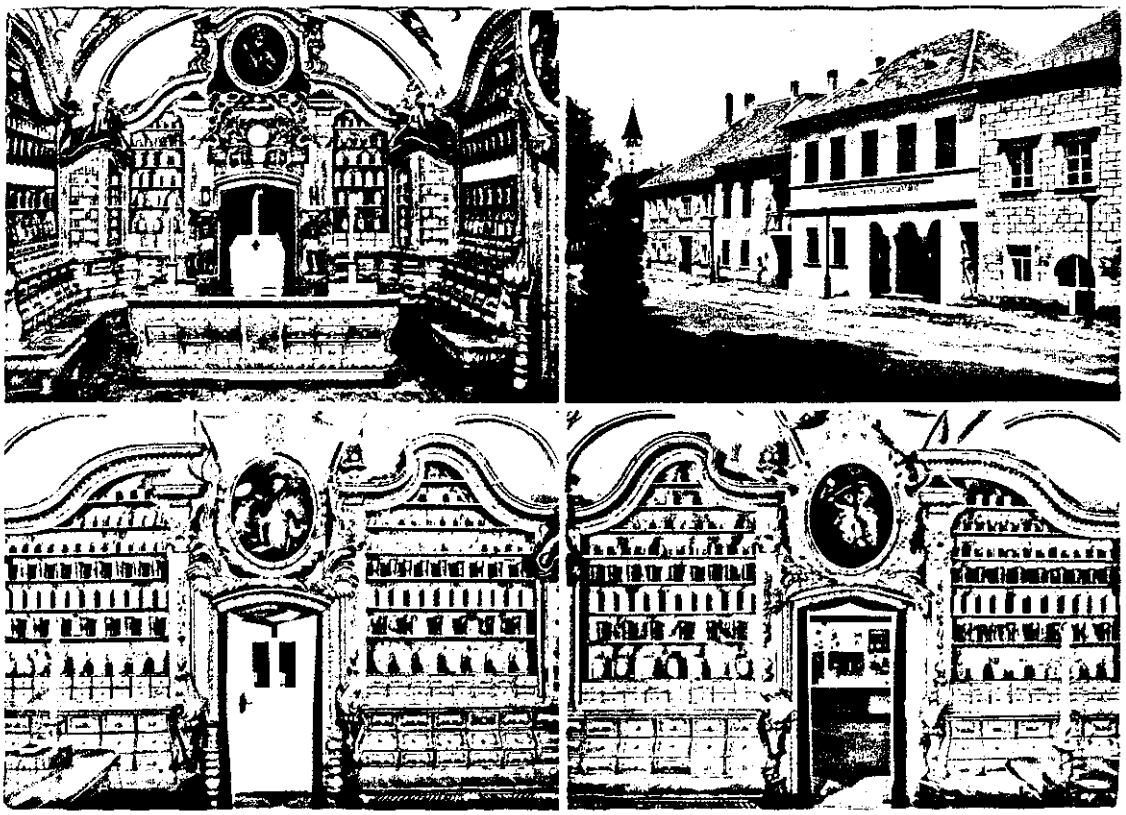

Kőszegi patikamúzeum . A bútorzat 1743 - ból .

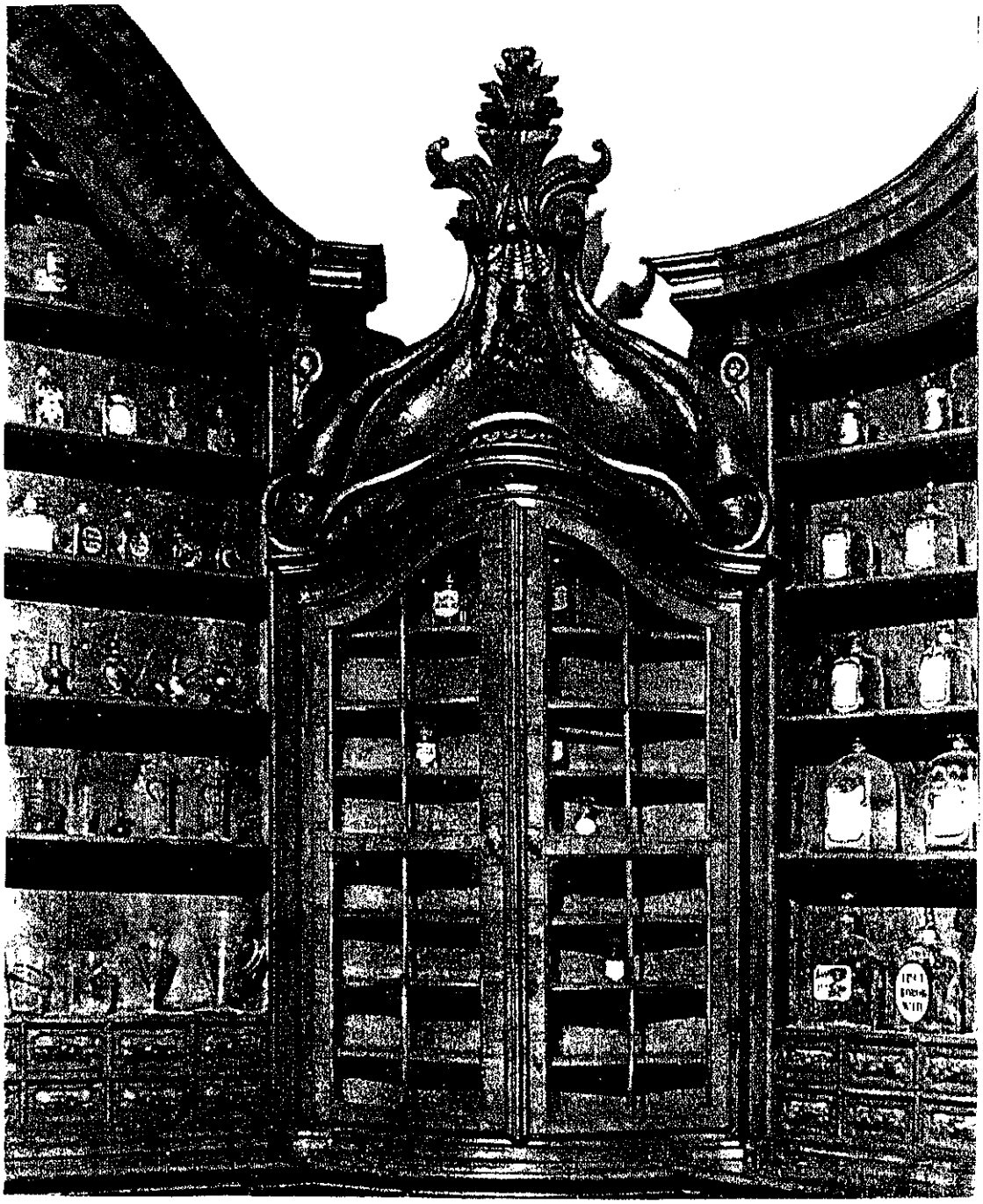

Kőszegi patikamúzeum . Faragott tetővel díszített üveg-ajtós szekrény .

8. kép

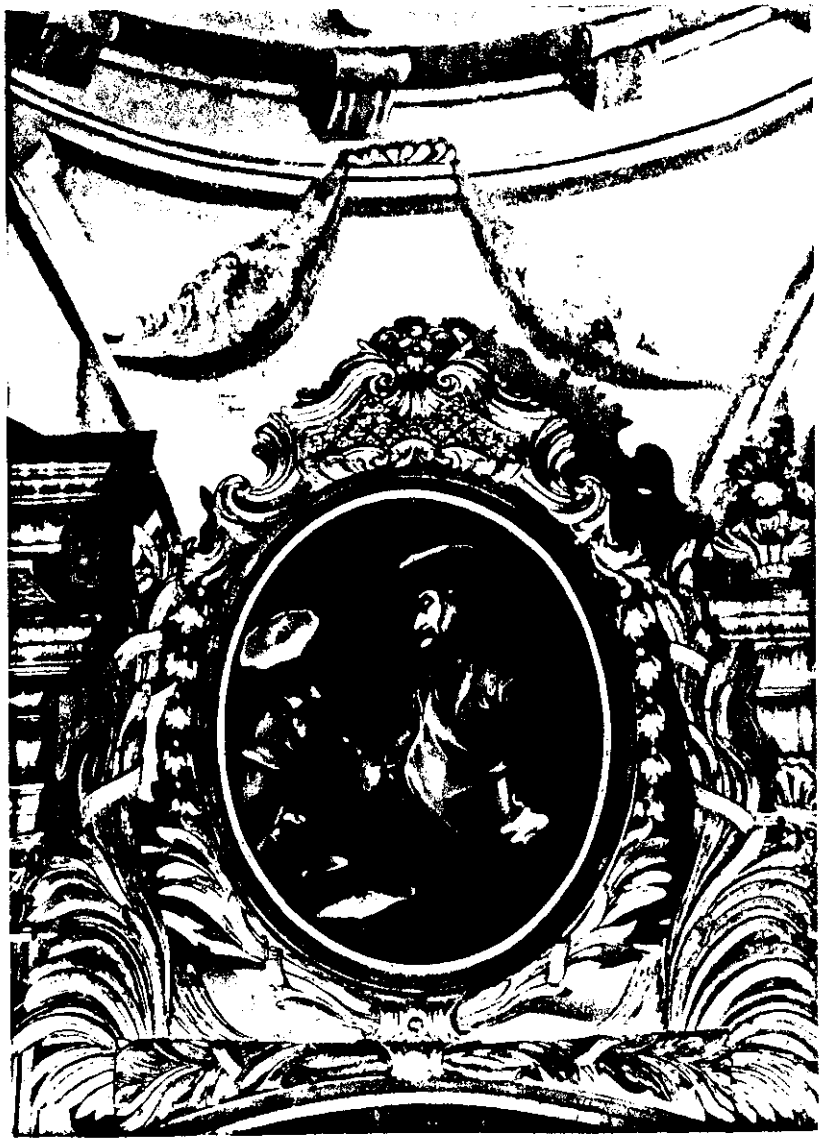

Kőszegi patikamúzeum . / Szent Kozma és Damján . /

díszíti a polcokat; egy órát tartó pálmafára tekeredô kígyó. Ezt a középsô állványzatot is hatalmas ívelô vonalú párkány zárja le. Az officina bútorzatához tartozik még egy szarkofág alakú, sok fiókos, ívelô vonalban kidomborodó faragásokkal díszített táraasztal is. (146)

A patika polcain esztergált, hengeres testû, fedeles fatégelyek állottak. Jelenleg, sajnos feketére vannak átfestve. Eyges darabokat restauráltak és elôtûnt a tartályok eredeti halványzöld színe. (10.kép)

A patika asztalán két szép faragott angyallal díszített serpenyôs mérleg áll. Anyaga, diófa, jávorfa. Az angyalkák kezükben mondatszalagot tartanak. Az egyikben: (sic!)" Nos remedia, Deus salutem", a másikban az 1672-es évszám olvasható. (11.kép) (128)

A szép berendezés elkészítésérôl a jezsuita évkönyv is elismerôleg emlékezik meg. A szerzetesek nevét és foglalkozását feljegyzô Személyi Katalógusból tudjuk, hogy 1744-ben Kôszegre helyezték Frater Codelli Józsefet aki itt az asztalosmûhelyet vezette. Rajta kívül még két másik asztalos fráter élt Kôszegen a nagyszebeni származású Untersinger József és az osztrák születésû Steidner József. E három kiváló faragó szerzetes együttes munkájának az eredménye a kôszegi patika bútorzata. (146)

Az officina bútorzatának ismerete igen fontos, mert következtetni lehet a patikában tárolt anyagok

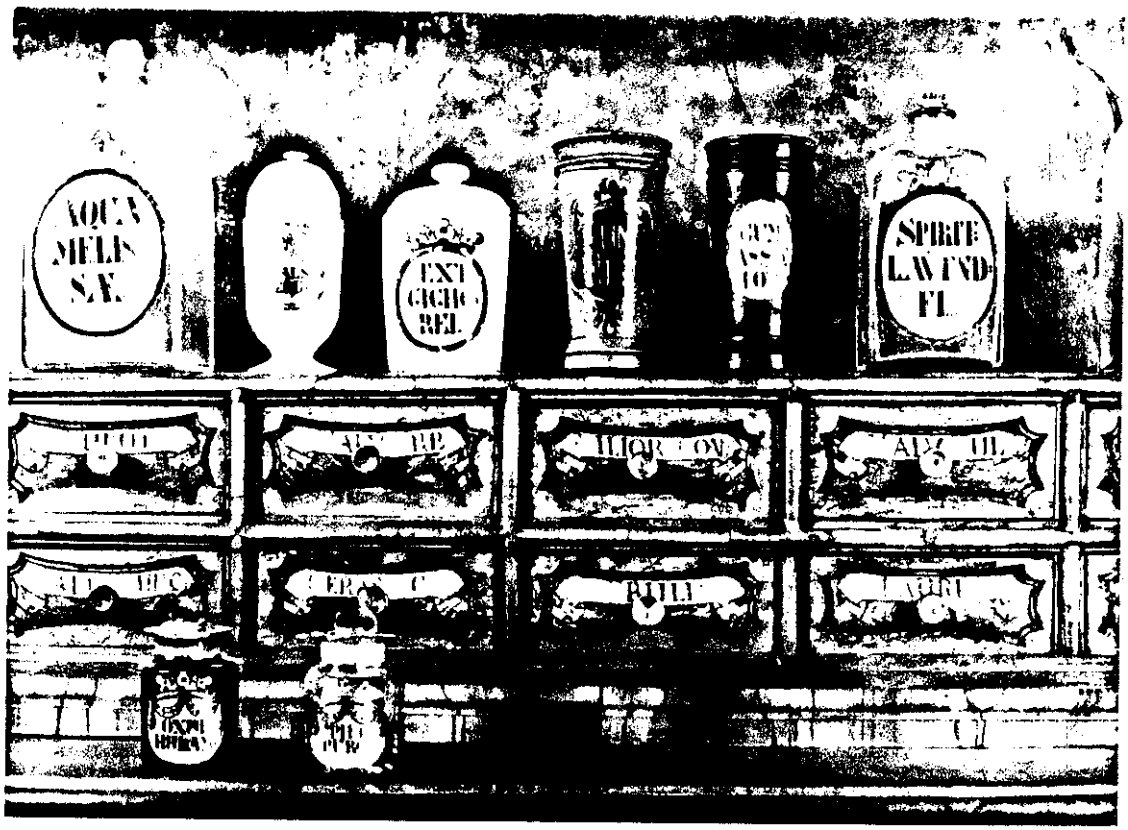

Kőszegi patikamúzeum .Patikai állványedények XVIII -
XIX. sz.

Kőszegi patikamúzeum . Faragott angyal - lal diszitett serpenyős mérleg.

II. ké

számára, amelyeket kiegészítenek a rend feloszlatásakor, 1773 novemberében felvett leltár állványedényei.

A kôszegi leltár adatait kimerítôen tanulmányozta és feldolgozta Grabarits István és Szigetvári Ferenc.

A leltárban lévô összes tartályt, edényt, fiókot és ládát 1794 darabra becsülték. Ezzel a számadattal kell összevetni a leltár "Materialia" rovatában felvett 1130 féle szert, illetve az akkor használt "Taxa Posoninsis"-ben található 2145 féle gyógyanyagot. A leltár materiáliái természetszerüleg csak a felvétel idejében épp készletben lévô anyagokat tartalmazzák. (147)

Helytelen lenne a számadatok egyszerû összeadásából állapítani meg a korban használt szerek számát, mert ugyanazon drogból lehetett az officinában is többféle aprításifokú anyag, ill. a materiális kamrában, pincében stb.kellett az egyes alapanyagokból még legalább egy, a feldolgozatlan tartalékkészlet tárolására szolgáló tartályedénynek is lennie. (145)

Megjegyzendô,hogy a leltár utolsó tételeként viszonylag nagy értékben (30 forint) "Herba flor. rad. et semina" bejegyzés található, amely valószínû a drogkamrában található tartalék készletek egy tételben való felvételérôl árulkodik a munka egyszerûsítése érdekében. Ez lehet az oka, hogy a kôszegi patika simpliciái kisebb számúak, mint az egyéb jezsuita leltárakban, taxákban szereplôk. (148)

A patika mûködésének vizsgálatát lehetôvé tevô másik értékes forrásadat szintén az árverési leltárban található, ez az eszközök felsorolása, 15 tételben. (149) A leltár sajnálatos hiányossága, hogy a törékeny olcsó üvegbôl és cserépbôl készült eszközökrôl, edényekrôl nem tudósít, amelyek nélkül elképzelhetetlen a korabeli patikai és laboratóriumi mûveletek végzése.

Az összegyûjtött adatok ismeretében megállapíthatjuk, hogy a XVIII. században létezô gyógyszerformák elkészítésére a kôszegi patikában a feltételek biztosítva voltak.

A patika a rend feloszlatásáig, 1773-ig a jezsuiták kezében volt. A berendezést a Helytartótanács árvereztette el. A gyógyszertárat 4000 forintért vásárolta meg egy morvaországi világi patikus, Svalla Mátyás. (150)

A gyógyszertárat hosszú idôn keresztül más célokra használták, ma mint az ország legnevezetesebb patikamúzeuma mûködik.

g. A gyôri jezsuita gyógyszertár

1626-ban II. Ferdinánd király felszólította Gyôr város bíráját, hogy adjon telket a jezsuitáknak, ahol felépíthetik rendházukat, iskolájukat, templomukat az ifjuság oktatása és az ôsi katolikus hit terjesztése érdekében. A város bírája és a káptalan ennek ellent mondott. Ekkor II. Ferdinánd Pázmány Péter esztergomi

érsekhez fordult segítségért. Pázmány Péter nem éppen udvarias hangú levélben próbálta rávenni a gyôri vezetôket a király kérésének teljesítésére. Valószínû a levél hatására Gyôr város fôterén a jezsuiták 1627-ben telket kaptak, ahol akkor egy földszíntes ház állott.

A rendház 1651 és 1667 között készült el. A rendház északnyugati csücskében helyezkedett el a gyógyszertár, amely a "Megváltó" nevet kapta. A több mint 40 évig épülô, a XVII. századi Gyôr legnagyobb épület-csoportja Széchényi püspök és Eszterházi Erzsébet adományai révén kapott gazdagabb kiképzést, amelyet a kapu feletti Széchényi címer és felírás is bizonyít. (151)

A gyógyszertárat 1654-ben alakították ki, melynek bejárata kezdetben a rendház folyosójáról nyílt és csak késôbb építették meg az utcai bejáratot. Két fô helységbôl állt, az officinából és a laboratoriumból, ezekhez csatlakozott a raktár, pince és egyéb helyiség. (152)

Egy nemrégiben elôkerült okirat, (amely eredetije latinul írodott) bizonyítja a gyógyszertár nyilvános jellegét. Az okiratban amely 1691 szept. 18-án kelt Gyôrben a következô szövegrész áll: "...a közelmúltban a köz javára alapított gyógyszertár..." szintén azt bizonyítja, hogy a gyógyszertár a lakosság részére is szolgáltatott ki gyógyszereket.

A gyógyszertár berendezései közül két Bécsben készült rokokó szekrény maradt fenn, amelyet egy-egy

"koronás mór" tart a kezein. (12.kép) A gyógyszertári edények közül, az 1689-bôl származó néhány extracumos bödönke maradt fenn, amelyek finom cinköntvénybôl készûltek és levehetô feliratos táblácskával voltak ellátva. Az 1689-es évszámnál és feliratnál is többet mond az, hogy ezekben a bödönkékben az egykori gyógyszerek beszáradt maradéka is megtalálható.Pld. Extractum Croci, Extractum Catolicum. (153)

A gyógyszertár legnevezetesebb darabja egy nagy bronz mozsár volt, oldalán a következô latin felírattal. Magyar fordításban így hangzik:" Rákóczi György isten kegyelmébôl erdélyi fejedelem Magyarhon részeinek ura és a székelyek ispánja az Ur 1647-ik évében." (13.kép)

I.Rákóczi György unokáját I. Rákóczi Ferencet, anyja Báthori Zsófia, férje halála után (II.Rákóczi György), 1660-ban áttérítette a helvét hitvallásról a római katolikus vallásra, így a jezsuiták kedvencévé vált és nekik ajándékozta a család fejedelmi mozsarát. Ugy gondolta a jezsuiták ennek jó hasznát veszik a gyógyszertárban.

A gyógyszertár eszközei közül 1863-ban még megvolt egy orvosi olajprés 1752-es évszámmal, és az ehhez tartozó réztál, 1744-es felírattal és egy kisebb rézmozsár 1672-es évszámmal. (154)

A gyógyszertár officinája rendkívül nagy mûvészeti értékû. Boltíves, stukkódíszes mennyezetét színesen festett gyógynövények díszítik. Pontos

Győri patikamúzeum . " Koronás nór " rokokó szek - rényt tart a kezén .

Győri patikamúzeum . Bronz mozsár

1647 - ből .

keletkezésükre, valamint alkotójukra vonatkozóan hiteles adataink nincsenek. (155) (14.kép)

A gyógyszertár berendezése, felszerelése a rend feloszlatása után valamint a gyógyszertárnak a rendházból való kiköltöztetésével nagyrészt elkallódott, tönkrement.

A gyôri "Megváltó" gyógyszertár, ma gyógyszerellátó feladata mellett, patikamúzeumként is mûködik.

h. A trencséni jezsuita gyógyszertár

A vezetô gyógyszerészek neveit a rendi kéziratos névtár ôrzi. 1677-tôl a gyógyszertár alapításától 1703-ig kb. tíz gyógyszerész vezette a trencséni patikát.

A gyógyszertár berendezése egyszerû barokkstílusban készült. Az állványokat keményfából készítették,amelyek célszerûen beosztott mûvészi fiókokkal vannak ellátva. A munkaasztalok vörös márvánnyal borítottak. A berendezés itt is akárcsak a többi gyógyszertárban, jezsuita szerzetesek munkájának eredménye. (156)

A rendház, a piaristák tulajdonába került. Az elsô világháború után, a gyógyszertárat, Topfler gyógyszerész vásárolta meg, de változatlanul a rendházon belül mûködött. A XX. század elején is ellátta feladatát, a felvidék elcsatolásával Csehszlovákiához került.

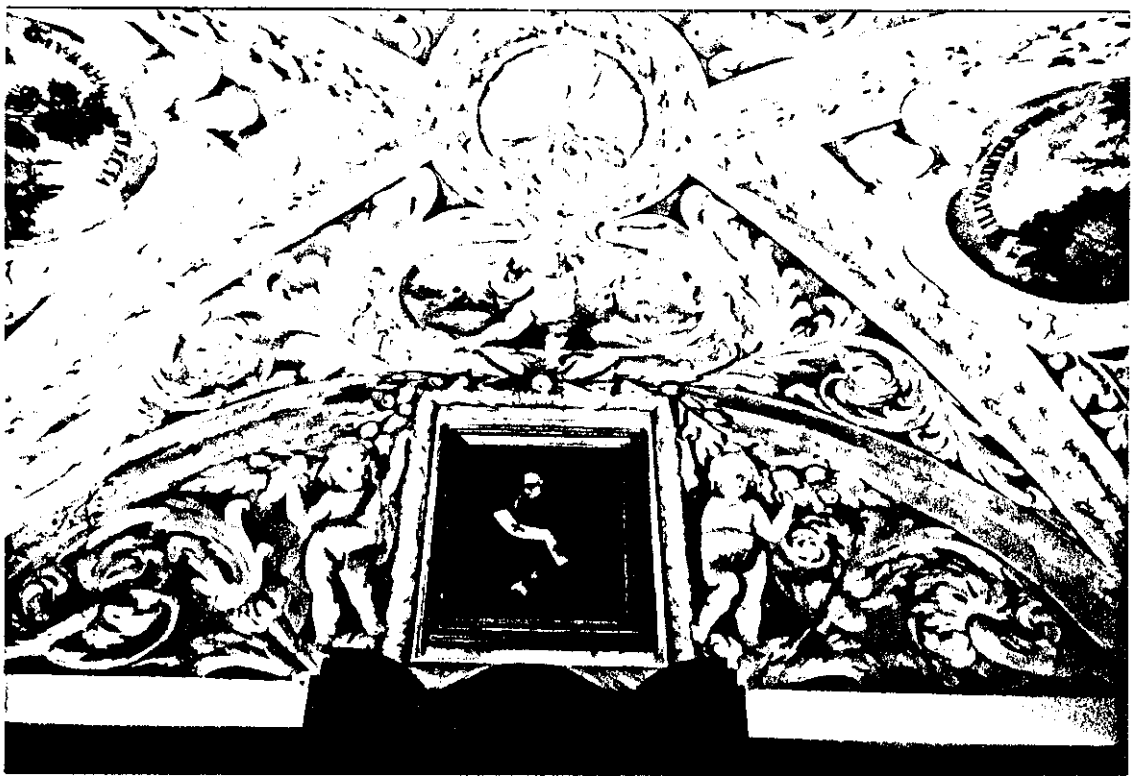

Győri patikamúzeum . Officina stukódiszes nemyezet szines , festett gyógynövényekkel .

Az 1950-es államosítás után, állami tulajdonba ment át,de mûködését tovább folytatta egészen 1989-ig.

i. A kolozsvári jezsuita gyógyszertár

A kolozsvári jezsuiták a XVIII. század elején rendházat építettek, melyet a templom déli oldalához kapcsolt egyemeletes épületrészben helyeztek el. Késôbb a gyógyszertárat, a könyvtárat és a nyomdát is itt helyezték el.

A gyógyszertár létesítése Csernovics Ferenc kollégiumi rektor érdeme volt, aki a "közjóért és övéi vigasztalására" gyógyszertár alapítására engedélyt kért,amit 1731-ben meg is kapott.

A gyógyszertár az 1731-1732-es években készült el, és a szegényeknek ingyen szolgáltatott ki gyógyszereket.

A gyógyszertárat vezetô gyógyszerészek többsége német nevû volt: Durly József (1732-1741), Reiter Kristóf (1741-1742). Ezek a gyógyszerészek a Mária - társulatnak tagjai voltak és rendes évi fizetést kaptak.

A gyógyszertár évenként 100-600 forint jövedelmet hozott, aminek nagyrészét a jezsuita egyetem, matematikai és csillagászati eszközeinek beszerzésére fordítottak.

A jezsuiták ellen megkezdett per 1735-ben ért véget.Volt est, hogy a jezsuiták régi joguk fenntartása és bizonyos megkötések mellett nyilvános

gyógyszertárukat megtarthatták, például, ha a város elszegényedett polgárai részére évente bizonyos értékû gyógyszert, vagy örök válságul 1000 forintot fizettek. (157)

Kolozsváron, II. József, a jezsuiták patika tartási jogát nem szüntette be, bizonyos megkötések mellett ezt a jogot megtarthatták. Igy a jezsuiták a már régóta fennálló gyógyszertárnak a tulajdonosával Maukschal állapodtak meg, gyógyszertáruknak utcára nyithatósága végett. Ezt bizonyítja az 1820 és 1830-as évben a kórház részére kiszolgáltatott gyógyszerek jegyzékének (talán számlájának) külön álló részében a következô feljegyzés:

"A jezsuiták, hogy gyógyszertárukon ajtót nyithassanak, Mauksch akkori tulajdonos a következô feltételek mellett egyezett bele, nevezetsen évenként bizonyos mennyiségû élelmiszereket, bort, tüzifát és kézpénzt kellett adni". Ezeknek a mennyisége is fel volt jegyezve. (158)

A trianoni békeszerzôdés után, a határok átrendezôdésével, Kolozsvár a román hatóságok vezetése alá került.

JEZSUITA GYÓGYSZERTÁRAK MAGYARORSZÁGON /I636 - I773/

SORSZÁM	HELYSÉG	ALAPITÁS ÉVE
I.	Nagyszombat	I636.
II.	Kassa	I64o.
III.	Győr	I654.
IV.	Pozsony	I658.
V.	Trencsén	I677.
VI.	Eger	I713.
VII.	Kolozsvár	I732.
VIII.	Kőszeg	I743.
IX.	Székesfehérvár	I745.

5.1. Jezsuiták a gyógyszerészet és tudomány szolgálatában

Elévülhetetlen érdemeik vannak a missziós felfedezô világrészeket kutató, természettudományos képzettségû jezsuita rendnek egyes gyógyszerek felfedezése és bevezetése körül is.

Xavér Ferenc két jezsuitával, 1533 táján Kelet-Indiába ment ahol több növényt, ásványt és állatot fedeztek fel. 1549-ben Xavér jezsuita Japánba ment, itt folytatta munkáját.

Poger Mihály jezsuita Kìnába ment, 1582-ben misszìótelepet alakított és ezt Ricci Máté vette át, aki kínai nyelvet és szokásokat vett fel, mint tudós lépett fel, térképeket készített, gyógyszereket kombinált össze s azt ingyen osztotta szét.Ö fedezi fel a Sulyom jezsuita diót a "kétszarvas Sulyom" (Tropa bicornis S.) kínai növény hasmenés elleni hatását, és "ling" néven gyógyít vele kínaiakat.

A tudós P.Kalire egymaga 1600 új növényt fedezett fel, amelyek közül közel 300 ezen jeszuita nevét viseli. Majdnem minden, amit a tropikus vagy mérsékelt égôv növényi orvosszerekben produkált,kiprobáltatott az itteni jezsuita telepen és talajon, legnagyobbrészt kiváló eredménnyel: China kéreg, Peru balzsam, Conduragó kéreg és sok más gyógyszer.

1636-ban P. Kippolit Ruin és Praun Károly jezsuiták a china kéreg felfedezésérôl azt írják, hogy szerintük Loxa perui tartomány fôfôbíráját, Lopez de

Cesniserest egy indián úgy gyógyította volna ki hideglelésébôl, hogy a chinafa kérgétôl barnára festett vizet itatott vele, s a beteg meggyógyult.

1638-ban Cinchona grófné is meggyógyult tôle, akkor a jezsuiták azt tanácsolták, hogy a kínai kórház betegein is kísérletezzenek vele, s itt is eredményt értek el vele az orvosok.

1640-ben a gróféné visszatért Spanyolországba, ô is hozatott a kéregbôl, amelyet Peruban a jezsuiták összeválogattak és összegyûjtöttek nagy gonddal, kórházi laboratóriumokban hatásukat kipróbálták és úgy adták csak késôbb a betegeknek. Ezért adta Linné a növénynek a "Cinchona" nevet. (159) A jezsuita rend sok kérget küldött 1670-ben Rómába, hogy azt a rendházak patikái és kórházai között osszák szét, s a szert akkor a "Jezsuiták kérgének", "bíbornok kéregnek" nevezték el.

A condurango-kéreg hatásosságát is a jezsuiták próbálták ki késôbben Peruban.

A peru-balzsamot is jezsuita fedezte fel 1642-ben. P. Shiningen Ignác St. Salvadorban alkalmazta bôrbajos indiánoknál szép eredménnyel. Üszkösödô sebekre tisztán alkalmazva, sokszor gyors gyógyulást ért el.

"Jezsuita teát" is készítettek. Chenopodium ambrosoides, a féreghajtó tea, Mexikoból származik, a jezsuita misszionáriusok kedvelt szere.

Az amerikai Paraguayban misszionáriuskodó jezsuita páterek sok új gyógyszert küldtek Európába,

Ausztriába, amelyet a jezsuiták gyógyszertáraiban elosztottak s amelyeket a jezsuita gyógyszerészek nagyban terjesztettek. Ilyenek a már említett china és condurango kéreg, bals. peruvianum, bals. copoiava, Rad.rathaniae, Rad. Sarsaparilla, Tolu balzsam, Camphor.

A jezsuita gyógyszerészek új házi gyógyszereket állítottak elô, melyek nagy hírre tettek szert.Ilyen az "Egri víz" melyet az egri irgalmasok árulnak, de ez eredetileg jezsuita készítmény. Több recept-könyv is fennmaradt. Egy ilyen a gráci jezsuita patikáé, most az innsbrucki jezsuita kollégiumban van. Ez igen jó és híres gyógyszereket, illetve azok elôíratait tartalmazza.

Különben, nagyon híres a "Jesuiten Pillen" laxativ pilula, amelyik már 1770 elôtt széles körben elterjedt.

Láthatjuk, hogy a jezsuita rend milyen nagy mértékben kivette a részét mióta fennáll s kiveszi most is a reális tudományokból.

6. AZ IRGALMAS-REND GYÒGYSZERTÅRAI

A XV. század végén a portugál Montemor-ban született az irgalams rend alapítója Istenes Szent János.Granadában, Avilai János prédikációja annyira megrendítette, hogy hangosan felkiálltott "Misericordia! " (Irgalom!). (160) Spontán felkiáltása, megtérése alkalmából pedig az általa alapított rendnek nevet adott. Azóta hívják ôket misericordianusoknak. Az irgalmas szó kifejezi a rend jelszavát, szellemét és egész hivatását, irgalom az ínséges és beteg embertársaink iránt.

Az irgalmas rend címere az egész világon a hasadt gránátalma, amelyik kereszten áll. Ugyanezért vannak az összes irgalmasrendi gyógyszertárak a "Gránátalmához" címezve. A rendnek az egész világon vannak kórházai és gyógyszertárai.

Az elsô kórházi gyógyszertáruk Pozsonyban nyílt meg 1672-ben,bár kórházuk már elôbb is volt, de gyógyszertár nélkül.

Gyógyszertáraik eleinte nem voltak nyílvánosak,így utcára nyíló bejáratuk nem is volt, mint a kórházak tartozékai mûködtek. A városi hatóságok sokáig akadályozták az egyes irgalmas gyógyszertárak nyílvános jellegének megadását, de késôbb a rend, azt mind a 13 magyarországi irgalmas gyógyszertár részére megszerezte.

A magyarországi irgalmas rend az osztrákokkal egy provincialatust képezett 1856-ig. Akkor vált külön a magyarországi rend. A tartomány székhelye 1856-ig Bécsben volt, 1856-1903-ig a tartományi fônök Pozsonyban lakott, 1903-tól kezdve a rend provinciálisának a székhelye Budapestre költözött át.(161)

a. A pozsonyi irgalmasrendi gyógyszertár

A pozsonyi rendházat és kórházat Szelepcsényi György hercegprímás alapította 1672-ben. A rendház gyógyszertára 1673-ban kezdi el mûködését.

1683. július 23-án a törökök és Thököly Imre csapatai a várost elfoglalták és részben felgyújtották. Ennek a tûzvésznek esett áldozatul a gyógyszertár is. A gyógyszertárat 1686-ban újra berendezték, de csak idéglenesen. 1728 novemberében épült fel az új rendház és kórház. Ide helyezték el az újonnan berendezett gyógyszertárat is. Ugyanebben az évben a Magyar Királyi Helytartótanács elintézte, hogy a patika nyilvánossági joggal rendelkezzen.

1735 január 31-én és február 28-án kelt dekrétumában a Magyar Királyi Helytartótanács elrendeli a jövôben megejtendô gyógyszertár vizsgálatot, ugyanis az Irgalmas rend pozsonyi patikája felett ezideig hivatalos felügyelet nem volt.

1736 január 6-án kelt dekrétumában elrendeli, hogy a hivatalos gyógyszertári vizsgálatokat az irgalmasok kötelesek megengedni.

1736 február 13-án kelt dekrétumában felszólítja a pozsonyi irgalmasrendi gyógyszertár gondnokát, hogy a Pozsonyban beszüntetett két polgári gyógyszertárban raktáron maradt gyógyszeranyagokat, ô és más polgári gyógyszerészek, akiknek szintén joggal felruházott nyilvános gyógyszertáruk volt vegyék át megfelelô értékben. (162)

A gyógyszertár 1919 január 1-tôl a csehszlovák rendtagok birtokába került,majd müködése megszünt.

b. Az egri irgalmasrendi gyógyszertár

Az egri rendházat és kórházat gróf Erdôdy Gábor egri püspök alapította, 1726-ban. A gyógyszertár két évvel késôbb 1728-ban nyílt meg.

A gyógyszertár helyisége eleinte igen kicsi volt, 1818-ban még ablakon át szolgáltaták ki a gyógyszereket. Az utca felôli bejáratot 1869-ben nyitották meg.

Az egri irgalmas patikát többször sújtotta árvíz, így 1813-ban, 1850-ben, 1878-ban. Ezek közül az utolsó okozta a legnagyobb károkat,a fiókokban tárolt növények és szerek mind tönkrementek.

Az egri irgalmas patikának igen híres különlegessége az "Egri víz." Ismerik nemcsak Magyarországon, hanem Európában, sôt Amerikában is.

Az "Egri víz" elôállítása a jezsuitákra vezethetô vissza. Az ô receptjük volt, s a titkot igen féltve ôrízték. Az egri jezsuita gyógyszertár utolsó

gondnoka, Neissel Jakab leveleibôl kitûnik, hogy az "Egri víz" készítési titkát még a kassai testvérrendnek sem árulták el. A jezsuita rend feloszlatása után az "Egri víz" készítése néhány évre megszünt.

Késôbb a jezsuita gyógyszertár gondnoka betegként került az irgalmasok kórházába, s ô maga adta át az "Egri víz" receptjét az akkori irgalmas gyógyszertár gondnokának. Azóta az irgalmas rend gyártja az "Egri vizet".

A század elején ádáz harcok folytak az "Egri víz" elôállításának jogáért. Több egri gyógyszerész magának követelte a készítés jogát, míg végül a Belügyminisztérium az irgalmasoknak ítélte a gyártási jogot. (163)

c. A szepesváraljai irgalmasrendi gyógyszertár

A rendházat és a kórházat 1650-ben Lubomierszky Szaniszló herceg alapította.

Szepesváralja évszázadokon át Lengyelországhoz tartozott, tehát a lengyel rendtagok vezették. Lengyelország elsô feloszlatásának idején, 1772-ben, került vissza a magyar korona alá. Azóta a magyar irgalmasok vezették a rendházat és tartozékait. Hogy gyógyszertára mikor nyílt meg, azt csak a lengyel forrásokból lehetne megtudni.Az anyaországhoz való visszacsatolásakor, 1772-ben a rendháznak már nyilvános gyógyszertára volt.

1794 augusztus 19-én óriási tûzvész pusztított Szepesváralján, amikor 400 ház égett le, köztük az irgalmasok rendháza és gyógyszertára is.

1919 január 1-tôl a csehszlovák rendtagok birokába került, a késôbbiekben megszünt. (163)

d. A temesvári irgalmasrendi gyógyszertár

Temesvár, 1552-1716-ig, tehát 164 éven át török uralom alatt állott, ezért a szabad fejlôdésnek, a nyugati kúlturának és az egészségügyi berendezéseknek nyoma sem volt.

Az 1717-ik évtôl 1750-ig a Bánságot mint osztrák és idegen fegyverek által meghódított országrészt abszolut hatalommal Bécsbôl kormányozták és katonailag vezették.

1751-1778-ig az anyaországhoz való visszacsatoláskor polgári szervezet mellett ugyan de még mindig, mint Bécsnek alárendelt külön tartomány állott fenn. A város némi önrendelkezési joggal sorsát akkor kezdte rendezni amikor Mária Terézia osztrák császárnô Temesvár városát a szabad királyi városok sorába emelte.

A városi levéltárban megörzött iratokból következtetve, az 1737-ik évet megelôzôleg a városban egyáltalán még tábori gyógyszertár sem létezett. III.Károly király által 1737-ben betelepített irgalmas barátok által létesített gyógyszertár kizárólagos privilégiumot nyert, melyet csak akkor veszített el,

amikor az 1765-ik évben felállított katonai gyógyszertárra a privilégium át lett ruházva. (164)

Az irgalmas barátok társházában (Conventus Fratrum Misericordiae) levô gyógyszertár Temesvár legrégibb gyógyszertára. 1737-ben a belvárosi Szent-János utcában épült és a "Gránátalma" nevet viselte.

A kórházat és a gyógyszertárat az 1724-ben alakult "Nepomuki Szent János" jótékonysági egyesület építette fel az 1735-1737-ik években, amikor ennek az egyesületnek a világi elnöke gróf Hamilton András, temesvári parancsnokló lovassági tábornok volt.

Az épület alapkövében elhelyezett emlékokmány szövege magyar fordításban a következô: "A Szentháromság és a Szûz Anya nevében a jámborság alapköve elhelyeztetettés a felebarát iránti jóságos és dicséretes szeretetbôl Nepumuki Szent János kórháza alapíttatott a városban. Az alapját megvetette az egylet fogadalmi jótékonyságából."

III. Károly király rendelkezésére a német tartományi irgalmas szerzetnek 6 tagja, Temmel Paulinus vikárius vezetése alatt Temesvárra érkezett (állítólag Szerbiából, mely akkor Ausztriának hódolt) és átvette az épületet a 6 ágyra berendezett kórház és gyógyszertár fenntartási kötelezettségével együtt. A telepítés tulajdonképpeni célja az volt, hogy más gyógyintézet hiányában az akkoriban felette egészségtelen Bánátban megbetegedô kamarai hivatalnokok és szolgák ingyen ápolást nyerjenek.(165)

Késôbb az épület a kincstár tulajdonába ment át,

a szerzet pedig annak haszonélvezetébe lépett, sôt évi 500 forint épületfenntartási költséget is kapott, azonkívül a kincstár jelentékeny pénzbeli és természetbeni járandóságokkal gondoskodott a szerzet fenntartásáról. (166)

1738-ban a délvidéken pusztító pestis dühöngött.Ebben az idôben az egész várost és környékét az irgalmas patika látta el gyógyszerrel. A rend tagjai jelszavukhoz híven kitartottak. Gyógyítottak, ápoltak és gyógyszert készítettek, bár az öldöklô kontagium ôket sem kímélte. Hat rendtag kapta meg a pestist, közülük 4 meg is halt. Az akkori bécsi rendi központ rögtön 4 új tagot küldött az elhunytak helyére. (167)

1765-ben mûködni kezdett az új katonai gyógyszertár s a rendi gyógyszertár nyilvánossági jogát megszüntették. Ezután csak mint házi gyógyszertár mûködhetett. (164)

Mindezek ellenére a szerzetes rend következetesen ellenszegült a tilalmaknak, sôt gyógyszertáruk ajtaja fölé:"Offenliche Apotheke der Barmherzigen" feliratot tették. Amikor tudomást szereztek arról, hogy a többi gyógyszerész erélyes lépéseket tesz ellenük, 1828-ban a magyar királyi helytartótanácshoz fordultak a nyilvánossági jog elismerése végett. A városi tanács azonban azt véleményezte,hogy a szerzetesek megsértik a városi privilégiumot, ezért a továbbiakban patikájukat csakis a kórházuk számára használhatják, és gyógyszert nyílvánosan nem adhatnak ki. (166)

Erre a magyar királyi helytartótanács az 1830.július 13-án kelt levelében értesítette a város közönségét, hogy: (latinból fordítva)

" Ö legszentebb felsége abból kifolyólag, hogy az irgalmas testvérek a város kebelében létezô Conventjének a közintézmény nagyobb javáért, az emberiség nagyobb hasznára kegyesen nyilvános gyógyzsertár engedélyeztetett, mely már tényleg felszereltetett és használatban van, kegyesen elhatározni méltóztatott, hogy ugyanezen gyógyszertár kivételes állapotának a világi gyógyszerészekkel szemben való további megtartásával, az ô használati jogában meghagyassék."

Ezzel a szerzetes gyógyszertár véglegesen megkapta a nyilvánossági jogot.

A szerzet alapítására, mûködésére, és fejlôdésére vonatkozó eredeti okmányok a rendfônök állítása szerint az 1849-es ostrom alatt elégtek. (168) A várost a magyar honvédek ostromolták s a rendház az ágyuzás miatt sokat szenvedett. A rendház tornya leégett, a gyógyszertár berendezése tönkrement.Egy löveg a gyógyszertár mennyezetét is keresztül ütötte. A löveg helyére gyönyörû Mária freskókép került. Ismeretlen irgalmasrendi mûvész készítette.

A háborús károk miatt a gyógyszertár négy évig szünetelt, mert pénzhiány miatt az építkezések lassan haladtak elôre.

1853-ban nyílt meg újra a temesvári irgalmas patika.

1875-ben a belügyminiszter elismerte a rendi gyógyszertár reáljogát.

1920 után elszakadt a magyar rendtartománytól és Romániához került.

1928-ben a rendi gyógyszertár átkerült régi helyérôl a rendház Deák Ferenc utcai frontjára, ahol teljesen modern helységet kapott.A rendi kórház is nagy és elônyös átalakulásokon ment át. Az átszervezés nagy munkájában a fôérdem Klinovszky László gyógyszertári gondnoké volt,aki a rendház perjele is és 19 évet mûködött Temesváron mint irgalmasrendi gyógyszerész. (167)

e. A pápai irgalmasrendi gyógyszertár

Pápán a kórházat 1757-ben Eszterházy Ferenc gróf és Eszterházi Károly alapították eredetileg négy szegény beteg férfi számára. Ugyanakkor gyógyszertárat is létesítettek. Az egésznek a vezetésével és a betegek ápolásával az irgalmas rendet bízták meg, melynek néhány tagja már 1730-ban Pápára jött, a pestises betegek ápolására.

1757 július 28-án érkezett meg a többi szerzetessel együtt fráter Elzeany Márton gyógyszerész és fráter Weis Gerald algyógyszerész a legszükségesebb szerekkel és orvosságokkal és a várban kapnak ideiglenes lakást. Gróf Eszterházy Ferenc a "Zöldfához" címzett vendéglôt rendezi be számukra kórház céljára.

1763 jùlius 20-án Fellner Jakab építész vezetésével megkezdték a kórház és abban a gyógyszertár építését.

1768-ban a pápai Irgalmas kórházat 9 beteg ellátására kibôvítették. (169)

A nagy pestisjárványok és a napoleoni háborúk során az átvonuló, vagy állandóan itt tartózkodó katonaság betegeinek ápolására, Veszprém megyében is, akár csak a többi megyékben, ígénybe vettek erre a célra minden meglévô kórházat. Igy a pápai Irgalmas kórházat is ilyen célra használták fel.

"A Fantziák Pápán vagyis a pápai 1809-1810.esztendôbeli Polgári Ispotályok leírásai" - ból betekintést nyerhetünk a sebesült katonák ellátására, ezen keresztül a korabeli közegészségügyi viszonyokra is. A leírásból megtudjuk, hogy a betegek egy nap kétszer kaptak enni..." reggel 9 és délután 4 órakor, fél-fél font fôtthúst és fél-fél font kenyeret és egy mészöly bort..."

A szükséges orvosságokat az irgalmasok patikájából szerezték be, míg a betegek sebeit langyos vízzel elegyített több vagy kevesebb kámforos égetett borral tisztították. (170)

Sok esetben elôfordult, hogy a sereg tagjai önkényesen a patikából elvittek gyógyszert. Hogy ezt megakadályozzák az irgalmas barátok létrehoztak egy olyan rendeletet, melynek értelmében gyógyszert ingyen a patikából csak az vihetett el akinek azt a hadi

Commissarius is igazolta, vagy pedig az illetô az Ispotályhoz tartozott. (171)

1788 szeptember 22-én Kolozsváry Ferenv fizikus megvizsgálta a pápai irgalmas patikát. Az általa kiállított jegyzôkönyvbôl kitûnik, hogy a pápai "Gránátalma" gyógyszertár egy jól felszerelt, nagyforgalmú patika, amely officinával, laboratoriummal, aquariummal, herbáriummal rendelkezik.

A patika fôgyógyszerésze fráter Festitus Nushold, aki diplomáját a bécsi fakultáson szerezte 1774 február 13-án. Az algyógyszerészfráter Nicasus Schöffer, oklevelét Prágában szerezte. (172)

A gyógyszervizsgálati jegyzôkönyvbôl az is kiderül, hogy a gyógyszereket a "Pharmacopea provincialis annis 1780," a "Dispensatorium Vienense" és a "Dispensatorium Würtenburgense " követelményeinek megfelelôen készítették el. A gyógyszerek árait a "Taxa Posoniensis 1779" szerint állapították meg.(173)

A gyógyszerek kiszolgáltatása az orvos vagy chirurgus által kiállított vényre történt. Ezeket a vényeket évente összesítették, bemutatás után a gyógyszerek értékét a helytartótanács felülvizsgálta és az ellenôrzés után a megyei kasszából kifizették.(174)

A jegyzôkönyvekbôl az is megállapítható ,hogy melyik gyógyszertár honnan szerezte be az alapanyagokat és a herbákat. Az Irgalmas gyógyszertár a "Bruno Rabe" cégtôl, Bécsbôl hozatta meg gyógyszereit. (175)

f. A kismartoni irgalmasrendi gyógyszertár

A rendházat és a kórházat Eszterházy Antal, Fraknó ura kismartoni nagybirtokos, 1760-ban alpította. (176)

A kórház elôszôr 8 ágyal mûködött, majd 4 ágyal bôvítették. Ugyanebben az évben nyílt meg a gyógyszertár is, mely az Eszterházy ház udvarában, közvetlenül a kastély mellett helyezkedett el és a "Gránátalma" nevet viselte. A gyógyszertárat és a kórházat az irgalmas barátok vezették.

1761-ben végzett gyógyszertári ellenôrzés alkalmával a megyei fizikus nem találta megfelelônek a patika gyógyszerrel való ellátottságát.

Az 1769-ben tartott patikai ellenörzés azonban már rendben talált mindent.

1780-ban a gyógyszertárban Riss Günter nevû patikus dolgozott, aki 1775-ben szerzett diplomát a bécsi egyetemen. Segéde, Dlascovits László,a rendben tanulta a szakmáját, gyógyszerészi vizsgája nem volt.(177)

A gyógyszertár 1922 óta az osztrák rendtagok birtokába került.

g. A nagyváradi irgalmasrendi gyógyszertár

A nagyváradi rendházat 1760-ban poroszlói Gyöngyössy György nagyváradi kanonok alapította. Valószínüleg akkor nyílt meg a gyógyszertár is.

1796-ban Pál Gáspár nagyváradi kanonok áldozatkészsége folytán az intézmények nagyobbra bôvültek.

A nagyváradi irgalmas gyógyszertár volt az egyedüli amelyet nem irgalmasrendi gondnok kezelt.Ennek oka az, hogy a Román kormány nem adott engedélyt a magyar rendtagok állandó ott tartozkodására. (178)

Biharmegye közgyülés irományaiból csupán a gyógyszertár megnyításánál felvett visitatio jegyzôkönyv áll a rendelkezésünkre. (179)

h. A pécsi irgalmasrendi gyógyszertár

A pécsi rendházat és kórházat 1796-ban egy bôkezû pécsi polgár Krautsack J. György alapította .

A gyógyszertár kezdetben itt is csak a kórház ellátására szolgált. Füzy Szaniszló többször renováltatta a gyógyszertárat (1865-ben és 1871-ben). Utcai bejárata csak századunk második évtizedében készült el.

A gyógyszertár az 1950-es államosításkor megszûnt, s a helység évekig a kórház ambulanciájának

céljaira szolgált, berendezését pedig egy újonnan létesített gyógyszertárba vitték át.

Napjainkban újból gyógyszertárként mûködik és a Pannonmedicina Gyógyszerellátó Vállalat keretében, a külföldi eredetû gyógyszerkészítmények forgalmazásával foglalkozik. (180)

i. A szakolcai irgalmasrendi gyógyszertár

A rendházat gróf Batthyány József bíboros-hercegprímás 1769-ben alapította. Voltaképpen úgy a rendház mint a gyógyszertár már elôbb fennállt a jezsuiták birtokában.

A Jezsuita-rend feloszlatása után a prímás az egész intézményt megszerezte az irgalmasok részére.

A patika szép dombormûvû berendezése is a jezsuiták idejébôl való.

1919 január 1-tôl a gyógyszertár a csehszlovák rendtagok birtokába került. (178)

j. A váci irgalmasrendi gyógyszertár

A rendházat gróf Migazzy Kristóf, bécsi érsek és váci helyettes püspök alapította, de eleinte nem volt gyógyszertára. A gyógyszertárat késôbb az Irgalmas rend vásárlás útján szerezte meg.(181) A váci rosszul felszerelt irgalmasrendi gyógyszertár körülményei megjavultak, amikor II. József, 1783-as rendelete

értelmében a pesti Invalidus -ház berendezését, a váci irgalmas rendházba szállítatta.

Kreutzer Abdon irgalmasrendi fôorvos 1808-ban vásárolta meg a város egyik nyilvános gyógyszertárát Müller Fülöp temesvári származású gyógyszerésztôl és a rendház épületébe helyeztette át.

Eleinte a rend céljait szolgálta, s csak jóval késôbb kapott utcai bejáratot 1873-ban és mint nyilvános gyógyszertár mûködött tovább. (180)

A gyógyszertárat irgalmas gondnokok vezették, elég sûrûn váltakozva, több mint 45-en az alapítástól 1950-ig.

A gyógyszertár az államosítást követôen megszünt.

k. A zágrábi irgalmasrendi gyógyszertár

A rendházat 1804-ben Zágráb megye, Zágráb városa és a zágrábi püspöki káptalan alapították.

A gyógyszertár felállításának a jogát egy ugyanebben az évben kelt magyar királyi jóváhagyólevél biztosította.

1918-ban a szerb, horváth, szlovén királyság kormánya az intézetet minden ellenszolgáltatás nélkül lefoglalta és a rendtagokat végleges távozásra kényszerítette.(181)

1. A pesti és budai irgalmasrendi gyógyszertár

XI. Ince pápa ösztönzésére az európai fejedelmek a század vége fele összefogtak az ország egykori fővárosának, Budának visszafoglalására. A pápa kezdeményezésére összegyült adományokból tábori kórházat állítottak fel és Buonvisi bécsi nuncius-bíboros az Irgalmas rend osztrák tartományának provinciálisát kérte fel,hogy a rend vállalja el a katonai orvosok mellett a betegellátás szolgálatát. A rend Cruchten József pátert jelölte ki a csoport vezetésére, akinek fennmaradt utólagos jelentéséből megtudhatjuk,hogy a barátok 1684 szeptember elején, hajón utazva értek el Buda közelébe, ahol felállítva segélyhelyüket, hat heti ottlétük alatt több ezer sebesült gondozását látták el, sőt azok élelmezéséről is nekik kellett gondoskodni. Az ostromlott várat felmentő török sereg megjelenése véget vetett az ostromnak s a barátok is hat hét után viszontagságos úton tértek vissza Bécsbe.

Az Irgalmas rend tagjai Buda második, 1686. évi ostroma alkalmával is létrehozhatták tábori kórházukat, miután Pozsonyban ekkor már működött Szelepcsényi György prímás által alapított rendházuk. A hadjáratról szóló, a korábbihoz hasonló részletes jelentést a rendház levéltárában nem sikerült megtalálni. (182)

Ismeretes az is, hogy a törökök kiûzése után a felszabadult Pest városában a mecsetbôl átalakított templomokat különbözô szerzetesrendek kapták meg.Igy az irgalmasok, a johanniták egykori kórháza mellett lévô Nagy-mecsetet kapták meg templom céljaira, (a mai Martinelli tér mellett) de a templomot 1689-ben - felsôbb rendeletre - a Szervita rendnek kellett átadniuk és az ô templomuk ma is ott áll. (183)

A rend pesti mûködése néhány évtizedig szünetelt, míg 1716 május 29-én kezdték el építeni a felszabadító háború rokkantjainak ellátását bizosító "Invalidus házat"

A lassan haladó építkezés csak 1728 után gyorsult fel annyira, hogy mûködését hamarosan megkezdhette.

A korabeli krónika szerint az Invalidus - ház önálló katonai jellegû intézmény volt Pest városán belül. Vezetôje magasrangú katonatiszt, rendszerint tábornok volt. Az intézményben többféle mühely, üzlet stb. mûködött, s ezek látták el a rokkant, sôt a velük együtt élô családtagjaikat is a szükséges dolgokkal. Természetesen templomuk, kórházuk is volt. A kb. 2000 rokkant betegápolását és a gyógyszertári teendôket itt az Irgalmas rend tagjai látták el.

A gyógyszertár az Invalidus-ház szükségletére létesült, jogot nyert, hogy a város polgárait is kiszolgálja, mivel akkor Pesten akkor csak 3 nyilvános patika mûködött.

A leírás szerint a barátok elhelyezése a "Konvent"a háromemeletes fôépület elsô emeletén volt, míg a kórház és a patika az épület keleti sarkában a homlokzat földszintjén kapott helyet úgy,hogy a polgári betegeknek az ablakon keresztül adták ki a gyógyszereket.A patika mellett volt a gyógyszerész lakása, mert ô állandó éjjeli inspekciót tartott.

A kórház betegeinek teljes ellátása, ápolása gyógyszerelése, élelmezése, a fûtés és világítás, a kórház fehérnemûjének mosásáról való gondoskodás is az irgalmasok kötelessége volt. Mindezért ellenszolgáltatás képpen az Invalidus - ház naponként és fejenként 10 krajcárt fizetett.

A feljegyzések szerint a patika felszerelése igen gazdag volt, forgalma állandóan növekedett, úgy, hogy 1754-tôl már 3 rendi gyógyszerész mûhödött benne.(182) A korabeli feljegyzések arról is tanuskodnak, hogy a katonaság a szokásos patika vizsgálatokat is megtartotta, így pld. 1760-ban Péter Antal törzsorvos mindent a legnagyobb rendben talált.

A jól jövedelmezô és nagy forgalom természetesen feltûnt a városban már mûködô civil gyógyszerészeknek is, ezért kéréssel fordultak a magisztrátushoz, hogy a patika nyilvános jogát szüntesse meg.A rend az ügyet Mária Terézia királynôig fellebezte, aki megerôsítette a rend eredeti jogát.

A rend pesti mûködésének II. József császár vetett véget, aki 1783-ban kelt rendeletével az Invalidus házat, annak túlzsúfoltságára hivatkozva

megszüntette. Az épület Gránátos kaszárnya lett, míg 1894-ben a fôváros tulajdonába került, s ma "Régi városháza" néven a fôváros több hivatalának ad otthont.

A rend Budán 1794-ben kért kórházalapítás céljából letelepedési engedélyt a Helytartó Tanácstól. Ekkor Budán (a mai Széna téren) már mûködött a régi "Szent János" kórház, ennek ellenére a város tanácsa kedvezôen fogadta a rend tervét és 1804-ben szerzôdést kötöttek a városi betegek ápolására. A város a kórház telkét a mai Margit híd közelében levô Duna parton jelôlte ki, mert közelében voltak a "Felhévíz"-nek nevezett melegvizû források.

A megindult építkezést nagyban segítette Marczibányi István és felesége bôkezû adománya, akik az említett - még kezdetleges fürdôt megvéve - azt is a rendnek adományozták. Az ünnepélyes alapkôletétel 1806-ban történt meg s az építkezés Heinricher rendi építész vezetése alatt indult meg.

Az akkori idôk napoleoni háborúi miatt kialakult állandó pénzhiány következtében igen lassan haladt annak ellenére,hogy a rend adományok gyûjtésével, a város pedig különbözô javadalmak átengedésével igyekezett a nehézségeket áthidalni. Igy a kórház két részletben került megnyításra, éspedig 1815-ben az ún. Marczibányi szárny, 1817-ben pedig az ún. Buda-városi szárny.

Említésre méltó, hogy míg a belgyógyászaton városi doktorok mûködtek, addig a sebészeten állandóan

rendi orvosok gyógykezeltek. Igy különösen kiemelkedik Opitz Celestin rendi fôorvos mûködése, aki 1841-ben Prágában szerzett sebészorvosi képesítést, utána hosszabb ideig Budán mûködött, majd a rend visszaküldte Prágába, ahol 1866-ban a császár lovagkereszttel tüntette ki. (180)

A kórház ágyainak a száma a század folyamán egyre gyarapodott,s így mindkét kolerajárvány (1831 és 1876) idején fontos szerepet játszott a város betegeinek ellátásában.

A XIX. században még természeti katasztrófával is meg kellett küzdenie - a dunai árvízzel. A feljegyzések szerint a kiürített kórházépület kevésbé károsodott, a legtöbb kárt természetesen a földszinti helységekben található gyógyszertár szenvedte.

A század utolsó évtizedeiben Budapest rohamos fejlôdésnek indult. A megépült új Margit híd révén a kórház forgalmas útvonal mellé került, de a Duna part megépítése és az utcák feltöltése miatt az öreg épület földbe süllyedten állt. A rend tevékeny és fáradhatatlan perjele Thúróczy Kornél fôgyógyszerész és Füzy Szaniszló magyarországi rendfônök fáradozásának köszönhetô, hogy nagyobb méretû kórház építése érdekében, hosszas tárgyalás után megszerezték a fôvárostól a szomszédos telket is és 1900-ban lebontva a régi házat - megkezdôdött a mai modern kórház építése. Az építési terv figyelembe vette a nyilvános jogú gyógyszertár elhelyezésének azt a

követelményét is, hogy a patika az épület földszintjén, utcai bejárattal kapjon helyet.
Az ünnepélyes megnyításra 1903.szeptember 29-én került sor.

A kórház mûködése a következô években is állandó fejlôdést mutatott, ami annál inkább is indokoltá vált, mert az évtized eltelte után kitört elsô világháború sebesültjeinek ellátásában a megújított kórház fontos szerepet játszott.

A második világháború utolsó hónapjaiban az épület is súlyos károkat szenvedett, mert Budapest ostromakor tûzvonalba került és a Duna árvize is kiköltöztetésre kényszerítette az ovóhelyre szorult ápoltakat.

A kórház jelenleg az Országos Reuma és Fürdôügyi Intézet keretében mûködik, nyilvános jogú gyógyszertára megszünt, egykori helyiségeiben a kórház felvételi irodája kapott helyet. (184)

1989-óta az Irgalmas rend visszaköltözött a Konventbe és kérvényezték az elkobzott épületek visszaadását. Az ûgy folyamatban van de még nem oldódott meg.

m. A szatmári irgalmasrendi gyógyszertár

A rendházat 1834-ben Hám János szatmári püspök és Leonhárd János Mihály tábori püspök alapították. Az alapítólevél királyi megerôsítése és egyben a

gyógyszertári jog adományozása még ugyanabban az évben megtörtént.

A gyógyszertár csak 1839-ben nyílt meg, amikor az irgalmasok beköltöztek az újonnan épített rendházba.

A szatmári gyógyszerészek tiltakoztak az irgalmas gyógyszertár felállítása ellen, de a királyi határozat ellen nem értek célt.

A rendház eleinte anyagi és szociális gondokkal küszködött, de Gróf Mózes az akkori irgalmasrendi sebészorvos és Hecht Viktorián, rendi gyógyszerész sokat tettek a helyzet javulásáért.

Az 1848-49-es szabadságharc idején az irgalmasoknak el kellett hagyniuk a rendházat, az egész intézetet a katonaság majd később a hadifoglyok foglalták le. Csak a hadszintér megszünte után térhettek vissza rendházukba, ahol a sebesült és beteg katonák ápolását folytatták.

A gondnokok közül külön említést érdemelnek: Hecht Viktorián, John Åbel, akik a nehézségekkel megküzdve üzemképessé tették a gyógyszertárat. (185) 1920-óta a román hatóságok vezetése alá került.

IRGALMASRENDI GYÓGYSZERTÁRAK ÉS KÓRHÁZAK MAGYARORSZÁGON / 1856 - 1950 /

SORSZÁM	HELYSÉG	ALAPITÓ	ALAPITÁS ÉVE
I;	Szepesváralja	hg. Zubomieszky Szaniszló	165o.
II.	Pozsony	Szelepcsényi György hercegprimás	1672.
III.	Eger	gr. Erdődy Gábor püspök	1726.
IV.	Temesvár	III. Károly király	1737.
V.	Pápa	gr. Eszterházy Ferenc és Károly	1757.
VI.	Kismarton	gr. Eszterházy Antal	176o.
VII.	Nagyvárad	Gyöngyösy György kanonok	176o.
VIII.	Vác	gr. Migazzy Kristof	1779.
IX.	Pécs	Krautsack János polgár	1796.
X.	Szakolca	gr. Batthyányi József primás	1796.
XI.	Zágráb	a káptalan és a város	1804.
XII.	Pest	Marcibányi István és neje	1815.
XIII.	Szatmárnémeti	Hám János püspök	1834.

6.1 Irgalmasrendiek a gyógyszerészet és tudomány szolgálatában

A magyar irgalmasrendi gyógyszerészek között sok kiváló gyógyszerész akadt, akik nemcsak a rend történetében vívtak ki nevet maguknak, hanem a tudományok terén is érdemeket szereztek.
Ilyen kiváló egyéniségek a következôk:

Ürghe (Ferencfi) Imre - Családi neve István volt. Mezôkomáromban született, 1817 július 8-án. Középiskolai tanulmányainak befejezése után két évig joghallgató volt.

A rendbe 1835-be lépett, gyógyszerészi oklevelet 1842-ben a pesti egyetemen szerzett.
1848-ban a pozsonyi intézet adminisztrátora, 1849-ben budai perjel, 1856-ban váci rendházfônök, 1871-ben a magyarországi irgalmasrend tartományi fônöke.
1882-ben beteg állapota miatt rendfônöki tisztségérôl lemondott, majd rá egy évre, 1883 november 14-én 66 éves korában halt meg.

Fûzy Szaniszló - Családi neve János volt. Veszprémben született 1830 október 2-án. Középiskolai tanulmányait a veszprémi piaristáknál végezte. A rendbe 1849-ben lépett be, 1859-ben a bécsi rendházba került. Gyógyszerészi oklevelét 1861-ben Bécsbe szerezte meg.
1862-ben a temesvári rendi gyógyszertár gondnoka.
1864-ben a pécsi rendi gyógyszertár gondnoka.
1874-ben a temesvári rendház perjelévé választották.

1875-ben a pozsonyi ház fônöke.

1882-ben a rendi káptalan tartományi fônökké választja.

1884-ben a Ferenc József-rend lovagja,1888-ban királyi tanácsos, 1898-ban a III. osztályu vaskorona -rend lovagja lett. (186)

1903 március 16-án halt meg a budapesti rendházban.

Thuróczy Kornél - Családi neve Mihály volt. Léván született 1850 szeptember 3-án. Középiskolai tanulmányait a lévai piaristáknál végezte. Az érettségit a kecskeméti piaristáknál tette le.

A rendbe 1873-ban lépett be, gyógyszerészi oklevelét 1882-ben a pesti egyetemen szerezte meg. Ugyanebben az évben a budapesti rendi gyógyszertár gondnoka lett.

1890-ben kismartoni perjel, 1893-ban budapesti perjel, majd 1903-ban rendfônökké választották.

1913 augusztus 12-én Ferenc József császár a királyi tanácsosi címmel tüntette ki.

1928 február 6-án, 78 éves korában hunyt el.(187)

Staudt Zoltán - 1918-ban Budapesten született. Általános és középiskolai tanulmányait Vácott végezte.

A rendbe 1936-ban lépett be,az érettségi vizsgák letétele után.

1936-1938-ig az egri irgalmasrend kórházában, betegápolóként dolgozott.

1938-1940-ig a budapesti irgalmasrend gyógyszertárában gyakornokként mûködött.

Gyógyszerészi oklevelét 1942-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerezte meg.

1942-1945-ig Budapesten a II.Honvéd Helyôrségi Kórházban teljesített szolgálatot.

A hadifogságból hazatérve, Vácott az irgalmasrend "Gránátalmá-hoz"címzett gyógyszertárában nyert beosztást.

1948-1950-ig Egerben az irgalmasok gyógyszertárában felelôs vezetô volt.

1950-1952-ig a pásztói gyógyszertár vezetôje. 1952 júniusától a Nográd megyei Gyógyszertári Központban elôbb gyógyszergazdálkodási osztályvezetô, majd 1959-1962-ig fôgyógyszerész volt.

1964 májusában a Fôvárosi Tanács Gyógyszertári Központjában szakelôadóként, majd szakfelügyelôként, végül a Szervezési Osztályon dolgozott.

1982-tôl mint nyugdíjas gyógyszerész tovább dolgozott egészen haláláig, 1986 április 3-ig.

Gyógyszerészi mûködését nagy aktivitás, szakmaszeretet, szigorú pontosság, körültekintés jellemezte.

Munkám kapcsán szerzett szóbeli információból (dr. Nikolics Károly Profrsszor Urtól) kiderült, hogy az irgalmasrend néhány évig gyûjtötte a gyógyszerész gyakornokokat és egyszerre küldte ôket egyetemre. Ezt bizonyítja az általa készített összeállítás, akik összesen öten, 1940-ben mint évfolyamtársai végeztek. Az ô neveik és adataik is említést érdemelnek:

Ivity Mátyás - a nagyváradi és pápai irgalmasrendi gyógyszertárakban dolgozott. Az államosítás elôtt a pesti irgalmas gyógyszertár vezetôje volt.

Dr.Czollner Ferenc - a debreceni egyetemi gyógyszertárban volt adjunktus, majd igazgató helyettes.

Henn János - gyógyszertárvezetô volt Sirokon.

Jerkovich Gyula - szakfelügyelô gyógyszerész volt Komárom megyében, majd gyógyszertárvezetô Esztergomban.

Takácsy Imre - a Vegyipari, majd Nehézipari Minisztériumban volt vegyipari beosztásban, végül fôosztályvezetô lett.

1944-ben **Tóth Imre** szintén mint az irgalmasrend tagja szerzett gyógyszerészi oklevelet a pesti egyetemen, aki most is gyógyszertárvezetô Mosonmagyaróvárott.

A fenti személyek mint irgalmasrendi gyógyszerészek viszonylag még fiatalon élethivatásuk vitele szempontjából a legnehezebb idôket élték át, mivel a szerzetesrendeket, így az irgalmasokat is felszámolták, a gyógyszertárakat megszüntették és ezzel életpályájuk és hivatásuk törést szenvedett.

BEFEJEZÉS

1. A disszertációs munka megállapításai, eredményei

A szerzetesrendek gyógyszerészeti tevékenységét vizsgálva Magyarországon a rendi gyógyszertárak kialakulásától századunk közepéig, illetve napjainkig, több értékes megállapítást tehetünk:

1. A szerzetesrendek magyarországi megtelepedése, alapítása, fejlôdése, ezen belül egyes rendek gyógyítással, betegellátással, gyógyszeres kezeléssel való foglalkozása a kárpát medencében, az egyes történelmi korszakokban, az államvezetés irányító tevékenységének, a tudományok fejlôdésének, a politikai, gazdasági és társadalmi helyzet alakulásának függvényében történt, amelyek hol haladó, hol pedig gátló tényezôként hatottak a szerzetesrendek mûködésére.

2. A IX.-XII. századokban a társadalmi átalakulás és a történelmi események haladó tényezôként hatottak a szerzetesrendek gyógyító, ápoló tevékenységére. A kereszténység kialakulásával és terjedésével a vizsgált területen egyre több rendház, ezen belül ispotály, kórház, gyógyszerellátó részleg, gyógyszertár létesült. Ebben a korszakban gyakorlatilag ezekben a rendházakban indult meg és folyt a betegek ápolása, kezelése,gyógyszerekkel való ellátása.

3. A XII.-XV. századokban, a tatárjárás majd a török megszállás, az ezekkel együttjáró pusztítás és pusztulás nemcsak gátlólag hatott a szerzetesrendek fejlôdésére, hanem nagyrészt lehetetlenné tették, megtíltották mûködésüket. A rendházakat, azok kórházait, gyógyszertárait hatalmi szóval bezárták, megszüntették, sok esetben a rendtagokat számûzték otthonukból.

4. A XV.-XVII.századok eszmei áramlatai, a reformáció-ellenreformáció és a reneszansz, megbontották az addigi fejlôdés egyenes vonalát, sok esetben gátlólag hatottak. A reneszansz szelleme viszont új szellemet hozott mind a tudomány (egyetemek alapítása, Paracelsus) mind az orvosi és gyógyszerészgyakorlat fejlôdésében. Az ellenreformáció és a török uralom alól való felszabadulás meghozta a szerzetesrendek tevékenységének virágkorát. A visszatért szerzetesek, nyilvános gyógyszertáraikkal bekapcsolódtak a lakósság szélesebb körü gyógyszerellátásában is.

5. A XVIII. században a felvilágosodás egész Európában, így hazánkban is meghozta az egészségûgy szinte ugrásszerû fejlôdését. Mária Terézia királynô rendelkezései új alapot adtak az egészségügy, benne a gyógyszerészet elvi, szakképzési, mûködési, szervezeti, jogi, gazdasági elôbreviteléhez, ami nemcsak a lakósság közforgalmú gyógyszerellátásában, hanem a szezetesrendi gyógyszertárak munkájában, eredményeiben is megmutatkozott. Fia, II. József

rendelkezései, ezzel ellentétesen hatottak, törést jelentettek egyes szerzetesrendek (jezsuiták) gyógyszertárainak müködésében.

6. A XIX.-XX. század jelentôs külsô befolyásolási tényezôi között elsônek kivánom kiemelni a kutatás, a tudomány és a tehnika egyre nagyobb ütemû fejlôdését. Itt kivánom megemlíteni a gyógyszeripar kialakulását, a kutató és ellenörzô intézetek felállítását, az egyetemi gyógyszerképzés ezekkel arányos fejlôdését, melyek pozitívan hatottak a szerzetesrendek kórházi betegellátó, orvosi, gyógyszerészi munkájának fejlôdésére. A korszakban kedvezôtlen hatást jelentett a forradalmak, szabadságharcok, háborúk eseményei így: az 1848-1849-es szabadságharc, az I.világháború és az ezt követô trianoni békeszerzôdés, amely nemcsak területében csonkította meg az országot hanem számos rendháztól ezen belül kórháztól és gyógyszertártól fosztotta meg. Ilyen körülmények között következett be a II. világháborút követôen a társadalmi, gazdasági átalakulás kapcsán a szerzetesrendi kórházak és gyógyszertárak állami tulajdonba vétele, ami egyet jelentett a szerzetesrendek kórházi, orvosi és gyógyszerészeti tevékenységének teljes felszámolásával.

Négy évtizednek kellett eltelni, amig a szerzetesrendek kórházainak és gyógyszertárainak visszaállítására az elsô lépéseket megtették.

7. Munkámban összesen 36 szerzetesrendi gyógyszertár adatait gyûjtöttem össze és dolgoztam fel. A 36 szerzetesrendi gyógyszertár a "történelmi Magyarország"trületén helyezkedett el. 1920 után Magyarország határai átrendezôdtek és a 36 szerzetesrendi gyógyszertárból a mai Magyarországnak csak 23 rendi gyógyszertár jutott, amelyek az ország 12 megyéjében helyezkedtek el. A többi 7 megye területén nem volt szerzetesrendi gyógyszertár.

Az elcsatolt 13 szerzetesrendi gyógyszertár közül 6 Szlovákiához, 5 Romániához, 1 Ausztriához és 1 Jugoszláviához került. (1.diagram)

A feldolgozott 36 szerzetesrendi gyógyszertár közül 1 ciszterci ta, 2 bencés, 2 kapucinus, 9 ferences, 9 jezsuita és 13 irgalmasrendi gyógyszertár mûködött. (2.diagram) Ezek közül 9 rendi zártforgalmú gyógyszertárként, a többi 27 nyilvános gyógyszertárként mûködött.

8. A szerzetesrendek részaránya a gyógyszerészeti munkában az alábbi volt: elsô helyen álltak az irgalmasok 13 gyógyszertárral, második helyen a jezsuiták 9-el, harmadik helyen a ferencesek szintén 9-el, majd ôket követték 2 gyógyszertárral a bencések, 2-vel a kapucinusok és 1-el a ciszterciek.
Ez a kép azt mutatja, hogy 3 szerzetesrend kapcsolódott be és végzett értékes egészségügyi és gyógyszerészeti munkát.

8.1. Statisztikailag az irgalmasrendiek állnak az elsô helyen, akik az idôrendiség vonatkozásában, csak

A MAGYARORSZÁGI SZERZETESRENDI GYÓGYSZERTÁRAK TERÜLETI ELHELYEZKEDÉSE AZ I920 - AS TRIANONI BÉKESZERZODÉS UTÁN.

= - 79

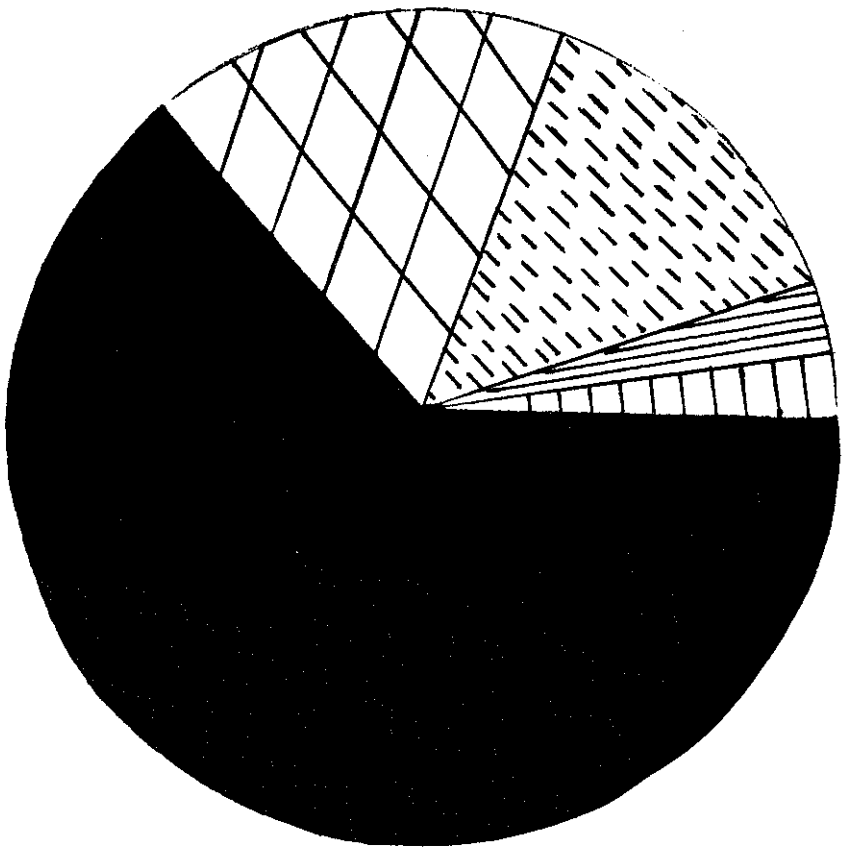

JUGOSZLÁVIA / 2,77 % /

AUSZTRIA / 2,77 % /

ROMÁNIA / I3,88 % /

SZLOVÁKIA /I6,66 % /

MAGYARORSZÁG / 63,88 % /

I. diagr

A MAGYARORSZÁGI SZERZETESRENDI GYÓGYSZERTÁRAK SZERZETESRENDEK SZERINTI ELOSZLÁSA.

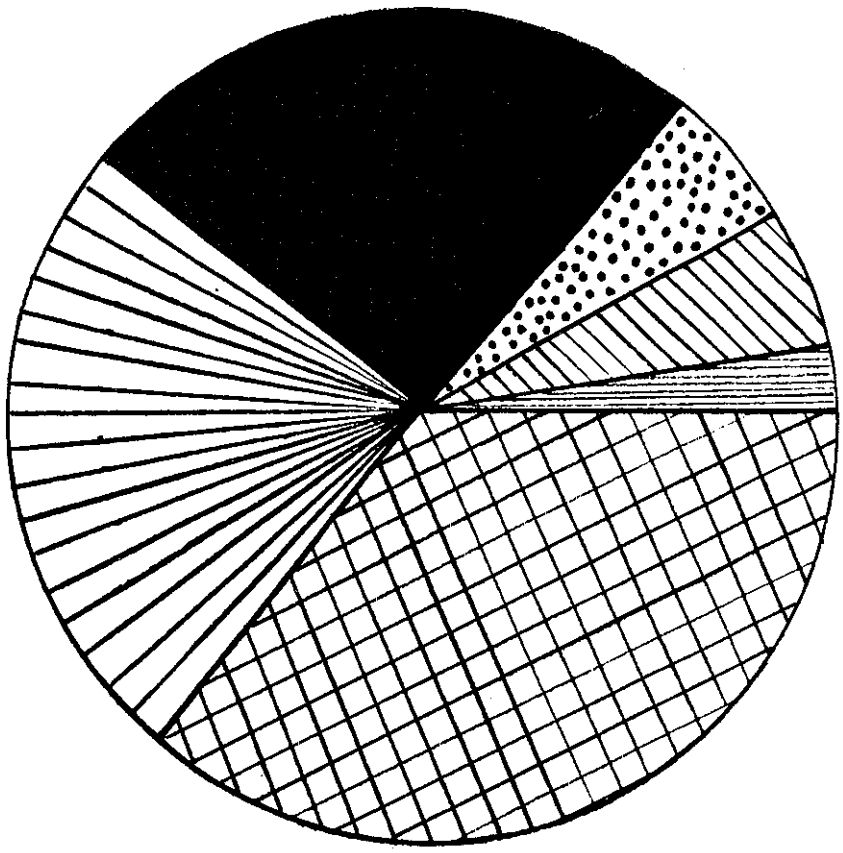

CISZTERCITA / 2,77 % /

BENCÉS / 5,55 % /

KAPUCINUS / 5,55 % /

FERENCES / 25 % /

JEZSUITA / 25 % /

IRGALMAS / 36,II % /

2. diagram

a XVIII. században kezdték meg betegellátó tevékenységüket. Késôi indulásuk elônyükre vált, mert ebben az idôpontban már mind kórházi mind közforgalmú gyógyszertári vonalon sok tapasztalat állt rendelkezésükre, s így kevesebb nehézséggel kellett megküzdeni az irgalmasrendi gyógyszretárak felállítása és mûködtetése terén.

8.2. A jezsuiták nagyobb számú gyógyszertár alapítását feltehetôen az ellenreformáció széles körben való elterjedésével lehet magyarázni ami hatalomhoz és gyógyszertár alapítási joghoz jutatta a szerzeteseket.

Gyógyszertáraikat a belsô pompa és a gazdag belsô felszerelés jellemezte, ami a polgári patikák reformját indította el Európa szerte.

Gyógyszertáraik érdeme volt, hogy olcsón, de a kor elvárásának megfelelô készítményekkel látták el a betegeket.

A jezsuita gyógyszertárak másik nagy érdeme a tudományos haladás volt. Az új világot járt szerzeteseknek a gyógyszerkincs nagyon sokat köszönhet.A sok elavult szert és drogot újjakkal pótolták. (Pld. kína kéreg, condurangó kéreg, peru balzsam.)

Uj gyógyszerkészítményekkel gazdagították gyógyszertáraikat, mint pld. az Egri víz, Balsamum jesuitarum, Elixirium clarissarum, Pulveres franciscanorum, stb. Ezek mind egy-egy névtelen jezsuita szerzetes emlékét hírdetô készítmények.

8.3. A ferencesek gyógyszertárainak nagyobb számát feltehetôen az indokolja, hogy a török megszállás idején az egyetlen szerzetesrend volt amit a megszállók megtûrtek a lakósság egészségének ápolása érdekében. Ugyanakkor ebben a korban, az orvosok és gyógyszerészek hiánya késztette arra a ferenceseket, hogy gyógyítással is foglalkozzanak, valamint, hogy rendi kórházakat és gyógyszertárakat létesítsenek.

8.4. A kapucinusok és ciszterciták gyógyszertár alapítási kezdeményezései feltehetôen azért nem szélesedtek ki, mert ezek a szerzetesrendek elsôsorban a hitéletnek, a lelki nevelésnek és az iskolai oktatásnak szentelték életüket.

8.5. A bencéseket úgy tekintik, mint akik elindítói voltak a kereszténységre való áttérés és a keresztény élet tartós megvalósításának, amivel elévülhetetlen érdemeket szereztek, mert ezt a nehéz feladatot feltehetôen csak úgy tudták teljesíteni, hogy a hitélet elindítása mellett szükséges volt átadni a mindennapi élet különbözô foglalkozási ágainak (többek között a gyógyításnak) alapismereteit és gyakorlatát, amivel megszerezték a lakosság bizalmát is.

ÖSSZEFOGLALÁS

Munkámban a szerzetesek gyógyítással kapcsolatos gyógyszerészeti tevékenységét mutattam be Magyarországon és Erdélyben,a kereszténység kialakulásától napjainkig.

1. Kutatásaimat az Ernyei Gyógyszerésztörténeti Könyvtárban, az Országos Széchenyi Könyvtárban, és az Egyetemi Gyógyszertár Gyógyszerügyi Szervezési Intézet Könyvtárában végeztem. Az itt összegyûjtött adatokat kiegészítettem az interjuk során szerzett adatokkal.

2. A szakirányu kutatások megkezdése elôtt bemutattam a Magyarországon és Erdélyben elôfordult és ma is mûködô szerzetesrendeket, kiemelve azokat amelyek a hitélet mellett gyógyítással és gyógyszerellátással is foglalkoztak.

3. Átfogó képet próbáltam nyújtani a szerzetesek gyógyító, betegápoló és gyógyszerellátó tevékenységérôl a IX.-XX. századokban és mindezt a történelmi, gazdasági, társadalmi és politikai változások tükrében szemléltettem.

4. Összesen 36 szerzetesrendi gyógyszertár fellelhetô adatait dolgoztam fel, ezek elemzését, szerzetesrendek szerint, idôrendi sorrendben tárgyaltam.

5. Elemzéseim során a következôket állapítottam meg:

5.1. A szerzetesrendek magyarországi megtelepedése, alapítása, fejlôdése, ezen belül egyes rendek gyógyítással, betegellátással, gyógyszeres kezeléssel való foglalkozása a kárpát medencében, az egyes történelmi korszakokban, az államvezetés irányító tevékenységének, a tudományok fejlôdésének, a politikai, gazdasági és társadalmi helyzet és alakulásának függvényében történt, amelyek hol haladó, hol pedig gátló tényezôként hatottak a szerzetesrendek mûködésére.

5.2. A vizsgált 36 szerzetesrendi gyógyszertár közül kronológiai sorrendben véve, 2 bencés, 1 ciszterci ta, 1 kapucinus, 9 ferences, 9 jezsuita és 13 irgalmasrendi gyógyszertár mûködött. Ezek közül 9 mint rendi zártforgalmú, a többi 27 pedig nyilvános gyógyszertárként mûködött.

5.3. A 36 szerzetesrendi gyógyszertár a történelmi Magyarország területén helyezkedett el 1920-ig a trianoni békeszerzôdésig, amikor a határok átrendezôdésével az ország nemcsak területileg lett megcsonkítva, hanem 13 szerzetesrendi gyógyszertárral is szegényebb lett. A többi 23 rendi gyógyszertár a mai Magyarország 12 megyéjében helyezkedett el, 7 megye területén nem volt szerzetesrendi gyógyszertár.

5.4. Mûködésüket és felszerelésüket vizsgálva megállapítottam, hogy a kor követelményeinek mindenben megfelelve végezték gyógyszerellátó tevékenységüket, sôt egyes szerzetesrendi patikák, (így a jezsuitáké) a

polgári gyógyszertárak reformját indították el Európa szerte.

5.5. A szerzetesrendek tudományos tevékenységét vizsgálva, megállapítottam, hogy kitartó és küzdelmes munkájukkal hozzájárultak a gyógyszerkincs gazdagításához és patikájukat új gyógyszerkészítményekkel látták el, ilyenek a Balsamum jesuitarum, az "Egri víz" stb. Ezek közül az utóbbi európai hírnévre tett szert és a mai napig gyártják és használják.

5.6. Munkám során a történelemtudomány és a gyógyszerügyi szervezési-tudomány kutató módszereit alkalmaztam. A kapott eredményeket táblázatokban foglaltam,diagramok segítségével értékeltem, a szemléletesség kedvéért pedig térképeket alkalmaztam.

Hálás köszönetemet fejezem ki

Dr. Vincze Zoltán

egyetemi tanár, intézeti igazgató úrnak, hogy lehetôvé tette munkám elvégzését és

Dr. Zalai Károly

egyetemi tanár úrnak, az Intézet tudományos tanácsadójának, aki munkámat kezdeményezte, elindította, önzetlen segítségével folyamatosan figyelemmel kísérte és tanácsaival támogatta.

34 tétel.

Irodalomjegyzék

1. Ernyei József: Szerzetesrendjeink gyógyszertárai. Magyar Gyógyszerésztud. Társ. Ért. 1932.,8,3,182. oldal
2. Ernyei József: Idézett mû, 183. oldal
3. Ernyei József: Idézett mû, 184. oldal
4. Ernyei József: Idézett mû, 185. oldal
5. Puskely Mária: Szerzetesek. Zrínyi Nyomda Kiadója Bp. 1990. 7. oldal
6. Gecse Gusztáv: Vallástörténeti kislexikon, Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1975. 22. oldal
7. Puskely Mária: Idézett mû, 17. oldal
8. Puskely Mária: Idézett mû, 19. oldal
9. Puskely Mária: Idézett mû, 20. oldal
10. Puskely Mária: Idézett mû, 24. oldal
11. Puskely Mária: Idézett mû, 25. oldal
12. Puskely Mária: Idézett mû, 26. oldal
13. Puskely Mária: Idézett mû, 28. oldal
14. Puskely Mária: Idézett mû, 29. oldal
15. Puskely Mária: Idézett mû, 32. oldal
16. Puskely Mária: Idézett mû, 33. oldal
17. Puskely Mária: Idézett mû, 34. oldal
18. Puskely Mária: Idézett mû, 37. oldal
19. Puskely Mária: Idézett mû, 38. oldal
20. Puskely Mária: Idézett mû, 39. oldal
21. Puskely Mária: Idézett mû, 41. oldal
22. Puskely Mária: Idézett mû, 42. oldal

23. Puskely Mária: Idézett mû, 49. oldal

24. Puskely Mária: Idézett mû, 50. oldal

25. Puskely Mária. idézett mû, 51. oldal

26. Puskely Mária: Idézett mû, 56. oldal

27. Puskely Mária: Idézett mû, 57. oldal

28. Puskely Mária :Idézett mû, 58. oldal

29. Puskely Mária : Idézett mû, 59. oldal

30. Puskely Mária: Idézett mû, 60. oldal

31. Puskely Mária: Idézrtt mû, 77. oldal

32. Puskely Mária: Idézett mû, 78. oldal

33. Puskely Mária: Idézett mû, 79. oldal

34. Puskely Mária: Idézerr mû, 80. oldal

35. Puskely Mária: Idézett mû, 86. oldal

36. Puskely Mária: Idézett mû, 87. oldal

37. Ernyei József: Idézett mû, 186. oldal

38. Orient Gyula: Az Erdély-i és Bánát-i gyógyszerészet története, Kolozsvár, 1926, 32. oldal

39. Baradlai-Bársony: A magyarországi gyógyszerészet története az ôsidöktôl a mai napig I. kötet, Bp. 1930. 201. oldal

40. Baradlai-Bársony: Idézett mû I. kötet, 202. oldal

41. Baradlai-Bársony: Idézett mû I. kötet, 52. oldal

42. Baradlai-Bársony: Idézett mû I. kötet, 203. oldal

43. Baradlai-Bársony: Idézett mû I. kötet, 53. oldal

44. Baradlai-Bársony: Idézett mû I. kötet, 55. oldal

45. Baradlai-Bársony: Idézett mû I. kötet, 204. oldal
46. Baradlai-Bársony: Idézett mû I. kötet, 58. oldal
47. Baradlai-Bársony: Idézett mû I. kötet, 59. oldal
48. Baradlai-Bársony: Idézett mû I. kötet, 65. oldal
49. Baradlai-Bársony: Idézett mû I. kötet, 63. oldal
50. Baradlai-Bársony: Idézett mû I. kötet, 62. oldal
51. Orient Gyula: Idézett mû, 38. oldal
52. Baradlai-Bársony: Idézett mû I. kötet, 66. oldal
53. Orient Gyula: Idézett mû, 48. oldal
54. Orient Gyula: Idézett mû, 39. oldal
55. Orient Gyula: Idézett mû, 83. oldal
56. Orient Gyula: Idézett mû, 84. oldal
57. Bertényi Iván-Gyapay Gábor: Magyarország rövid története, Macénas történelmi könyvkiadó, Budapest 1992. 235. oldal
58. Bertényi Iván-Gyapay Gábor: Idézett mû, 245. oldal
59. Baradlai-Bársony: Idézett mû I. kötet, 133. oldal
60. Orient Gyula: Idézett mû, 148. oldal
61. Bertényi Iván-Gyapay Gábor: Idézett mû, 305. oldal
62. Orient Gyula: Idézett mû, 150. oldal
63. Bertényi Iván-Gyapay Gábor: Idézett mû, 314. oldal
64. Pius PP. XII: Brevis historia provinciae Hungaticae Ordinis Hospitalarii Sancti Joannis de Deo, 9 Maji 1931. 7. oldal

65. Pius PP. XII: Idézett mû, 8. oldal

66. Pius PP. XII: Idézett mû, 9. oldal

67. Dr. Csonkaréti Károly: A bencések a hit és a mûveltség terjesztôi, Uj Dunántuli Napló, 1991. április 27.

68. Dr. Lárencz László: Középkori közegészségügyi emlékek Pécsváradon, Gyógyszerészet, 1989. június. 331. oldal

69. Gyetvai Péter: Egyházszervezés, doktori disszertáció, München, 1987.

Györffy György: István király és mûve, Gondolat Könyvkiadó, 1977.

Csóka I. Lajos: Szent Benedek fiainak világtörténete, I. II. kötet, Eclesia Könyvkiadó, 1969.

70. Werner G: Die althe Apotheke, Leipzig 11, 1977.
Rainer Schnabel: Pharmazie in Wissenschaft und Praxis, München, 1965

71. Dr. Lárencz László: Középkori közegészségügyi emlékek Pécsváradon, Gyógyszerészet, 1989. június., 332. oldal

72. Józsa Alajos: Gyógyszerész doktori értekezés – adat?
Budapest 1987. 4. oldal

73. Józsa Alajos: Idézett mû, 5. oldal

74. Ernyei Jòzsef: Idézett mû, 191. oldal

75. Kertész Beáta: Gyógyszerész doktori értekezés – adat?
Budapest 1984. 7. oldal

76. Dr. Zalai Károly: Adatok a francia magyar gyógyszerészeti kapcsolatokhoz, Gyógyszerészet

18, 1974. 223-226. oldal

77. Kertész Beáta: Idézett mû, 8. oldal

78. Kertész Beáta: Idézett mû, 28. oldal

79. Ernyei József: Idézett mû, 192. oldal

80. Blázi Árpád: Gyógyszerész doktori értekezés — címe?
Budapest 1973. 88. oldal

81. Blázi Árpád: Idézett mû, 89. oldal

82. Blázi Árpád: Idézett mû, 90. oldal

83. Blázi Árpád: Idézett mû, 49. oldal

84. Blázi Árpád: Idézett mû, 50. oldal

85. Blázi Árpád: Idézett mû, 55. oldal

86. Blázi Árpád: Idézett mû, 98. oldal

87. Blázi Árpád: Idézett mû, 99. oldal

88. Blázi Árpád: Idézett mû, 56. oldal

89. Blázi Árpád: Idézett mû, 57. oldal

90. Blázi Árpád: Idézett mû, 72. oldal

91. Dr. Szili Ferencné: Gyógyszerész doktori — címe?
értekezés Budapest 1988. 36. oldal

92. Dr. Szili Ferencné: Idézett mû, 37. oldal

93. Dr. Szili Ferencné: Idézett mû, 38. oldal

94. Dr. Szili Ferencné: Idézett mû, 39. oldal

95. Dr. Szili Ferencné: Idézett mû, 41. oldal

96. Kocsis Krisztina: Gyógyszerész doktori — címe?
értekezés Budapest 1986. 32. oldal

97. Soproni László: Gyógyszerész doktori értekezés — címe?
Budapest 1979. 78. oldal

98. Kiss Lászlóné: Gyógyszerész doktori értekezés — címe?
Budapest 1981. 6. oldal

99. Gaali Zoltán: A székely ôsvárak története,

mondéja és legendája I. kötet, Makkay könyvkiadó vállalat Budapest 1993. 19. oldal

100. Gaali Zoltán: Idézett mû, 15. oldal

101. Orient Gyula: Idézett mû, 34. oldal

102. Hermann Gusztáv: Székelyudvarhely mûvelôdéstörténete, Kriterion kiadó, Bukarest 1993. 13. oldal

103. Hermann Gusztáv: Idézett mû, 12. oldal

104. Hermann Gusztáv: Idézett mû, 14. oldal

105. Gaali Zoltán: Idézett mû, 52. oldal

106. Gaali Zoltán: Idézett mû, 53. oldal

107. Hermann Gusztáv: Idézett mû, 15. oldal

108. Bakos Batu: Gyógyszerész doktori értekezés – a mû Budapest 1992. 33. oldal

109. Bakos Batu: Idézett mû, 129. oldal

110. Bakos Batu: Idézett mû, 140. oldal

111. Horváth László: Gyógyszerész doktori értekezés – a mû Budapest 1993. 21. oldal

112. Horváth László: Idézett mû, 79. oldal

113. Baradlai-Bársony: Idézett mû, 206. oldal

114. Dr. Nékám Lajosné: Régi magyar patikák, Corvina kiadó, Budapest 1971. 19. oldal

115. Baradlai-Bársony: Idézett mû, 207. oldal

116. Csippék János: A szerzetesrendek gyógyszertárai 1724-1790-ig, Gyógyszerészeti Közlöny 1903, 626. oldal

117. Baradlai-Bársony: Idézett mû, 208. oldal

118. Baradlai-Bársony: Idézett mû, 209. oldal

119. Csippék János: Idézett mû, 627. oldal

120. Baradlai-Bársony: Idézett mû, 210. oldal

121. Dr. Nékám Lajosné: Idézett mû, 24. oldal

122. Ernyei József: Idézett mû, 209. oldal

123. Ernyei József: Idézett mû, 210. oldal

124. Ernyei József: Idézett mû, 211. oldal

125. Dr. Nékám Lajosné: Idézett mû, 26. oldal

126. Dr. Nékám Lajosné: Idézett mû, 28. oldal

127. Ernyei József: Idézett mû, 212. oladl

128. Dr. Nékám Lajosné: Idézett mû, 21. oldal

129. Dr. Néjám Lajosné: Idézett mû, 22. oldal

130. Baradlai-Bársony: Idézett mû, 211. oldal

131. Bakos Batu: Idézett mû, 129. oldal

132. Bakos Batu: Idézett mû, 34. oldal

133. Grabarits István: Gyógyszerész doktori értekezés Budapest 1979. 20. oldal

134. Grabarits István: Idézett mû, 21. oldal

135. Bakos Batu: Idézett mû, 154. oldal

136. Bakos Batu: Idézett mû, 155. oldal

137. Szigetváry Ferenc: Gyógyszerész doktori értekezés Budapest 1980. 115. oldal

138. Szigetváry Ferenc:Idézett mû, 117. oldal

139. Szigetváry Ferenc: Idézett mû, 120. oldal

140. Szigetváry Ferenc: Idézett mû, 121. oldal

141. Szigetváry Ferenc: Idézett mû, 122. oldal

142. Perényi Frigyes: Az ellenreformáció korszakának gyógyszerészete 4. o. Kézirat 1971. Kôszegi Patikamúzeum Adattára

143. Szigetváry Ferenc: Idézett mû, 125. oldal

144. Szigetváry Ferenc: Idézett mû, 127. oldal

145. Szigetváry Ferenc: Idézett mû, 129. oldal

146. Dr. Nékám Lajosné: Idézett mû, 20. oldal

147. Szigetváry Ferenc: Idézett mû, 131. oldal

148. Grabarits István: Idézett mû, 57. oldal

149. Szigetváry Ferenc: Idézett mû, 133. oldal

150. Szigetváry Ferenc: Idézett mû, 134. oldal

151. Józsa Alajos: Idézett mû, 41. oldal

152. Józsa Alajos: Idézett mû, 44. oldal

153. Józsa Alajos: Idézett mû, 45. oldal

154. Józsa Alajos: Idézett mû, 46. oldal

155. Józsa Alajos: Idézett mû, 58. oldal

156. Baradlai-Bársony: Idézett mû, 213. oldal

157. Orient Gyula: Idézett mû, 164. oldal

158. Orient Gyula: Idézett mû, 165. oldal

159. Baradlai-Bársony: Idézett mû, 214. oldal

160. Baradlai-Bársony: Idézett mû, 215. oldal

161. Baradlai-Bársony: Idézett mû, 216. oldal

162. Baradlai-Bársony: Idézett mû, 219. oldal

163. Baradlai-Bársony: Idézrtt mû, 220. oldal

164. Orient Gyula: Idézett mû, 151. oldal

165. Orient Gyula: Idézett mû, 154. oldal

166. Orient Gyula: Idézett mû, 155. oldal

167. Baradlai-Bársony: Idézett mû, 221. oldal

168. Orient Gyula: Idézett mû, 156. oldal

169. Kiss Leona: Gyógyszerész doktori értekezés Budapest 1986. 24. oldal

170. Kiss Leona: Idézett mû, 29. oldal

171. Kiss Leona: Idézett mû, 30. oldal

172. Kiss Leona: Idézett mû, 77. oldal

173. Kiss Leona: Idézett mû, 149. oldal

174. Kiss Leona: Idézett mû, 150. oldal

175. Kiss Leona: Idézett mû, 154. oldal

176. Baradlai-Bársony: Idézett mû, 222. oldal

177. Kocsis Krisztina: Idézett mû, 53. oldal

178. Baradlai-Bársony: Idézett mû, 223. oldal

179. Orient Gyula: Idézett mû, 161. oldal

180. Dr. Zboray Bertalan: Irgalmasrendi gyógyszertárak Magyarországon, Gyógyszerészet 35, 1991. október 542. oldal

181. Baradlai-Bársony: Idézett mû, 224. oldal

182. Dr. Zboray Bertalan: Idézett mû, 541. oldal

183. Dr. Sztankai István: A gyógyszerészetre és a budapesti gyógyszertárakra vonatkozó adatok, Budapest 1935. 32. oldal

184. Dr. Zboray Bertalan: Idézett mû, 543. oldal

185. Baradlai-Bársony: Idézett mû, 226. oldal

186. Baradlai-Bársony: Idézett mû, 217. oldal

187. Baradlai-Bársony: Idézet mû, 218. oldal

188. Történelmi világatlasz: Szerzetesrendek Magyarországon a XI.-XV. századokban, Kartográfiai vállalat, Budapest 1991, 113. oldal

189. Történelmi világatlasz: Magyarország felosztása a trianoni békeszerzôdés szerint, Kartográfiai vállalat, Budapest 1991. 131. oldal

190. Történelmi világatlasz: Magyarország a XVIII. század második felében, Kartográfiai vállalat, Budapest 1991. 122. oldal